

QUADERNS DE PASTORAL
215

Quaderns de Pastoral és una publicació del **Centre d'Estudis Pastorals** de les diòcesis catalanes. La revista és oberta i plural en l'esperit dels Concilis ecumènic i provincial. Les opinions manifestades en els diferents articles són responsabilitat dels respectius autors. El pensament de la revista només es manifesta quan ho fa constar expressament.

QUADERNS DE PASTORAL

Revista del Centre d'Estudis Pastorals
Rivadeneyra, 6, 3r - Tel. 93 317 48 58 - Fax 93 302 51 09 - 08002 Barcelona

Director: *Josep M. Domingo*

Secretari: *Antoni Serramona*

Cap de redacció: *Anna-Bel Carbonell*

Consell de redacció: *Mercè Basté, Joaquim Brustenga, Joan Antón Cedó, Manuel Claret, Quim Cervera, Joan Nadal, Toni Roman i Javier Velasco.*

Impressió: I.G. Santa Eulàlia - Santa Eulàlia de Ronçana.

Dipòsit legal: B-25.506/1969

Amb llicència eclesiàstica

Subscripció anual: 31 euros

Preu d'aquest exemplar: 7,8 euros

sumari

Pòrtic	pàg. 5
I.- Canonge Cardó, als 50 anys de la seva mort	
Pròleg	pàg. 9
<i>Per Josep Bofarull, rector de la Parròquia Arxiprestal de sant Joan i president de la Comissió Organitzadora del 50è Aniversari de la mort de Carles Cardó, de Valls</i>	
Acte institucional a l'Ajuntament de Valls	pàg. 11
<i>Per Mons. Jaume Pujol i Balcells, arquebisbe de Tarragona i Primat</i>	
Custos, quid de nocte? («Sentinella, com va la nit?»), el Dr. Carles Cardó, sentinella del seu context històric	pàg. 13
<i>Per Hilari Ragner, monjo de Montserrat i historiador</i>	
Cardó i la política catalana d'avui	pàg. 29
<i>Pel M. H. Joan Rigol, expresident del Parlament de Catalunya</i>	
El pensament teològic de Carles Cardó Sanjuán	pàg. 39
<i>Per Josep Gil Ribas, prevere i professor de la Facultat de Teologia</i>	
Carles Cardó pensador.	
Pensament filosòfic	pàg. 49
<i>Per Jordi Giró París, professor de la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull</i>	
Carles Cardó: perfil literari	pàg. 69
<i>Per Lluís M. Moncunill Cirac, filòleg i biògraf del Dr. Cardó</i>	
Carles Cardó. De l'alba a la nit transparent	pàg. 81
<i>Per Lluís M. Moncunill Cirac, filòleg i biògraf del Dr. Cardó</i>	
El gran refús. Claus eclesials de lectura per a la presència de l'Església que peregrina a Catalunya a inicis del segle XXI	pàg. 87
<i>Per Manuel Maria Fuentes i Gasó, canonge arxiver de la catedral de Tarragona</i>	

II.- Sobre la Setmana Tràgica i la Memòria Històrica

- En el centenari de la Setmana Tràgica* ..... pàg. 105**
Per Casimir Martí, prevere, historiador i exdirector de l'Arxiu Nacional de Catalunya
- Recordar, rescabalar, reconciliar* ..... pàg. 125**
Per Francesc Torralba Roselló, director de la Càtedra Ethos de la Universitat Ramon Llull
- Sobre la memòria històrica. Perdonar i oblidar* ..... pàg. 129**
Per Jaume Aymar Ragolta, prevere, professor de la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull
- Fonaments per a una pau veritable* ..... pàg. 135**
Per Eduard Ibáñez, director de Justícia i Pau de Barcelona
- El debat sobre la memòria històrica: una oportunitat per a l'Església?* ..... pàg. 145**
Per Xavier Badia Cardús, director de l'Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans
- Recordar, reconciliar sense oblidar* ..... pàg. 153**
Per Jordi López Camps, president de la Comissió Executiva del Patronat de la Muntanya de Montserrat

PÒRTIC

Més aviat una simple nota editorial. Com veureu pel sumari aquest número de *Quaderns* consta de dues parts temàtiques. La primera és el conjunt de conferències i actes tinguts a Valls amb motiu dels cinquanta anys de la mort del canonge Carles Cardó. Agraïm a **Mn. Josep Bofarull** i a l'**Institut d'Estudis Vallencs** les facilitats donades a *Quaderns de Pastoral* per a la publicació d'aquests textos que els lectors de Valls coneixen també per la revista *Quaderns de Vilaniu* de l'esmentat Institut. Des de *Quaderns de Pastoral* ens alegrem profundament de la continuïtat històrica en el seguiment de la figura del canonge Cardó. Ja en el llunyà 1985 (núm. 86-87) la revista va oferir un ampli ressò de l'homenatge que l'església catalana tributà, a Montserrat, a les figures insignes de Cardó, Lluís Carreras i Joan Baptista Manyà. Després hi hem dedicat atenció en diversos moments. La millor introducció a aquestes noves aportacions serà el pròleg que ens ha ofert el mateix Mn. Bofarull.

L'altra bloc de la revista el dediquem al tema de la memòria històrica – la memòria de Cardó i del seu drama biogràfic i intel·lectual forma part d'aquesta matèria. Ens centrem sobretot en l'escaiença dels cent anys de la Setmana Tràgica i la petjada que ha deixat en la memòria col·lectiva. Juntament amb l'aportació de Mn. Casimir Martí, gran coneixedor del tema, hem volgut demanar a d'altres pensadors que ens oferissin la seva reflexió sobre els temes de conflicte, perdó, reparació, reconciliació, i d'altres que estan implicats en la qüestió. Pensem que aquesta és una bona aportació d'una revista pastoral a un tema de tanta complexitat històrica i psicològica.

J.M.D.

Director del CEP

*I. Canonge Cardó,
als 50 anys de la seva mort*

Pròleg

JOSEP BOFARULL, rector de la Parròquia Arxiprestal de sant Joan i president de la Comissió Organitzadora del 50è Aniversari de la mort de Carles Cardó, de Valls.

En l'avinentsa dels cinquanta anys de la mort del canonge Carles Cardó es va constituir a Valls una Comissió per tal d'organitzar alguns actes que en fessin la deguda commemoració i fos l'ocasió de fer conèixer la seva polifacètica personalitat i de divulgar el seu pensament. Aquests actes no es van preparar i ni realitzar com una mirada enrera, des de la nostàlgia i des del panegíric, sinó com una aproximació a aquesta figura senyera de l'Església i de Catalunya, convençuts que pot ajudar a la nostra autoestima i a il·luminar el nostre present confús i el nostre futur problemàtic.

Aquest número de QUADERNS DE PASTORAL aplega en primer lloc la conferència inaugural que pronuncia Hilari Ragner, monjo de Montserrat i historiador, i també les paraules de l'arquebisbe de Tarragona. Mons. Jaume Pujol, en l'acte institucional celebrat a la Sala de Plens de l'Ajuntament de Valls, el 29 de maig de 2008. En segon lloc recull les cinc ponències del *Seminari sobre la persona i el pensament de Carles Cardó* que tingué lloc a l'Institut d'Estudis Vallencs, el 15 de novembre de 2008.

Les commemoracions dels personatges del passat no poden ser excuses pel lluïment o per la vanitat. Persones com Carles Cardó ens demostren de què van ser capaços ho-

mes i dones d'altres temps: foren capaços de realitzacions que perduren. La condició per a que la seva perdurabilitat ens ajudi a créixer la nostra autoestima, és que el seu capteniment ens sigui un estímul davant dels reptes que tenim plantejats i el seu pensament un ensenyament per saber encarar millor el futur ciutadà, nacional i eclesial.

Però no oblidéssim, en cap moment, que el prevere Carles Cardó és primer i en tot un creient en Jesucrist i un home fidel a l'Església. Sura per tot arreu. Ho expressa abastament la seva obra poètica: crec que en ella hi ha el més veritable i nuclear Cardó; en ella s'hi expressen les seves motivacions de fons.

En els versos s'expressa com l'home compromès amb ell mateix, amb la seva Ànima, amb el seu foc interior atiat per la fe, per la seva opció creient. Les expressions que aflora no són mai planes, sinó que són gairebé sempre entusiastes, en el sentit etimològic de la paraula, és a dir, nascudes del contacte, de la comunió íntima amb Déu. Li surt la seva vena mística. Per exemple quan escriu: "*Callaré dient-me en Tu, que reculls el teu cel i l'inclines / per dir-me el nom secret que sols ton Silenci pot dur; / llavors tindrè l'alè pur de dir les paraules divines/ dins l'ampla solitud plena de Tu*" (Salm de mi).

Penso que en aquest centre vital hi poua els criteris, les forces i sobretot el plantejament radical i compromès de la seva vida. Potser hi ha pensaments que no reeixia a expressar en prosa i que només va saber escriure poèticament. M'hi fan adonar el que escriu en el pròleg del llibre "El Càntic Nou": *"El Jo epidèrmic, Animus, percep les impressions foranes i amb elles forma espècies i elabora idees que tenen sempre quelcom de just, sovint quelcom d'inexacte i sempre molt d'incomplet; aquestes idees universals, que combinades donen la ciència, desperten sentiments, emocions, passions. Encara som lluny de la poesia. Però heu's ací que de sobte, no per investigació, sinó per inspiració, una paraula s'inflama, o una imatge, o una relació amb coses llunyanes. Animus resta desasmat, inhibit. És Ànima qui se n'apodera i n'és apoderada, com del pressentiment d'una nova forma de copsament del real, molt superior al raonament i a l'abstracció"*

És just que destaquem l'actualitat del seu pensament ben travat i del seu capteniment coherent en els qüestions polítiques i nacionalistes, també en la seva proposta eclesial. Però opino que Cardó és, per damunt de tot i en tot, un místic. És un creient, un home d'Església,... d'aquí,

d'aquesta terra, d'aquest foc i d'aquesta nació. Cert. Però sobretot és un solitari que canta *"vull que l'amor em resolgui el problema punyent / de si Tu i jo som dos o un de sol"* (Salm de l'evasió interior).

Escriu en el mateix pròleg de "El Càntic Nou": *"No mancarà lector que hagi vist una semblança entre aquesta psicologia del poeta i la del místic"*. Està parlant d'ell mateix?

El poeta, humilment i misteriosa, confessa: *"Provatura mig fallida, arriba sols a l'estremiment de la mitja llum, una esgarrifança de presentiment que fa endevinar la resta"*.

A Cardó, el cor sempre li bull per dins. A aquest Carles Cardó li hem fet l'homenatge del record, de la reflexió i del nostre aprenentatge.

I ara apropau-vos a aquestes cinc exposicions sobre el pensament de Carles Cardó, i també als dos cursos que ens situen adequadament. Es poden llegir per separat i sense guardar l'ordre en què foren pronunciats. Capteu l'actualitat del seu pensament i deixeu-lo entrar en la vostra mentalitat. Li aportarà solidesa. Deixeu-vos seduir per la coherència de seva personalitat. Us comunicarà esperança pel futur.

Acte institucional a l'Ajuntament de Valls

MONS. JAUME PUJOL I BALCELLS, arquebisbe de Tarragona i Primat.

Sento un gran goig de poder participar en aquest acte institucional, el primer dels que han de commemorar el 50è aniversari de la mort del sacerdot i escriptor vallenc Dr. Carles Cardó.

Es tracta, sens dubte, d'un dels sacerdots més il·lustres de la història de la nostra estimada arxidiòcesi, i un referent imprescindible en la nostra cultura recent. Amb perfil propi, però, el Dr. Carles Cardó no es pot separar d'una altra figura insigne de l'arxidiòcesi tarragonina: el cardenal Vidal i Barraquer, a qui va acompanyar en les llargues hores d'exili cartoixà a Suïssa. Com a successor seu, no puc deixar d'agrair al Dr. Cardó totes les hores de companyia i consol que va oferir al meu inoblidable predecessor a la càtedra de Fructuós. Cardó va estar sempre al costat del cardenal Vidal, i vora seu va forjar els compromisos espirituals més grans i difícils dels seus últims anys. Confesso que, des que em va ser confiada aquesta seu mil·lenària de Tarragona, he sentit sempre molt proper l'exemple d'aquestes figures plenament sacerdotals, que –en temps veritablement difícils– van ser tan generoses en el ministeri rebut i en treballar per la pau de tot el poble.

El Dr. Cardó va néixer i va ser batejat aquí, a Valls, on va rebre les

primeres influències espirituals i culturals, i va estudiar al nostre Seminari, aleshores universitat pontificia. Quan va tornar de Roma, amb tres doctorats, va encetar el seu ministeri sacerdotal com a professor del Seminari de Tarragona, i també a Tarragona va descobrir el sentit de la seva dimensió apostòlica a través de la paraula escrita en tots els vestants i gèneres.

D'ell conservem a Tarragona un regal literari valuós com són els *Goigs en llaor del gloriós apòstol sant Pau que es canten en sa antiga capella del Seminari Pontifici de Tarragona*, musicats per Mn. Salvador Ritort. Una peça de gran valor en tots els sentits.

Si a Valls i a tot Tarragona el sentim tan nostre és també perquè ell va esdevenir una persona de projecció universal des de Barcelona sobretot Catalunya i la resta de l'Estat. Ell va saber copsar el batec del seu temps i va mirar d'informar-lo amb el missatge evangèlic.

Les seves armes van ser sempre la veritat, que ell intuïa, meditava i expressava amb tota profunditat i rigor. Sentia amb escreix la implacable necessitat de dir-la sempre ungida de bellesa, i d'expressar-la en una llengua genuïna, treballada i rica. La llengua va ser una de les seves

obstinades passions. No era només per un motiu literari. La llengua és l'eina que ens permet transmetre la veritat que hem trobat i la bellesa que ens omple: això ho sabem molt bé els sacerdots, que tenim la responsabilitat immensa de transmetre allò que és la veritat i la bellesa summes: és a dir, Déu mateix, nostre Senyor Jesucrist. Tota la seva obra ho traspu. D'una manera eminent ho trobem en el seu llibre *L'Emmanuel*, en el qual ens fa a mans la figura i la vida admirables de Jesucrist.

La seva doctrina, per altra banda, serveix sovint per a reforçar les línies fonamentals d'alguns documents de l'Església actual a Catalunya, com ho veiem en la carta pastoral dels bisbes de Catalunya *Arrels cristianes de Catalunya*, en què recorren al pensament del Dr. Cardó expressat en *La nit transparent* i *Les dues tradicions*.

Felicito la ciutat de Valls per haver donat exemple cívic a l'hora de reivindicar la memòria dels seus personatges més il·lustres que, com Cardó i altres —recordem per exem-

ple Narcís Oller aquí representat— són patrimoni col·lectiu.

Cardó va fer de Valls un dels temes repetits de la seva producció literària: la Mare de Déu de la Candela (ell n'era congregant), el valor del dialecte vallenc, els Jocs Florals, les festes decennals... Valls compleix avui un deure de reconeixement que dignifica la ciutat quan recorda un dels seus fills més fidels.

Però també em felicito per la confluència de forces ciutadanes i nacionals que han fet possible l'organització d'aquests actes commemoratius. En els nostres temps, la cooperació i confluència de totes les energies humanes, de les quals no excloc la presència espiritual de l'Església, esdevenen una teràpia imprescindible per a una societat en transformació que, amb encerts i desencerts, intenta obrir camins en la perspectiva dels nous temps. Segur que la paraula sacerdotal del Dr. Cardó encara hi té molt a dir. Mirem, doncs, d'anar-la escoltant encara.

***Custos, quid de nocte?* (“Sentinella, com va la nit?”), el Dr. Carles Cardó, sentinella del seu context històric**

HILARI RAGUER, monjo de Montserrat i historiador.

Un sentinella en la nit

El 1935 el Dr. Carles Cardó va publicar un llibre amb el títol de *La nit transparent*. Era un recull dels seus articles editorials que havien encapçalat la revista *La paraula cristiana*, de la qual ell era el fundador, el director i l'ànima. No els publicava per ordre cronològic, sinó agrupats per temes en “nocturns”, com si fos un ofici litúrgic de matines: nocturn religiós, nocturn patriòtic, nocturn filosòfic i nocturn sociològic. L'actitud del Dr. Cardó evoca la pregunta que el profeta Isaïes es feia en moments crítics d'Israel (i que Pau VI repetia en les incerteses del postconcili): *Custos, quid de nocte?* «Sentinella, com va la nit? Digues-me, com va la nit?. El sentinella respon: L'alba s'acosta, però encara és de nit» (Is 21,11) (segons la traducció de la BCI: “quan acabarà la nit? Digues-me, quan acabarà la nit”).

Durant la Dictadura de Primo de Rivera, Catalunya havia sofert una dura persecució, de la qual havia estat especialment víctima l'Església catalana, i en primeríssim lloc el cardenal Vidal i Barraquer. Va ser una nit llarga i especialment fosca, perquè la persecució comptava (almenys de moment) amb la benedicció

del Vaticà. Amb la proclamació de la República i la restauració de la Generalitat, semblaven apuntar temps millors, però després de l'atzagaiada de la revolta del 6 d'octubre de 1934 es va suspendre l'Estatut i va reprendre la tenebra nocturna. És aleshores quan Cardó recopila les seves reflexions nocturnes i els anteposa aquest pròleg antològic de “La nit transparent”, que al marge de la seva profunditat doctrinal constitueix, al meu entendre, un dels millors textos de la prosa catalana contemporània.

Comença recordant com, ja fa anys, “una nit refrigerant d'estiu, opulenta de gemmes inextingibles”, li va suggerir “aquest gran tema, poètic i ascètic alhora, de la nit il·luminadora”. Ho explica amb aquestes belles paraules:

La nit no és l'obscuritat, com el vulgar s'obstina a creure. En retirar-se la cortina de la llum solar, un gran alliberament s'opera en nosaltres: les colors de la terra es morfonen, tota detonació cromàtica s'apaga, fins les remors dels vivents s'aturen en el silenci: la realitat recula fins a mig camí del desésser per tal de produir en l'home de vida interior aquella gran presència de si mateix que no-

més dóna la solitud. La terra perd tota la seva puixança seductora, i si en aquells moments l'home no cerca altres seduccions il·luminades per llums efímers, pot rebre l'alta revelació de la tenebra transparent.

Perquè, per una divina paradoxa, la tenebra és transparent i la llum és opaca. De dia, el mantell de llum amb què el sol embolcalla l'hemisferi és mur impenetrable a les fines fibres dels estels: cal que el mantell es replegui, arrossegat pel sol en la seva caiguda, perquè la transparència de la seva caiguda deixi passar els raigs acariciants de l'estelada. La nit és la nostra il·luminació, o, dit en llenguatge vell i opulent, la nit és la nostra lluminària [...]. Sense la gran revelació de la nit, ens creuríem que la terra és tot el món [...]. La nit ens allibera d'aquest il·lusió de la llum immediata i ens fa veure llums remotes que només en rajolí mil vegades filtrat i cernut arriben als nostres ulls, geliues al contacte corpori, però ardents en la suggestió espiritual que provoquen.

Aleshores passa a extreure'n la lliçó espiritual:

I com que tot, en aquesta vida, és fet a semblança de l'altra, i tots els elements de la Creació treballen per al nostre alliçonament espiritual, prou podem creure que la puixança reveladora de la nit respecte d'altres mons no és sinó una imatge justíssima del procés de la nostra il·luminació religiosa.

La nit és l'hora de Déu [...]. I és que, talment com en l'ordre mate-
rial la llum immediata ens ullprèn i

limita a la terra l'àrea de la nostra mirada, també en l'ordre espiritual les petites llumeneres d'aquesta vida, sense excloure'n la ciència i l'art, ens tenen espiritualment ullpresos en les coses d'ací baix, i mai no alçàriem la vista a la llum eterna si la cortina de la llum material no es retirava, si no envoltava l'esperit la nit de la tribulació, que mata les fulgors fugisseres i apaga les remors seductores del món de la matèria.

Ens cal la nit, per a veure el cel. La llum d'aquest món és impura, perquè tant com il·lumina enlluerna. Il·lumina per fer veure el petit, enlluerna per no deixar veure el gran.

Ens cal la nit, per a veure el cel.

I acaba passant a l'aplicació política, a la qual havia dedicat tants articles editorials de *La paraula cristiana*, que ara qualifica de "visions hagudes en aquetes nits de l'ànima":

Heus-la ací, la utilitat de la tribulació, si algú la ignorava. Heus ací perquè Déu visita amb la desolació els homes i els pobles. L'home o el poble que desaprofita dormint aquesta nit transparent, en lloc d'esmerçar-la a meditar sobre els seus destins i els mitjans avinents per a acomplir-los, es fa indigne de la llum eterna.

En aquest cicle de conferències sobre el Dr. Cardó, en l'escaiença del cinquantenari de la seva mort, se

m'ha invitat a parlar no tant de la seva doctrina com del context històric en el qual la va formular. Ell va ser un sentinella amatent, que vetllava en la nit. O en les nits. Quatre van ser les nits a les quals em voldria referir, per tal de contextualitzar els escrits del Dr. Cardó, sobretot els polítics: la Dictadura, la República, la guerra civil i el franquisme.

Però abans convindrà situar-lo en el conjunt de la seva generació sacerdotal.

La generació sacerdotal a cavall de la guerra civil

El Dr. Carles Cardó pertanyia de ple a aquell grup de sacerdots catalans que he anomenat “la generació sacerdotal a cavall de la guerra”,¹ nascuts a les darreries del s. XIX i que ja sacerdots havien viscut la persecució anticatalana de la Dictadura de Primo de Rivera, els anys difícils de la Segona República, la tragèdia de la guerra civil i encara els anys primers i més durs del franquisme; una generació esplèndida per la seva preparació intel·lectual i l'obertura d'esperit, que preludiva el Vaticà II, però que per les circumstàncies històriques que el nostre país ha travessat no va poder donar tots els fruits que se'n podia esperar.

El gran capdavanter d'aquesta generació sacerdotal era el cardenal Vidal i Barraquer (1868-1943). Dos

bisbes més li feien costat: el d'Urgell, el seu gran amic i conseller Justí Guitart (1875-1940) i el de Solsona, Valentí Comellas (1861-1942). De la mateixa generació cronològica, però d'ideologia oposada, eren Isidre Gomà (1869-1940), bisbe de Tarassona i més tard arquebisbe de Toledo; el de Girona, Josep Cartanyà (1875-1963); el de Vic, el mallorquí Joan Perelló (1870-1955) i Enric Pla i Deniel (1876-1968), bisbe d'Àvila, després de Salamanca i finalment successor de Gomà a Toledo. Sense ser bisbes, podem incloure entre la jerarquia eclesiàstica l'abat de Montserrat Antoni Mª Marcet (1877-1940); l'oratorià Josep Mª Torrent (1877-1957), vicari general de Barcelona durant la guerra, i el que ho va ser de Tarragona, també durant la guerra i la primera postguerra, Salvador Rial (1897-1953). En aquesta generació trobem biblistes, com els caputxins Rupert de Manresa (1881-1939) i Antoni Mª de Barcelona (1889-1953), el benedictí Bonaventura Ubach (1879-1960) i el jesuïta Josep Mª Bover (1887-1954). Com a teòlegs destaquen el canonge tortosí Joan Baptista Manyà (1884-1977), el carmelità Bartomeu Xiberta (1889-1953), l'esmentat Antoni Mª de Barcelona i el també caputxí Miquel d'Esplugues (1874-1934), molt influent en l'àmbit cultural. Esmentarem com a sociòlegs els canonges de Barcelona Josep Mª Llovera (1874-1949) i el nostre Carles Cardó (1884-1958) i el prevere, també de Barcelona, Àngel Carbo-

---

1. Hilari RAGUER, *La generació sacerdotal de Mossèn Batlle*, dins A. MANENT i G. SAMPER (eds.), *Mossèn Batlle. Miscel·lània d'homenatge* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1992), pp. 62-69.

nell (1887-1940), defensor de la possible ortodòxia del col·lectivisme, o sigui del comunisme. Cal esmentar de manera destacada el grup dels liturgistes, perquè a Catalunya el moviment litúrgic, a més d'un notable nivell científic, va excel·lir en l'aplicació pastoral, en la línia belga.² Recordem Luis Carreras (1884-1955), que va treballar també en molts altres camps (p. ex. va ser l'eminència grisa política que va redactar els grans documents del cardenal Vidal i Barraquer), gregorianistes com el benedictí Gregori Mª Sunyol (1879-1946) i l'escolapi Miquel Altisent (1898-1975), Antoni Tenas (1881-1953) i Manuel Trens (1892-1976), renovador de l'art sagrat. En un altre camp, tenim el filòleg Antoni Griera (1887-1973) i el catequista Joan Tusquets (1901-1998). Com a historiadors cal esmentar Ignasi Casanovas, SJ (1872-1936), defensor de la llengua i la cultura catalanes davant el general Ledochowski i el nunci Tedeschini; el montserratí Anselm Mª Albareda, bibliotecari i arxiver a Montserrat, prefecte de la Biblioteca Vaticana, i finalment cardenal; i, una mica més joves, Josep Sanabre (1892-1976), Miquel Batllori (1909-2003) i Joan Bonet i Baltà (1906-1997). I com que, tal com he dit a propòsit del moviment litúrgic,

l'Església catalana es va caracteritzar per un equilibri entre la teoria i la pràctica, no podem oblidar els fundadors de moviments apostòlics i obres pastorals: el P. Francesc de Paula Vallet (1883-1947) i l'Obra d'Exercicis Parroquials; el jesuïta Manuel Mª Vergés (1886-1956) i la Congregació Mariana; Albert Bonet (1894-1974) i la Federació de Joves Cristians de Catalunya, i Antoni Batlle (1888-1955) i l'escoltisme, del qual sortirien molts polítics de la resistència i la transició.

Raimon Galí escrivia des de l'exili de Mèxic:

La renaixença litúrgica catalana no és aliena a la renaixença d'aquest sentir democràtic cristià, ja que en bandejar la beateria sentimental d'estampeta i jaculatòria, va basar la nostra fe en fets i pràctiques de profund sentit humà.³

Josep Benet ha descrit així l'ambient eclesial que va trobar quan va sortir de l'Escolania de Montserrat:

Amb la meua entrada a la FJC, m'integrava, sense adonar-me'n, al moviment que, en l'Església de Catalunya, participava de la Renaixença lingüística, cultural i nacional de la nació catalana. En

-
2. La renovació de l'Església catalana va dependre marcadament de la belga: el feiocisme s'inspira en la JOC de Cardijn; l'espiritualitat sacerdotal segueix el model del cardenal Mercier; el moviment litúrgic català depèn més dels monestirs benedictins belgues, orientats a la pastoral parroquial i popular, que de Solesmes, més estrictament monàstic i una mica elitista.
  3. Raimon Galí, "En el centenari de Torras i Bages (1846-1916). La nostra democràcia cristiana", a *Quaderns de l'exili*, núm. 24, octubre-desembre de 1946.

aquests anys trenta, havia anat quedant enrere, a Catalunya, l'integrisme catòlic del vuit-cents i les posicions bel·ligerants dels temps de les guerres carlines. Tot i que –cal dir-ho–, encara persistien alguns petits sectors que no acabaven de desaparèixer, ni d'evolucionar.⁴

El nivell intel·lectual del clergat català era aleshores francament superior al de la majoria del clergat espanyol. Només el seminari de la diòcesi de Vitòria⁵ se li podia comparar, i fins superava el català pel que fa a la pastoral social i el sindicalisme cristià. Aquest alt nivell, i la connexió amb les tendències europees, feien que el que eren sanes pràctiques renovadores fos vist per la jerarquia eclesiàstica i el govern d'Espanya com mostres de separatisme polític. Es qualificaven de separatisme les casulles amples, que alguns anomenaven “gòtiques”, i es volien imposar les ridícules casulles dites “de

guitarra”, i també es qualificava de separatista la pronunciació romana del llatí, que Pius XI havia encomanat a l'abat de Montserrat Antoni M. Marcet, en dues cartes, que la difongués a Espanya.⁶ Durant la Dictadura, el 1928, la Sagrada Congregació de Ritus, entre altres disposicions amb les quals volia plaure al govern espanyol en la repressió del catalanisme, va reprovar “l'ús i l'abús dels ornaments sagrats en la forma antiga, anomenada gòtica,⁷ els quals no estan en consonància amb els legítims costums observats a l'Església Romana”; prohibia la confecció de noves casulles “gòtiques”, però permetia l'ús de les antigues existents i disposava que “en el futur es redueixin a les formes emprades, segons costum, a Espanya”.⁸

La Dictadura

A l'obra més polèmica del Dr. Cardó, *l'Histoire spirituelle des Es-*

-
4. Josep BENET, *Memòries I. De l'esperança a la desfeta, 1920-1939* (Edicions 62, Barcelona, 2008), p. 66.
  5. Aleshores comprenia tot el País Basc, fins que Franco, per triturar aquell clergat díscol, va obtenir el 1949 que se'n separessin les diòcesis de Bilbao i Sant Sebastià, i encara assignades a províncies eclesiàstiques distintes: Bilbao i Vitòria a la de Burgos, i Sant Sebastià a la de Pamplona. Una mesura de política eclesiàstica que s'ha reproduït el 2004 separant de Barcelona les noves diòcesis de Terrassa i Sant Feliu.
  6. La pronunciació romana (diferent de la clàssica, que és la que s'empra en l'ensenyament als instituts i universitats) llegia el llatí com si fos italià, mentre la gran majoria del clergat espanyol ho feia com si fos castellà. Per exemple, les síl·labes *ce*, *ci*, *ge* i *gi* es pronunciaven a la romana com *txe*, *txi*, *ge*, i *gi*, mentre que a l'espanyola es pronunciaven com en castellà *ze*, *zi*, *je* i *ji*, i deien *Deo gracias* o *Salve rejina* (la pronunciació clàssica seria *ke*, *ki*, *gue*, *gui*, *salve reguina*).
  7. Se'n deien gòtiques perquè era la forma que es veia als retaules gòtics.
  8. Vegeu Albert MANENT, *Notes sobre un segle de romanitat en l'Església catalana*, dins *Miscel·lània en honor del cardenal Narcís Jubany i Arnau* (Enciclopedia Catalana, Barcelona 1992), pp. 383-390; el text citat és a la nota 19.

pagnes, editada després de la mort de Franco en la redacció original catalana amb el títol de *Les dues tradicions* (Claret, Barcelona, 1977), la primera part, històrica (la segona part, doctrinal, reflexiona sobre els principis), culmina en el capítol IX, “L’explosió”, en el qual fa una dura crítica de la Dictadura de Primo de Rivera, gran exemple de la tradició dolenta espanyola. Estudia successivament la política seguida de cara al problema religiós, al problema social, al problema de la llibertat i al problema català. Pel que fa a la política religiosa, afirma que el pitjor va ser “la pretesa identificació entre la religió i un règim de força”, i escriu aquesta frase lapidària: “Tractar el poble com una fera a domptar fent servir el Sant Crist de fuet és el mitjà més eficaç de fer-li odiar el Crist”.⁹ Aquesta política “havia d’estimar abans de gaire Catalunya i Espanya en els abismes successius de la República, la revolució i la guerra civil”.¹⁰

El pitjor va ser “la pretesa identificació entre la religió i un règim de força”.

El general Primo de Rivera va ser un gran enemic de Catalunya, però potser li hauríem d’erigir un monument, perquè la seva persecució de l’Església catalana va fer que els catòlics catalans perdessin el que pogués quedar d’aquell respecte religiós envers la monarquia espanyola heretat de segles passats d’aliança entre el tron i l’altar i de monarquia per la gràcia de Déu. A Espanya, el 1931, catòlic era quasi sinònim de monàrquic. A Catalunya, no. Quan va caure la monarquia, el diari dels catòlics espanyols més oberts, *El Debate*, recordava la doctrina pontifícia segons la qual la religió no està lligada amb cap règim polític, i es declarava occidentalista. En canvi el diari *El Matí* titulava el seu editorial: “Respirem amb satisfacció”.

El govern espanyol, i personalment el rei Alfons XIII, fan moltes concessions honorífiques i econòmiques a l’Església, però reclamen que la Santa Seu cooperi en la repressió del *bizkaitarrismo* i del catalanisme. Durant la Dictadura, aquest problema s’agreuja¹¹. En la visita dels reis a Roma, a l’inici de la Dictadura, el 20 de novembre de 1923, van ser rebuts per Pius XI. El discurs d’Alfons XIII va ser d’un nacional-catolicisme delirant. Va recordar la consagració d’Espanya al Sagrat

9. *Les dues tradicions*, p. 154.

10. *Ibid.*, p. 161.

11. Cf. Vicente CÀRCEL ORTÍ, “Iglesia y Estado durante la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)”, a *Revista española de Derecho canónico* 45 (1988), pp. 209-248; Francisco MARTÍ GELABERT, “La Iglesia y la Dictadura de Primo de Rivera”, a *Anuario de Historia de la Iglesia* 2 (1993), pp. 151-178. S’ocupa força de les relacions amb l’Església Shlomo BEN AMI, *La dictadura de Primo de Rivera*, Planeta, Barcelona, 1984.

Cor, al Cerro de los Ángeles, i va prometre al Papa que “si, en defensa de la fe perseguida, nuevo Urbano II, levantarais una Cruzada contra los enemigos de nuestra santa religión, España y su rey, fidelísimos a vuestros mandatos, jamás desertarían del puesto de honor que sus gloriosas tradiciones le señalan”. Però a canvi exigia suport per a preservar la unitat d’Espanya: “A Vuestra Santidad acudo para que con sus exhortaciones, de autoridad indiscutible y siempre acatadas por los católicos españoles, se logre, dentro del justo amor de cada uno a su región respectiva, el bien común de todas las regiones, fundidas en la unidad suprema de la Madre España”. Pius XI, en la seva resposta, no va dir res de cap possible croada, ni de la unitat d’Espanya, i es va mostrar conscient que no tots els espanyols eren catòlics practicants: “Si hi ha també allí fills nostres infeliços, per bé que sempre estimadíssims, que es neguen a apropar-se al Cor Diví, digueu-los que no per això els excloem de les nostres oracions i benediccions, sinó que, al contrari, i per això mateix, van a ells els nostres pensaments i el nostre amor”. Aquests dos discursos –el del rei i el del Papa– son premonició del que s’esdevindrà durant la guerra civil: Pius XI no farà mai seva la qualificació de croada que els militars insurrectes i els bisbes van donar a la revolta, i no es cansarà de repetir que vol ser pare de tots els espanyols.

La qüestió més delicada era la dels nomenaments de bisbes per al País Basc i Catalunya. Per a Catalunya, la posició de la Santa Seu, d’acord amb la seva doctrina gene-

ral, era que fossin catalans i coneguessin la llengua del país. El govern s’hi oposava, per por que resultessin separatistes. Durant la República desapareix el problema, per la derogació unilateral del concordat, que feia dir a mons. Tardini: “*Benedetta rivoluzione spagnuola!* Per primera vegada en quatre segles podem nomenar lliurement bisbes!” Però amb el franquisme rebrotarà el conflicte. A l’Arxiu de l’ambaixada d’Espanya a la Santa Seu vaig localitzar un dossier que algú havia preparat, recopilant les cartes creuades entre el dictador Primo de Rivera, l’ambaixador Magaz i el capità general de Catalunya, general Barreira, tots tres amics, que es parlen amb molta confiança sobre la “qüestió catalana”, que ells consideraven morta però mantinguda artificialment per l’Església, que fa servir el català en la pastoral, i la burgesia, que sufraga les edicions catalanes.

La qüestió més delicada era la dels nomenaments de bisbes per al País Basc i Catalunya.

Davant les denúncies contra el clergat català de fer política separatista, el nunci Tedeschini va emprendre, per ordre de Pius XI, del 14 de març al 12 d’abril de 1928, una Visita Apostòlica a Catalunya, que va propiciar aquells desafortunats decrets d’algunes congregacions roma-

nes que, mal informades, perseguïen fantasmes, com és ara condemnar que no es volgués confessar en castellà. Aquells decrets no es van arribar a publicar a *Acta Apostolicae Sedis* i, havent demostrat Vidal i Barraquer que es basaven en acusacions falses, van ser implícitament derogats. El cardenal Gasparri reconeixia que aquells decrets havien estat “un error lamentable”. A l’Arxiu Secret Vaticà, Fons Tedeschini, dels prop de 8.000 documents signats pel Nunci, el més extens, de quasi tres-centes pàgines, és l’informe general d’aquella Visita Apostòlica, datat el 22 de juny de 1928, acompanyat d’una carta personal de Tedeschini al cardenal Gasparri, Secretari d’Estat. Dictamina que els “exponents, fautors i propulsors del moviment catalanista, especialment pel que fa a l’ús de la llengua catalana [...] són dos personatges, d’altra banda virtuoses i en tantes altres coses benemèrits, això és, l’Emm. Senyor Cardenal Arquebisbe de Tarragona i el Rvnd. Abat de Montserrat”. Proposa que siguin reemplaçats. No serviria de res una simple admonició: “No dubto que ho farien tot per obeir, però dubto molt de l’eficàcia de llurs esforços. Estan, *ab antiquo*, convençuts de llur, diguem-ho així, política [...]. Si restessin, serien dues personalitats que, si no amb les paraules, certament amb les obres, amb el silenci, amb les simpaties, predicarien sempre que la Santa Seu ha estat enganyada”.

Un episodi pintoresc va ser la denúncia per haver-se fet un discurs en català en la inauguració de curs al seminari de Tarragona. L’ambaixador Magaz, per ordre de Primo de Rivera, exigia que Vidal i Barraquer fos remogut de Tarragona, però el cardenal va demostrar que aquell discurs s’havia fet en llatí.

No m’hi allargaré més, perquè a les biografies de Vidal i Barraquer ja s’hi pot trobar la documentació essencial. Ho esmento simplement, perquè Tedeschini va quedar molt malament i, com veurem, es va entossudir encara més en el seu anticatalanisme.

La Segona República i la Generalitat restaurada

Josep Benet, a les seves *Memòries*¹², ha explicat la influència dels articles del Dr. Cardó en el seu pensament. Els divendres comprava *La Veu de Catalunya* perquè el Dr. Cardó hi publicava un article.

La insurrecció del 6 d’octubre de 1934 va ser ocasió de mostrar Tedeschini la seva aversió als anomenats regionalismes, més al català que al basc. El seu informe del 17 d’octubre al Secretari d’Estat, Paccelli, respira per la ferida de la seva espifiada amb la Visita Apostòlica realitzada a les darreries de la Dictadura, amb aquells decrets contra l’ús del català, que es van haver de derogar de manera vergonyant. Després

del 6 d'octubre, no el preocupa tant Astúries, on tant la revolta com la seva repressió van ser terribles, com Catalunya, on gràcies a la prudència del general Batet, i contra les consignes sanguinàries de Franco, es va resoldre de manera ràpida i quasi incruenta:

[...] Catalunya, que sempre he indicat que és el punt de partida perillós d'un moviment revolucionari, ha estat la que ha donat el senyal d'atac, i en forma traïdora. Qui llegia els diaris dels primers dies d'aquest mes restava sorprès de les mostres de deferència que el Govern de la Generalitat de Catalunya donava al Govern Central, i de les quals es gloriava públicament el nou Ministre de la Governació. Només feia sospitar la insistència amb què el senyor Companys, President de la Generalitat, advertia els catalans a estar alerta, i la presència d'homes polítics de Madrid, com el senyor Azaña, a Barcelona [...]. L'exèrcit s'ha mantingut fidel en el primer moment [...].

Caldrà també després que l'Estat no faci transaccions amb els moviments regionalistes, fomentadors de discòrdies i de rebel·lions. Catalunya, aquella Catalunya que des del 1928 ha fet sofrir tant aquest Nunci d'Espanya, i que ara li està donant massa, veritablement massa [raó] en tot el que aleshores va dir, ha fet allò que de fa molt de temps es preveia. De moment ha estat

humiliada; però al Nord els Països Bascos estan ardents per les seves perilloses passions polítiques, en les quals, és dolorós de constatar-ho, prenen una part vivíssima i escandalosa el clergat secular i regular, com diré en un proper report meu.

Si el Govern central no aconsegueix de resoldre amb energia aquests problemes, per a Espanya no haurà arribat efectivament l'anhelada hora de la salvació, i les jornades sanguinàries d'aquest octubre es reproduiran, desolant cada vegada més aquesta pobre Nació¹³.

El 16 de febrer

Benet esmenta el famós article del Dr. Cardó "La moral de la derrota" ("moral" en el sentit de llició, *moralaja*), publicat a *La Paraula Cristiana* després de la derrota de les dretes a les dramàtiques eleccions del 16 de febrer del 1936 i difós després en separates: "El text interessà tant que, immediatament, se'n va fer una separata, un exemplar de la qual encara conservo en la meua biblioteca [...]. Les crítiques que el nou text feia del comportament de les dretes i d'una majoria del catòlics en el camp de la qüestió social varen provocar molta polèmica. A mi, tot i que no sempre estava d'acord amb el que Cardó deia, els seus textos sempre em feien pensar".

Aturem-nos a parlar una mica del context de *La moral de la derrota*.

---

13. Informe del 17 d'octubre de 1934. Nunciatura de Madrid, fols. 200-203.

En la campanya electoral d'aquelles eleccions les dues Espanyes es van polaritzar en blocs frenèticament oposats. S'ha dit, amb raó, que tots dos bàndols van anar a les eleccions disposats a no acceptar el resultat si perdien. El bisbe de Terol, canonitzat com a màrtir per Joan Pau II, va escriure aleshores en una carta pastoral:

Se discute ahora no ya la forma de régimen que ha de prevalecer en la nación, sino algo básico y substancial para la causa de Dios y de España. Luchan de un lado los defensores de la religión, la propiedad y la familia; del otro los representantes y voceros de la impiedad, el marxismo y el amor libre. Son las dos ciudades enemigas de que habla San Agustín; los bandos opuestos del bien y del mal. En esta contienda, ante el peligro que corren los valores que engrandecen y dignifican a los pueblos, y aun la misma paz material, condición indispensable del bienestar común, ¿será lícito cruzarse de brazos y tomar la cómoda actitud de espectadores pasivos? No. Es preciso dar la cara sin rehuir sacrificios, siempre fecundos y gloriosos cuando se aceptan en aras de la justicia. Disponemos de las armas legales, y de las más poderosas de la oración; acudamos al campo de batalla a ocupar el puesto que nos corresponde. *Dios lo quiere; la Iglesia y la Patria lo reclaman*¹⁴.

A Catalunya no hi havia la violència física desfermada arreu de l'estat, i alguns polítics parlaven del "oasis catalán", però la tensió es palpava i la violència verbal s'havia exacerbat. Fins i tot els catòlics oberts, com és ara els del diari *El Matí*, es van arrengher en el bloc de les dretes, contra el Front Popular, que aquí es deia Front d'Esquerres. Valgui l'anècdota: a la meua parròquia érem una dotzena d'escolans i per barallar-nos jugàvem a dretes i esquerres. Això ara seria impensable. Acostumo a citar aquesta anècdota quan es diu que la situació actual recorda la dels preludis de la guerra civil. No hi ha comparació.

Unió Democràtica, un partit aleshores minúscul, va formular la seva posició en un article profètic, redactat pel Dr. Vila Abadal (segons em va assegurar el seu fill Ramon):

SALVEM CATALUNYA

El panorama de les properes eleccions fa basarda a tots els catalans. La lluita aferrissada, que tots recordem massa, de les passades eleccions [novembre del 1933] pot repetir-se mes intensa i l'estrall serà pitjor encara. Per aquest camí, Catalunya va a la desfeta.

Si la lluita canibalesca entre dretes i esquerres persisteix, Catalunya caurà mig-partida, ningú se n'aprofitarà fora dels elements que fan presa en les despulles de les pàtries agonitzants.

---

14. Cit. per el hagiògrafo A. del Fueyo, *Héroes de la epopeya. El obispo de Teruel* (Amaltea, Barcelona, 1941). El subrayado es del original.

La Lliga i l'Esquerra poden posar-hi remei. De la seva mà pot sortir el remei o el desastre.

La concòrdia entre tots els partits catalans és l'única solució en aquests moments d'angoixa; la coordinació de les actuacions electorals i de les ulteriors de la Lliga i l'Esquerra és l'únic camí que pot portar a la salvació de Catalunya. Si els partits intermedis poden servir de pont, que comptin amb ells; si la intel·ligència volen fer-la directament, poden fer-la, que cap obstacle no hi serà oposat. La salut de Catalunya està per damunt de tots els partits.

La Lliga lluitant a la dreta és l'esclava dels homes i els partits incontrolats que a la dreta veuen com a única salvació el sabre; l'Esquerra està sota la pressió de les masses anarquitzants que veuen com a única solució la bomba o l'anarquia.

Els catalans s'agrupen en els partits de centre, els forasters s'enrolen en els extrems de cada banda. La lluita medieval de feudalisme perdura en llur sang i arrossega els partits catalans en les seves discòrdies. I mentrestant Catalunya es va morint.

Si Espanya enllà volen continuar la lluita fratricida, no podem fer-hi res, però Catalunya necessita un remei per a sortir d'aquesta via bàrbara i arribar a un estadi superior de civilització.

El senyor Cambó pot portar la Lliga per camins de salvació per a Catalunya, el senyor Pi i Suñer pot portar l'Esquerra per vies de profit per a la terra. Els dirigents dels dos partits poden trobar mil formes d'intel·ligència, abandonant, a dreta i esquerra, tots els cridaners, tots els destructors. Un bloc català avui o demà serà la salvació de la terra.

Tots els representants que Catalunya porti a les Corts coincidiran en la derogació de la llei del 2 de gener i en l'amnistia; la petita minoria que resti no pesarà davant d'un bloc compacte que governarà Catalunya i la portarà per camins de progrés i de pacificació.

Demà, amb representació proporcional, poden anar a la lluita els partits. Avui Catalunya necessita l'entesa entre l'Esquerra i la Lliga.

La pau regnarà a casa.

Partits catalans, salvem Catalunya!¹⁵

En el mateix número del setmanari d'Unió, un editorial rebutjava la consigna de l'anomenada unió del catòlics, perquè considerava que en realitat era barrejar la causa del catolicisme amb la defensa de les dretes. Compareu aquesta exhortació d'Unió Democràtica amb la declaració del *Partido Nacionalista Espanyol*, de Barcelona: "Entre la Esquerra y la Lliga nos quedamos sin ninguna

---

15. *El Temps*, 18 gener 1936.

de las dos, porque ambas son ferozmente separatistas”.¹⁶

Cardó estava molt orgullós de la ressonància suscitada per “La moral de la derrota”. Va trobar casualment Pau Romeva i li va dir: “Ja heu llegit el meu article «La moral de la derrota»?”. Romeva li va respondre: “La derrota de qui?”. Cardó es va quedar sense rèplica, perquè ell havia defensat el vot del Front Català d’Ordre, o sigui de les dretes, mentre que Romeva, amb Unió Democràtica, no s’havia volgut identificar amb cap de les dues candidatures. Aquell Front d’Ordre en el qual la Lliga s’havia aliat amb els radicals, una coalició contra natura, per més que Lerroux, que en altre temps havia estat revolucionari i anticlerical ferotge, s’havia anat decantant cap al centre. Cambó, durant aquella tensa campanya, havia arribat a dir en un míting que calia votar la llista sencera, amb Lerroux i tot (les llistes eren aleshores obertes). Bernanos, en la seva vitriòlica crítica de les dretes catòliques, arribaria a escriure, sarcàsticament: “Oh! Vosaltres sempre esteu disposats a rebre el fill pròdig, a condició que es porti el mateix el vedell”¹⁷.

Unió Democràtica, després d’haver intentat inútilment negociar una participació digna en una candidatura de les dretes que no estigués radicalitzada, i atès que la llei electoral afavoria els grans partits i era impossible presentar-se en solitari, va

decidir no presentar-se en aquelles eleccions. No propugnava l’abstenció, sinó que recordava el deure de votar, però deixava a la consciència de cadascú decidir per qui. De fet, segons em deia Maurici Serrahima, molts electors catalans, i no sols militants d’Unió Democràtica, com que la llei electoral preveia llistes obertes, van elegir els candidats més moderats d’una i altra candidatura. Així aquells electors feien amb la seva papereta la unió que els partits hegemònics no havien volgut fer.

No ho van fer abans d’aquelles eleccions, però si després, quan es va veure clar que les dues Espanyes estaven decidides a enfrontar-se en una guerra civil. Aleshores els caps dels dos partits catalans hegemònics, Cambó per la Lliga i Companys per l’Esquerra, van fer un pacte (Benet ho recorda a les seves memòries) per mirar d’evitar una guerra en la qual Catalunya no tenia res a guanyar i molt a perdre. Però ja no hi van ser a temps.

La guerra civil

L’actitud del Dr. Cardó davant la revolta militar i la contraevolta anarquista del juliol del 1936 va quedar expressada en un escrit de deu anys més tard, arran del seu llibre *Histoire spirituelle des Espagnes* (traduït com *Les dues tradicions*). El llibre repartia inculpacions a dreta i esquerra, i

---

16. *Diario de Barcelona*, 5 febrer 1936.

17. *Les grands cimetières sous la lune* (Plon, París, 1938), p. 93.

per això va ser combatut de totes dues bandes. En una revista catalana de l'exili, publicada a Perpinyà, un autor que signava amb les inicials "X.X.", va criticar-lo durament des de l'esquerra¹⁸. Cardó hi va respondre amb una rèplica extensa, de la qual destaco el següent paràgraf, que evocava la magnitud de la catàstrofe i l'explicable reacció dels que se'n van poder escapar:

El dia 2 d'agost de 1936 sortíem de Barcelona en un vaixell italià, que ens duqué a Gènova, prop d'un centenar de sacerdots i religiosos catalans salvats de les urpes de la FAI per les autoritats de la Generalitat. Allí [en el vaixell] acabàrem d'assabentar-nos de la destrucció o profanació quasi total dels temples de Catalunya i de la fi tràgica d'innombrables amics, sacerdots i seglars. Aquells primers dies vèiem l'èxode de molts egregis patricis carregats d'història catalanista que hagueren de fugir *perquè Catalunya havia triomfat*¹⁹.

Sortien junts el Dr. Cardó, el seu íntim amic, el Dr. Albert Bonet (el fundador de la Federació de Joves Cristians de Catalunya) i un nebot d'aquest, mossèn Joan Bonet i Baltà, que després de la guerra seria

benemèrit historiador i tutor de molts historiadors. Mossèn Bonet i Baltà m'havia explicat un detall que no surt en el text que acabo de citar. Em va fer prometre que no ho publicaria, però algun temps després va autoritzar el seu amic mossèn Josep Dalmau a fer-ho públic. Mentre sortien del port de Barcelona es miraven "la ciutat cremada" (valgui l'aplicació del nom), recolzats a la barana del vaixell, i el Dr. Cardó va agafar pel braç el Dr. Albert Bonet i li va dir: "Desenganya't, Albert: ens havíem equivocat"²⁰. Els revolucionaris no havien respectat gens ni mica aquell clergat català obert, democràtic, republicà i catalanista, i la convulsió havia estat tan trasbalsadora que no pocs clergues i seglars de dretes van arribar a pensar, en un primer moment, que aquell camí que havien emprès des de la proclamació de la República i el restabliment de la Generalitat per força havia de portar a aquell desastre: "Ens havíem equivocat". Després, uns més aviat i d'altres no tant, van reaccionar i van retornar a les conviccions democràtiques i nacionalistes, i per tant van esdevenir antifranquistes. Però aquella primera reacció no va ser exclusiva del Dr. Cardó. No pocs catalans, particularment entre la burgesia, el clergat i molts catòlics, la compartien, per bé que la gran

---

18. «"Histoire spirituelle des Espagnes". Un llibre del Dr. Cardó i la seva llegenda», a *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*, núm. 23, març-abril 1947, pp. 22-23.

19. C. CARDÓ, "Història interna d'una història espiritual", *ibid.*, núm. 24, maig-juny 1947, pp. 9-13.

20. Josep DALMAU, "Semblança de mossèn Àngel Carbonell", a *Contribució a la història de l'Església catalana. Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983), p. 365.

majoria d'ells ben aviat la rectificarien, tal com ho va fer el mateix Dr. Cardó des de l'exili.

Després de la guerra

Hem de situar-nos en la pell d'aquells capellans catalans el 1939. Recorda allò que explica Eusebi de Cesarea del seu admirat emperador Constantí. Després d'uns segles de persecucions, Constantí no sols dóna la llibertat a l'Església sinó que, sense fer-ne encara la religió oficial (cosa que faria Teodosi el Gran, que per cert era espanyol, i que va començar a perseguir pagans i jueus), l'afavoreix de diverses maneres. Entre altres, convocant el primer concili ecumènic, el de Nicea, el 325, per definir la doctrina trinitària i cristològica. Va posar a la disposició dels bisbes les postes imperials per als viatges, els va cedir un palau seu per a les deliberacions, de manera que allò que decidissin sobre la Trinitat ell en faria llei d'estat i enviaria la policia a expulsar els bisbes que no ho acceptessin, i en acabar el concili els va oferir un gran banquet i encara va fer un regalet a cada bisbe. Alguns d'aquells prelatos eren *confessores fidei*, que per bé que no haguessin mort màrtirs havien suportat tortures sense renegar de la fe durant la darrera gran persecució de Dioclecià. Era tan radicalment diferent el canvi que no se'n sabien avenir, i diu Eusebi que "es pensaven estar a la glòria". Hem de comprendre que també molts dels nostres capellans, després de tot el que havien sofert durant la guerra, el 1939 es pensessin que estaven a la glòria.

L'humorista Chumi Chúmez, tot parlant a la ràdio de la seva vida, explicava que poc després d'acabada la guerra es trobava a Jerez de la Frontera com a alferes de complement. Va arribar una nova lleva i els prenen allò que en la burocràcia militar en diuen la filiació: nom, cognoms, noms dels pares, lloc i data de naixement... religió! Tots deien "catòlica". I l'escrivent anotava: "C.A.R.", que volia dir: "catòlica, apostòlica, romana", perquè per a un espanyol no n'hi havia prou amb ser cristià, sinó que havia de ser catòlic, i encara apostòlic i romà. Fins que va arribar un que en preguntar-li: "¿religión?" va respondre: "ninguna". L'escrivent li va dir: "¿Cómo? ¿Eres acaso protestante?". "No". "Pues, ¿qué religión tienes?" "No tengo ninguna". "Pero hay que tener alguna religión" "Pues yo no tengo ninguna". "Pero aquí hay que poner algo". "Pues ponga: *la actual*".

No fa gaire, vaig explicar aquesta anècdota de Chumi Chúmez en una conferència en un poble de Còrdova, Almedinilla. En el col·loqui final, un oient va referir el que li havia passat a ell, bastant més tard, potser en els anys seixanta, però encara prenen la filiació amb les mateixes preguntes. A la de la religió, encara tots responien: "catòlica", fins que ell va dir: "Ninguna". Llavors l'escrivent, per estalviar-li i estalviar-se problemes, li va dir: "Mira: para que no te empapelen, pondremos: C.A.R." "Y esto, ¿qué significa?" "En tu caso significará "Carece de Actividades Religiosas".

L'única vegada que he vist personalment el Dr. Cardó va ser en

l'acte de l'ofrena de la Corona Literària a la Mare de Déu de Montserrat, el 1956, en el 75è aniversari de la coronació canònica de la sagrada imatge, el 1881. Ell havia tornat feia poc de l'exili, però estava molt acabat físicament, i una mica també mentalment. Havia redactat la pregària d'ofrena, però la va haver de llegir algú més. A més de teòleg i pensador, el Dr. Cardó era un literat, bon poeta i prosista eximi. Era un gran servei a la pàtria, perquè el nacionalisme català no és de base ètnica, ni tampoc social, sinó eminentment cultural. Les edicions a Ariel dels escrits del Dr. Cardó eren més subversius que unes bombes. S'atribueix a Carles Riba la frase: "El 1939 ho vàrem perdre tot; només ens va quedar el Fabra", és a dir, una llengua normalitzada, codificada en aquell diccionari, que la posava a l'abast de qui volgués escriure correctament en català. També és context històric del Dr. Cardó la seva obra literària, i particularment la seva col·laboració en la Bíblia de la Fundació Cambó. Recordem que en esclatar la guerra civil encara no teníem cap Bíblia catalana completa però se'ns publicaven simultàniament tres, que representaven tres nivells de llenguatge. Algú els ha volgut caracteritzar pel títol que donaven al *corpus* paulí. La Bíblia de Montserrat, on és famosa la litúrgia, en deia *epístoles de sant Pau*. La de la Fundació Cambó, de gran volada literària (i en la qual col·laborava el Dr. Cardó), les anomenava *lletres de sant Pau*. En el Nou Testament del Foment de Pietat Catalana, de destinació popular, s'anomenaven *cartes de sant Pau*.

A més de teòleg i pensador, el Dr. Cardó era un literat, bon poeta i prosista eximi.

En els successius moments històrics que he recordat, el Dr. Carles Cardó va ser un sentinella al servei del nostre poble i de la nostra Església. Però, ¿què diria del moment actual? Ell no va tenir un Joan XXIII, elegit el mateix any de la seva mort, ara fa cinquanta anys, ni tampoc el Concili Vaticà II, que malgrat els posteriors esforços involucionistes ha propiciat reformes irreversibles, i la nostra situació política, sense ser el desideratum, és òbviament millor que la Dictadura de Primo de Rivera, la guerra civil i el franquisme, però tinc la impressió que hem perdut bona part de la il·lusió i l'empenta de la seva generació, la generació sacerdotal a cavall de la guerra civil. Però el Dr. Cardó ens ha ensenyat a no perdre l'esperança i a aprofitar la nit transparent. Si li adrecessim aquelles paraules d'Isaïes amb les quals he començat: *Custos, quid de nocte?*, «Sentinella, com va la nit?», potser ens respondria, amb el mateix profeta: "L'alba s'acosta, però encara és de nit". Girem la frase del revés, per fer-la més esperançada: "Encara és de nit, però l'alba s'acosta".

El Dr. Carles Cardó va ser un sentinella al servei del nostre poble i de la nostra Església.

Cardó i la política catalana d'avui

M. H. JOAN RIGOL, expresident del Parlament de Catalunya.

Fins a quin punt el pensament polític de Carles Cardó és vigent avui en el món polític català? El seu missatge queda circumscrit en una època determinada o ens arriba fins els nostres temps? Es només un anàlisi de la conjuntura o és un pensador que s'endinsa en el sentit de la convivència humana?

El pensament polític de Cardó aconsegueix aquests quatre nivells: Polític – Filosofia política – Ètica – Ontologia.

1. El pensament polític de Cardó

Maritain deia que tota la política obeeix a una filosofia política, a una idea determinada de la societat i de la persona. Fins i tot els polítics més tàctics obeeixen a una visió filosòfica arrelada en el nihilisme. I continuava Maritain: tota filosofia política obeeix a una referència ètica; és a dir, a uns principis o explícits o tàctics del comportament humà. I acabem dient que aquests principis ètics es fonamenten en l'ésser, en la naturalesa humana, en l'ontologia.

El pensament polític de Cardó aconsegueix aquests quatre nivells:

Polític – Filosofia política – Ètica – Ontologia. Jordi Giró, del qui manllevo moltes de les coses que diré, a “El pensament polític de Carles Cardó i de Jacques Maritain” IEC, Barcelona 1995 distingeix 5 moments, 5 etapes en el desenvolupament del pensament de Cardó, que venen determinats per 5 moments polítics del país.

- a) L'eufòria inicial del catalanisme, (1912-1920) en la constitució de la Mancomunitat.
- b) Retracció i silenci (1921-1929): Primo de Rivera: erosió política de la Mancomunitat.
- c) Recerca, Aclariment i Estudi (1930-1936): II República i Estatut d'Autonomia: Afirmació de la Democràcia, del respecte a les minories, de relació positiva entre República i Església.
- d) Maduresa (1936-1952): Sistematització del seu pensament sobre Nació i Estat i la distinció entre “nacionalitat” i “nació”. Nació, com la persona, és un cos i una ànima.
- e) Replantejament i crítica a “Meditació catalana”. No són els fonaments materialistes, d'arrel permissiva, que expliquen el renaixement de Catalunya sinó especialment i formalment la voluntat dels membres d'un país.

En referència a la primera etapa hi ha un text de Cambó a les seves memòries que reflexa un estat d'esperit dels polítics catalans: “La Mancomunitat, per als veritables catalanistes, era una concessió d'un valor immens, car restablí la unitat material de Catalunya, que era el gran medi per a restablir la seva unitat espiritual i moral. Els qui no sentien la transcendència d'aquest fet –cosa que no vol dir que no eren veritables catalanistes– s'entretenien a analitzar les facultats purament administratives i, fins dintre d'aquest ordre, migrades, que la Mancomunitat tenia. No s'adonaven de la immensa força espiritual i política que el sol fet del restabliment de la unitat portava en si mateixa. Avui, després de la caiguda de la Generalitat, fins els escriptors d'esquerra, que judiquen de bona fe la política catalanista des de començos de segle, han de reconèixer que la Mancomunitat amb poques facultats tingué una fecunditat i una profunditat immensament superiors a les de la Generalitat amb tota la faramalla del Govern i del Parlament i d'una pila de facultats que eren molt en el paper i ben poca cosa en la realitat” (Memòries, Ed. Alpha, Barcelona 1981 p.215.)

Segurament aquí Cambó oblidà els mals de caps i els fracassos que ell mateix tingué, malgrat els seus esforços, per a traspasar a la Mancomunitat funcions que tenia el govern de l'Estat. No li devien semblar en aquell moment tanta faramalla. Però en aquest escrit expressa ben clarament la intenció de fons del catalanisme polític de l'època: Unitat espiritual i moral del país i la força política i institucional per a construir la nació.

Cardó ressalta aquest valor espiritual de la Nació: “La Nacionalitat és, per tant, en si mateixa, un fet exclusivament espiritual” i un “fet exclusivament d'ordre cultural”, i no pas “una institució d'ordre polític o administratiu”. La nacionalitat pertany a l'ordre de la natura i de l'evolució històrica d'on rep les seves riqueses, diu Mn. Bardés en resumir el pensament cardonià: “La nacionalitat és una comunitat de cultura, d'una llengua culte, que esdevé matriu de l'esperit humà dels seus habitants i té com a màxima i inalienable obligació moral la d'educar els seus fills.” (“Quaderns de Vilaniu” IEV 1984 p.66).

Cardó ressalta aquest valor espiritual de la Nació: “La Nacionalitat és, per tant, en si mateixa, un fet exclusivament espiritual” i un “fet exclusivament d'ordre cultural”.

La nacionalitat, però, és insuficient per al desenvolupament de la vida social; cal que el be comú vertebrí la convivència a través de l'autoritat de l'Estat, com a fet d'ordre jurídic i polític. Així l'Estat té una missió subsidiària respecte a la persona i a la “comunitat de cultura i educació”. L'Estat, diu Cardó, quan és plurinacional no s'ha d'identificar en cap comunitat nacio-

nal, ni pot pretendre assimilar les nacions que el componen, ni les poden diluir en altres realitats comunitàries menys vertebrades nacionalment.

Cardó té una comprensió de Catalunya com a comunitat cultural-educadora i com a comunitat lingüística de projecció cultural. Llengua i tradició modelen la consciència cívica dels ciutadans i la consciència col·lectiva nacional. I de la tradició ressalta l'aportació fonamental del cristianisme català, sempre expressat en sentit constructiu respecte a la realitat política (Torres i Bages, Vidal i Barraquer).

La Nació s'expressa en el pensament de Cardó, en termes d'hilemorfisme aristotèlic: matèria o cos i ànima espiritual. A "Meditació catalana" matisarà aquest llenguatge propi de la persona i veurà la Nació com quelcom més fenomènic, més psicològic, depenent més directament de la voluntat i de la consciència. (Giró, 87).

La Nació té el dret a desenvolupar-se, a expandir-se. L'autoritat, en aquest cas l'Estat, no pot autoirrogar-se al control d'aquesta expansió. L'expansivitat és substantiu i l'autoritat és adjectiu, diu Cardó. Aquesta expansivitat ha de ser fruit de l'energia creadora que té la comunitat davant l'ideal que es marca com a fita col·lectiva de convivència.

Aquesta és, molt sintèticament, la filosofia política de Cardó, que alhora deriva cap a consideracions ètiques (educar en la cultura i en la convivència) i ontològiques (el dret

a ésser de persona i de comunitat per raons constitutives).

2. El nostre món d'avui

És avui realista veure Catalunya amb aquestes categories cardonianaes?

Realitats sociològiques tan determinants, que es refereixen al cor de la Nació trasbalsen el concepte i la visió de Nació de Cardó.

En remarco alguns: Immigració (la dels anys 50-70 i la dels anys 95 en endavant fins avui) i Globalització, l'econòmica i la cultural; la força dels mitjans de comunicació de masses; l'estat del benestar etc...etc han provocat canvis molt importants en la composició de la societat catalana, en les mentalitats individualistes i en la consciència col·lectiva dels seus ciutadans. En altres paraules, el temps de Cardó i el nostre no s'assemblen pas gaire. I aquest fet ha condicionat també la vida política catalana.

L'immediatisme polític d'avui (la recerca de titulars, l'afany d'apuntar-se l'èxit i d'inculpar a l'altre dels fracassos) es donava també a l'època de la Restauració espanyola. Però en aquell temps la política quedava reduïda, pràcticament, als polítics.

Avui l'immediatisme es refereix a tota la població: la política es allò que pot merèixer l'aquíescència o l'interès avui. Sí en temps de Cardó o d'en Cambó, per exemple, hi havia un interès regeneracionista d'ordre cultural, educatiu, espiritual

o moral, i es dirigien a la societat amb aquest missatge. Tenim avui una aspiració col·lectiva compartida del que volem de Catalunya? Trenta o quaranta anys enrere es podia generar un debat sobre el futur català a partir del pluralisme ideològic sobre la societat i el món. Avui tot esdevé tàctica entre partits per tal de guanyar les eleccions: l'immediatisme partidari se'ns menja la política; i amb la política, la visió comunitària de país.

Una de les limitacions del pensament de Cardó és, diu Mn. Bardés (o.c. p.78), una visió excessivament intel·lectualista de Catalunya que resalta molt poc els valors comunitàris, de justícia social que aquests comporten. Però, per altra banda, la nostra societat actual ens porta a consideracions més com a “consumidors-productors” (treballem per consumir i consumim per treballar – el consum és el motor de l'economia–) que com a persones-ciutadanes. L'última paraula sobre el nostre model de vida la té el mercat. Sovint se'ns considera pel que tenim i no pel que som. Reduïm “l'educar” a preparar-se per a guanyar-nos la vida. L'èxit de la política es mesura per l'únic paràmetre del creixement del PIB.

L'immediatisme és economicisme. El projecte nacional-cultural-educador de Cardó queda cada vegada més lluny. Ens hem d'educar per tal de fer més “valor afegit”; aquesta és la raó que se'ns dóna.

Ens hem d'educar per tal de fer més “valor afegit”.

I l'economicisme, el del mercat com a última paraula, porta necessàriament a una societat individualista. Pagant els impostos ja compleixo; tota la resta és la meua vida individual i la dels qui em sento vinculat per la meua intimitat. Com pot fer-se així un projecte comunitari de Nació com el que preconitza Cardó? Hi pot haver una “energia col·lectiva” per a la construcció de la Pàtria en un estat general de cultura individualista?

La tradició, la història, la projecció de futur com a col·lectivitat té possibilitats de cohesionar un país si no es fonamenta en la responsabilitat, en la cultura de l'esforç, de la solidaritat, en el sentit de “missió” del nostre temps vital i no només en utilitzar el temps en “passar-s'ho el més bé possible”?

Cardó apel·lava a la família com a part constituent de la societat, com a transmissora de valors. És avui així? L'uniformisme cultural i d'influència dels mitjans de comunicació ens ha creat una “cultura estàndard”, ha donat veu i forma a la majoria (perquè és el mercat més interessant) i estimula molt poc l'esperit de superació i de millorament cultural. Es veu amb grans dificultats la família per transmetre una escala de valors morals als més joves? Han abdicat moltes famílies? El trencament de la tradició ha trans-

mutat valors en nihilisme? No ho sé, ni m'atreveixo a afirmar-ho, però m'ho pregunto.

En el temps de Cardó, per exemple, el noucentisme d'Ors o de Bofill i Mates, etc arribava a tots els recons dels país a través de Folch i Torres o de Llongueras. Hi havia la possibilitat de configurar un “model” general de cultura de país. Avui tot és fragmentari, objecte de modes, d'una obsolescència precoç. (Llegim, per exemple, Bauman, Beck o Senent i tants d'altres). Es possible configurar un model cultural d'expressió nacional?

3. Regeneració política

I quin paper té la política en aquesta situació un pèl més magmàtica que en temps cardonià? Jo crec que és imprescindible que els nostres líders polítics, tot i tenir en compte la diversitat i el pluralisme ideològic i de representativitat electoral, han de compartir el diagnòstic de la nostra realitat nacional, si no volen que el catalanisme polític sigui una “superestructura” de la pròpia nacionalitat catalana. Els paràmetres sociològics de la nostra societat de començaments del s.XXI ens porten a un fet constituent dels nostre país i en època constituent hem d'anar a la una en els fets fonamentals. Cal una visió compartida de la nostra realitat nacional, construïda des de la tradició cultural i lingüística, des del bagatge històric del catalanisme polític, de la configuració econòmica i social de la Catalunya moderna, però també i sobretot de construir des de la nostra

realitat comunitària-nacional i també des de les competències polítiques i administratives, el nostre model d'integració, de convivència, de solidaritat. Cardó va pouar el seu pensament de la tradició, del seu “aristotelisme”, de la seva consciència de cristianisme sociològic, de la seva afirmació de la cultura com a eix del creixement personal i col·lectiu, de l'educació com a transmissió de valors i d'actituds morals.

Avui els polítics catalans estem absorts en traspessos de competències i en el finançament. Són elements clau per el desenvolupament català. Però Catalunya avança sobre dues cames: sobre la seva realitat comunitària-nacional i sobre les seves competències administratives i polítiques. Cal que una no es mengi a l'altra. Però el difícil des del punt de vista polític –i per experiència personal vull ressaltar aquesta dificultat– és saber compaginar la lògica comunitària i la lògica política del poder. Una visió unilateral del país evita aquesta tensió; excloent a l'adversari polític, deslegitimant-lo, es resol aquesta tensió. Però avui, en una societat complexa, anatemitzant l'adversari, es mutila una part del país. I per altra banda, acceptar el pluralisme no vol dir fer de la diversitat un sincretisme fals, un irenisme que vol evitar el debat i la confrontació. Però el que si és cert és, al meu entendre, que si la política catalana segueix al peu de la lletra la lògica de la lluita pel poder, de fet castra el potencial polític de Catalunya, la seva unitat espiritual que com a projecte impulsen la seva vocació nacional. Són capaços els nostres polítics d'aixecar la seva mirada

cap a aquest fet constituent del nostre país, marcat per uns paràmetres absolutament nous i determinants de la nostra història? O ho reduïm tot a un problema de competències i finançament?

Hi ha, com a assignatures polítiques pendents, els valors comunitaris avui: d'Educació (família, escola, societat, civisme, coneixement tècnic, saviesa humanista), Treball (responsabilitat, esforç, solidaritat social, coneixement tecnològic...), Cultura (no només com a consum d'oci sinó com a capacitat creativa, contemplativa, crítica), Civisme (definit com a drets i deures de les persones envers la societat). Són eixos sobre els quals cal construir el nostre futur.

Jordi Giró, (o.c. p.272), en expressar el pensament de Cardó sobre la relació Estat i Nació no hi veu, a diferència de Maritain, un tall sinó una certa continuïtat: “La posició de Cardó és molt diferent. Per començar no distingeix ni separa el concepte d'Estat del concepte de cos polític i de poble. El rol que Maritain dóna al cos polític i al poble l'ocupa en el pensament de Cardó la Nació... La societat de Cardó no es crea devers el futur per mitjà d'un projecte comú a realitzar, sinó que es manté en la reassumpció del passat i del contingut tradicional llegat per ell”. Probablement aquí és on l'enfocament de Cardó se'ns presenta insuficient a la Catalunya d'avui. Giró posa a la proposta maritainiana com una utopia de tipus liberal i la de Cardó de tipus conservador. “La utopia liberal tendeix a projectar cap el futur allò que “hauria de ser”, mentre que la utopia conservadora tendeix cap el pas-

sat, per reafirmar allò que “ja és”. Per Maritain el fonamental és el projecte de recerca del bé comú, per Cardó és sobretot la revitalització del passat.

De fet però, Cardó –i Maritain també– ens situa en la política constructiva, no centrada només en la consecució o el manteniment del poder. Són capaços els nostres polítics de compartir aquesta realitat nacional de la Catalunya actual, complexa, globalitzada, etc...?

Una visió política que prioritzi la realitat nacional de Catalunya comporta, al meu entendre, un model de política específic. I per Cardó, la nació és el substancial. Al meu entendre l'aportació fonamental de Cardó avui és la prioritat de la visió nacional per sobre de l'estrictament política o administrativa. I això vol dir als polítics:

1. L'enemic de tot polític no és l'altre polític sinó tot allò que dissol la cohesió comunitària de la pròpia societat.
2. Les institucions polítiques no són dels partits que guanyen les eleccions sinó que són del poble. No són, no han de ser, el lloc on es prioritzi l'enfrontament tàctic partidari sinó el lloc de la col·laboració institucional.
3. La vocació política no ha de néixer de la confrontació ideològica sinó d'una actitud de compromís existencial i personal del polític envers el seu propi poble. Els partits polítics vertebrar el pluralisme, però no inventen al poble, a la realitat nacional.

4. Política no és una subhasta de promeses electorals. Política no és prioritzar els desitjos d'uns corporativistes d'interessos per sobre d'altres. Política és el foment del bé comú. I el bé comú no és la suma aritmètica dels béns privats. És una cultura social amarada de cohesió i de solidaritat viscuda pels ciutadans. És una integral de béns materials i també espirituals que superen l'economicisme, l'immediatisme.

Política no és una subhasta de promeses electorals.

5. Prioritzar la visió nacional en política és allargar la responsabilitat més enllà de l'immediatisme de la pròpia generació. És assumir la responsabilitat del món material i moral que deixem a les futures generacions.
6. Política no és només donar avantatges als ciutadans. És també recordar i exigir els deures cívics envers la pròpia comunitat. Per això no n'hi ha prou amb tenir poder, legitimat democràticament a les eleccions. Cal l'autoritat moral, la credibilitat moral, guanyada dia a dia.

Jo sé, també per experiències personals viscudes, que la política no és només això. És passió, és confrontació, és denúncia respecte als adversaris; és corporativisme dels

qui defensen els mateixos ideals. Política és també lluita pel poder, és competitivitat, és influir a l'opinió pública; és "vendre" a la població el que un fa de positiu i és "denunciar" del que fan malament els altres. Però una Nació que no posseeix la pròpia sobirania d'un Estat no pot permetre's el luxe de reduir la política a tot això que acabo de dir, a la lògica del poder. Una Nació així necessita prioritzar el seu propi contingut que condiciona la seva política.

Al meu entendre aquesta és l'aportació bàsica de Cardó a la política catalana d'avui davant els reptes d'aquest país tan modificat sociològicament. La seva manera de mirar al país és el que avui necessita la política catalana. I no és aquest el camí de regeneració política que necessita no només Catalunya sinó en general la societat contemporània?

4. Lectura político-cardoniana d'"arrels cristianes"

Remarco els trets més significatius:

- "L'amor a Catalunya, com a part i forma de l'amor al proïsme".
- "Catalunya constitueix per a tots els seus ciutadans la comunitat i la unitat cultural bàsiques".
- Als polítics: "Cal que sàpiguen mantenir sempre el sentit del servei al bé comú per damunt d'interessos personals i de grups"
- "El nostre desig que, en la legislació civil que s'està gestant, i que fa referència a Catalunya,

quedin reconeguts plenament els drets del nostre poble a la seva identitat nacional, manifestada en la seva realitat cultural i històrica”

- La cultura catalana ha mantingut viva la distinció entre Nació i Estat.
- “Té el nostre poble un vertader ser personal capaç de vida pròpia?”
- Si al poble català pot aplicar-se-li el concepte de persona...si és un individu racional amb voluntat i intel·ligència pròpies, ningú no pot negar-li el dret a viure” (Torres i Bages)
- “L’existència de la nació catalana exigeix una adequada estructura jurídic-política que faci viable l’exercici dels drets esmentats”
- Pot un Estat, amb una adequada organització, assolir la convivència i el progrés en el seu interior de diverses nacions...?
- Carles Cardó el 1930 (*La nit transparent*) feia notar “la importància que podria tenir per la pau civil d’Espanya que els catòlics emprenguessin la tasca nobilíssima de fer comprendre als seus respectius conciutadans el problema dels altres”
- El Papa Joan Pau II, en el seu discurs a la UNESCO, es referí a la pluralitat de les cultures amb aquests termes: “La cultura és una manera específica de l’existir i del ser de l’home...”
- “La cultura catalana té, sobretot, la seva expressió i la princi-

pal senya d’identitat –bé que no l’única– en la llengua que li es pròpia i que comparteix amb altres comunitats germanes...”

- Les nostres formes de vida han estat trasbalsades per un augment sensacional dels mitjans de comunicació i per la multiplicació dels mitjans de confort... Paral·lelament, es fan perceptibles una avidesa creixent de posseir coses; una minva dels valors humans més espirituals i menys utilitaris.
- El naixement, la història i la cultura de Catalunya són intensament amarats de cristianisme”. “Però la societat catalana és plural... L’Església a Catalunya com arreu del món, respectant la llibertat de tothom, promou el bé espiritual, i, en el possible, el material de la pàtria”.
- “El canonge Carles Cardó, en la seva anàlisi de l’evolució de Catalunya, i del conjunt d’Espanya distingeix la bona tradició, de la mala tradició, no menys real”.
- “L’assoliment d’una societat justa, que elimini contrastos odiosos i permeti a tota la població de sentir-se ciutadans lliures d’aquest país, ha de ser un objectiu absolutament prioritari de la Catalunya d’avui”.
- “Per això ens cal, encara, incloure entre els nostres deures socials aquest de l’acolliment cordial i generós, als qui han vingut a compartir la nostra vida des d’altres terres...” La nostra nacionalitat no està fundada en un fet d’ordre racial, en la uni-

tat de la sang, sinó establerta sobre un fenomen cultural que pot afaïçonar els individus de les races més distintes, com escribia Carles Cardó el 1934.

La declaració pastoral “Arrels cristianes de Catalunya” és el reflex del pensament de Cardó, incloent els elements nous de la societat catalana de 1985. És un acte personal d’afirmació de Catalunya com a nació i com a personalitat cultural, lingüística, històrica, convivencial i com a projecte de futur.

Personalment crec que seria bo una reflexió renovada sobre els fets nous que influeixen en la identitat catalana o que la poden diluir. Caldria, al meu entendre, una reflexió “constituent”, política de Catalunya “cara endins”, una deontologia política pròpia i específica d’aquest moment crucial de la nostra pàtria.

Cardó batejava amb la pàtria seguint els seus avatars històrics; enriquia la seva doctrina seguint vitalment aquest procés. Les circumstàncies són variables; les actituds marquen el camí. Cardó, prioritzant la Nació, posant la cultura com a fonament de la convivència, els valors espirituals com a energia de construcció de la pàtria, del civisme, de la llengua del poble i de la creativitat d’altra cultura, continua esperonant al catalanisme polític a marcar uns ideals de país, el que la història de Catalunya es mereix i el present dels nostres conciutadans ens reclama.

*Cardó batejava
amb la pàtria
seguint els seus
avatars històrics.*

El pensament teològic de Carles Cardó Sanjuán

JOSEP GIL I RIBAS, prevere i professor de la Facultat de Teologia.

Abans de parlar del Dr. Cardó i del seu pensament teològic voldria dir una paraula sobre tres eclesiàstics que coincidiren en el temps i que, juntament amb en Joan Maragall, són, o així m'ho sembla, l'exponent més clar del pensament cristià de començaments del segle XX a casa nostra. Em refereixo a Carles Cardó, Joan Baptista Manyà i Bartomeu M. Xiberta.

Els tres tenen en comú que són clergues, per bé que Cardó i Manyà formen part del clergat anomenat secular i obtingueren un lloc en la institució eclesiàstica: els dos foren canonges, Cardó de Barcelona, Manyà de Tortosa. En canvi Xiberta és un carmelita que, per raó de la seva inscripció en un orde d'abast universal, potser no tingué l'arrelament al país i a l'Església del seu país dels dos primers.

I tenen en comú una altra cosa. Els tres són teòlegs, per bé que no amb la mateixa dedicació. Manyà i Xiberta són teòlegs "professionals", en el sentit que hom acostuma a donar a aquest mot, és a dir, una persona que es dedica a l'ensenyament de la teologia a nivell universitari i que manifesta el seu pensament en la publicació de textos estrictament teològics. En canvi Cardó és teòleg de formació i de mentalitat, encara

que el seu accent és el d'un apologeta, més que el d'un investigador sistemàtic. La teologia dels tres personatges està marcada pel triple fet —que, en la base, és un de sol— de l'antimodernisme, del neotomisme i de la neoescolàstica.

Hi ha també diferències pel que fa al temps en què van viure. Des del punt de vista social i polític, a Cardó i a Manyà els tocà de viure la victòria de les esquerres en els anys trenta i el fet de la revolució i de la persecució religiosa, per bé que amb accents diferents: els dos manifesten clarament el rebuig dels principis revolucionaris, però Cardó viu la persecució des de la difícil llunyania de l'exili —un exili que es perllonga, en comunió espiritual intensa amb el cardenal Vidal i Barraquer—, i en canvi Manyà la viu a Tortosa i a Barcelona i, a més, té una vivència diferent i més perllongada dels canvis produïts en la postguerra. En canvi, Xiberta es va veure involucrat en els fets des d'una situació d'una català que és a Roma i després a Bèlgica, que patirà les contrarietats del feixisme i que, després d'un breu període en la Catalunya "alliberada", tornarà a la seva atalaia romana fins al final de la seva vida.

Tots tres són catalans, amb diversa vinculació al catalanisme de

l'època. En aquest camp també hi ha diferències, i la més notable és sens dubte la connexió espiritual de Cardó amb el moment cultural de la Catalunya del noucentisme. No podem oblidar que, a diferència de Xiberta i de Manyà, el que domina en Cardó és la seva ànima de poeta, com tindrem ocasió de veure.

Els tres, juntament amb una desena més, formen part del grup de clergues “intel·lectuals”, de formació romana i d'expressió clarament catalana, que, com diu Manyà, “farien honor a qualsevol literatura cristiana”. Foren influïts per Torras i Bages i per Balmes i per Maragall, tot i que aquest darrer els feia por, i, més marginalment, per Josep Carner. És un grup que, a Roma, va beure i va viure el neotomisme dels centres d'estudis superiors romans, clarament marcat per l'esperit de l'antimodernisme, que, a Espanya, es convertí en un moviment emocional i apologetic, sens dubte desproporcionat. Potser hi influí que en l'elaboració dels textos condemnatoris emanats de Roma, dos cardenals espanyols hi tinguessin un paper decisiu: Merry del Val i el caputxí català Vives i Tutó. Aquest darrer, a més, exercia a Roma un cert mestratge entre els clergues catalans que hi estudiaven: així no sorprèn que dos joves, futurs teòlegs de renom a Catalunya, Cardó i Manyà, iniciessin llur labor col·laborant a l'*Ensayo de comentario al Decreto “Lamentabili”*, escrit pels alumnes del Colegio Español de Roma, el 1908. Un altre cas: el ponderat caputxí P. Miquel d'Esplugues que, en tractar del modernisme, s'expressava en un to taxatiu que no li esqueia.

Aquest grup de clergues –repetixo, més ampli que els tres aquí esmentats– renunciaren explícitament a “fer política”, però no pogueren ni volguerem deixar de “viure la política”. En aquest aspecte, el grup, en general, recolza l'obra de Prat de la Riba i segueix l'evolució de la política espanyola i catalana, als anys trenta, sempre o gairebé sempre en sintonia amb la intenció ideològica de “El Matí”, un diari ben fet, portat amb prudència i, a poc a poc, amb fermesa. De fet, en proclamar-se la República, el diari publicava un article editorial que començava amb els mots “Respirem amb satisfacció”, un article que va contribuir a què molts catòlics raonables del país acceptés la República i la Generalitat, per bé que les posicions antieclesiàstiques i fins antireligioses de molts elements republicans ho feien molt difícil.

Com és sabut, el desig de renovació donà lloc a dues publicacions importants: “La Paraula Cristiana”, mensual, fundada l'any 1925 pel Dr. Cardó i per Josep M. Capdevila, i “Criterion”, trimestral, fundat pel P. Miquel d'Esplugues, el mateix any, amb una intenció directament filosòfica o de pensament; hi havia encara “El Bon Pastor”, del Foment de Pietat, més estrictament eclesiàstica, però d'un sentit anàleg.

He esmentat el nom de Joan Maragall. De continuïtat entre Maragall i Cardó, n'hi ha, així com d'influència del primer respecte al segon. Al meu entendre, n'hi ha més del que sembla, més del que el “temible” i “heretge” Maragall ho podria fer sospitar. Cardó, més d'una

vegada el qualifica, el primer, de “el nostre Maragall”, sobretot el del *Cant espiritual*. En el pròleg a un dels volums de les Obres Completes del poeta, Cardó en parla com “d’un home d’intuïcions”, i diu: “Tinc per cert que si ens haguéssim conegut, ens hauríem entès molt. Molt, però potser no massa. Ell és el tipus perfecte de l’home intuïtiu pel sentiment, que judica les coses segons visió de poesia, i les avalua segons la mesura del cor”.

Li retreu, en concret, l’espontaneïtat, i que en faci de la mateixa el cànon de la seva estètica i de la seva sociologia, i “aquell glatit de panteisme que tenen quasi tots els gran poetes”. Li retreu l’optimisme que, segons ell, l’emparenta amb Rousseau, per bé que “ortodoxament”, ple de “generositat” envers els homes i les idees. Li retreu, més que el “criteri”, el “temperament”, però li reconeix un pensament específicament cristià, sobretot en matèria social.

Carles Cardó i Sanjuan naixia a Valls el 5 de maig de 1884. Renuncia a fer-ne la biografia, ni que fos en forma compendiada. Vaig tenir ocasió de fer, fa un cert temps, una valoració del pensament teològic del Dr. Cardó, bàsicament la seva visió i el seu amor a l’Església. Si l’autor del *Diàleg interior* es revela com un home amarat per la presència misteriosa del Transcendent, si l’autor d’*Emmanuel* es manifesta com un home enamorat de Jesucrist, tota la producció literària del Dr. Cardó palesa l’home d’Església, que creu en l’Església i que l’estima, no des de fora —és a dir, des de l’esforç

intel·lectual per a apropar-s’hi—, ni des de dins —és a dir, des de la preocupació per a defensar-la dels seus enemics—, sinó des del seu misteri profundament viscut com a teixit consubstancial a l’home cristià i català, immers en el procés d’una nova societat de ciutadans del món, més justa, més lliure i més autèntica. Jo diria que l’església del teòleg Cardó, tot i restar molt lluny de l’Església del Vaticà II, dibuixa positivament, malgrat i a causa del refús radical del modernisme, del liberalisme i del marxisme, l’Església experta en humanitat, de Pau VI, o millor encara, l’Església llançada a la consagració del món per una humanització segons Déu.

Aquesta no fou l’Església que Cardó va conèixer a Roma, durant els anys de formació teològica. Fou certament l’Església de Lleó XIII, és a dir, l’Església que, per bé que identificada amb el Cos místic de Crist, és també la de la tradició gelasiana —*societas genere et iure perfecta*— que té com a tasca la restauració de la societat cristiana i la defensa de la classe obrera, que reclama una autèntica conversió dels catòlics, una conversió malauradament sempre ajornada. Fou l’Església d’uns manuals que presentaven dèficits molt alarmants, a causa sobretot dels excessos malaguanyats del modernisme. I, així, l’enfocament escatològic s’havia de deixar en la penombra per tal de remarcar els aspectes fundacionals d’una societat piramidalment jerarquitzada; l’enfocament pneumatològic i místic no podia competir amb les exigències d’una cristologia rígida i descendent, on la reialesa del Crist no deixava lloc a cap

mena d'esperit democràtic i on els fidels, si mereixien alguna consideració, era per a tractar-los com a subordinats a la jerarquia.

Cal aturar-se un xic més en aquesta referència al marc o context de la formació teològica del Dr. Cardó, si més no per a entendre el sentit i l'apassionament de les palestres promogudes per ell i per altres prohoms de la cultura teològica nostrada, com és ara el Dr. Manyà, durant llur estada a Roma. La proclama de Loysi, feta a *L'Evangile et l'Eglise*, de l'any 1902, "Jésus annonçait le Royaume, et c'est l'Eglise qui est venue", va provocar, com és sabut, la reacció d'un fonamentalisme nerviós, el del decret *Lamentabili* i de l'encíclica *Pascendi*, de Pius X, reacció que barrava el pas a qualsevol intent de justificació de la mateixa com a fruit o expressió de l'experiència religiosa o com a simple evolució d'un germen; però reacció també que connectava amb el restauracionisme anterior a Lleó XIII, enemic aferrissat de qualsevol mena de liberalisme, que judicava perillosa la presència dels laics a l'Església i condemnava la separació total de l'Església i l'Estat. Carles Cardó, que coneixia –i aprofundiria més tard– el pensament teològic de Balmes i de Torras i Bages, tampoc no podia deixar de sentir la influència d'un Salvà i Sardany i la seva condemna solemne del liberalisme catòlic.

L'antimodernisme de Carles Cardó no és exactament aquest. Cardó és capellà, abans que cap altra cosa; i, des d'aquesta perspectiva, home d'Església, sense cap mena de dubte, per bé que amb ressons un xic

"integrastes". Gosaria dir, però, que un dels trets més característic del teòleg Cardó és el d'haver-se adonat i d'haver valorat, amb tota la fragilitat i amb tota la força d'una intuïció primerenca, el modernisme teològic com un intent de superar la ruptura tràgica entre el pensament catòlic i la cultura hegemònica de la societat civil. Al meu entendre, l'amplíssima producció teològica del Dr. Cardó manifesta més aviat la voluntat de situar l'intent malaurat del "modernisme" en un altre terreny, en el terreny vull dir de la conflictivitat creada per l'adveniment d'un nou liberalisme conservador confrontat amb les pretensions de la revolució marxista. I és en aquest context on, al meu entendre, cal situar allò que podríem anomenar el diagnòstic cristià de l'època, d'acord, evidentment, amb l'opció del magisteri social de l'Església.

He volgut seguir pas a pas la producció primerenca de Cardó a Taragona, en el diari bilingüe *La Cruz* (on hi publicà, en castellà, dos-cents vint-i-cinc articles, fins l'any 1917, amb el pseudònim *Levissimus*), i a Valls, en els setmanaris *Pàtria* i *Acció Comarcal*. Des de les seves posicions eclesiàstiques irrenunciables, arriscarà dia rera dia d'interpretar qualsevol esdeveniment d'àmbit local o universal. Hi cabia discrepar de Cardó, fins i tot des de posicions ideològiques divergents, però ningú no podia prescindir dels seus plantejaments i punts de vista. Cardó era un home que afavoria un tipus d'amistat que Manyà, en donar-li el renom de *El Bossuet català*, qualificava de "discutidora".

En molts d'aquests escrits comença a insinuar-se el Cardó apològeta, un home que quan ha de descobrir l'enemic i lluitar contra ell mai no s'hi rabeja ni perd la serenitat cristiana; fins i tot allarga la mà concedint tot el que permeten la veritat i la justícia. En la seva producció literària no estalviarà els elogis a Ramon Llull, el gran missioner de la mansuetud, a sant Tomàs d'Aquino, que a instàncies de sant Ramon de Penyafort escriu la *Summa contra Gentiles*, a Ramon Martí, amb el seu *Pugio fidei* a la Inquisició catalana, que emprava sobretot els mitjans de persuasió. I és farà palesa la seva poca afeció per les solucions militars dels problemes de la pau.

La prosa del Dr. Cardó és rica de continguts i de matisos, i s'hi revela, entre altres coses, el nacionalista català i el cristià preocupat i compromès en la qüestió social. Carles Cardó fou per damunt de tot un escriptor catòlic, i com a tal se situa en un corrent ideològic que, baixant de Balmes i passant per Torras i Bages, arriba fins a ell. En qualsevol cas, l'interès que demostra per la política i per les qüestions socials ve de la intenció profunda d'infondre-hi un esperit evangèlic. Ho feia amb l'energia de la paraula. Cardó, ell mateix, és la seva paraula. És el que enalteix, del Dr. Cardó, el bisbe Pont i Gol; i és el que subratlla Llorenç Gomis: "Sap molt bé que ell, home de foc i de noble passió, toca coses que cremen. Per això, em penso, per aquesta consciència, tan humil i tan cristiana, de la realitat, alhora amb la seva urgència i el seu perill, hi ha en els seus escrits una mena de suggestiva dialèctica del foc que crema i de l'aigua que beneeix".

En aquest i en molts aspectes, Cardó era o es manifestava, diguem-ho així, contradictori. Era un intel·lectual nat, però defugia el contacte amb els intel·lectuals; en més d'una ocasió havia dit: "Els savis em maregen, tenen la pell dura i una incapacitat de raonar a dret fil, efecte del polimorfisme malsà de la cultura". Qui sap si aquesta malfiança podria explicar el refús relatiu de què fou objecte Cardó de part d'un nombre significatiu d'intel·lectuals. Com observa molt bé Batllori, "molts dels qui se'n sentien allunyats, reconeixien en ell un dels prosistes més fermes i més segurs dels anys de la dictadura i de la república, però al fons del fons hi trobaven una cultura molt diferent de la llur: una cultura purament eclesiàstica i escolàstica, de gran solidesa, que passava a l'expressió catalana més perfecta i més al dia, sense travessar cap zona de comú interès cultural". Aquesta prevenció venia de temps i es reforçà en el temps de l'*exili*.

També n'era, de contradictori o de difícil d'entendre i d'acceptar, el seu temperament. Són famosos els seus rampells. Al seu capteniment més aviat sorrut i com a distant, s'hi afegia la finesa del seu humor. En ell hi havia una altiva per bé que noble franquesa que no podia reprimir, que es manifestava com un tret i sobtava els qui no el coneixien a fons. Per això ajuntava un lirisme finíssim a la puixança del seu pensament, que sovint es traduïa en una crítica sense vels. A la fortalesa del seu esperit, hi corresponia un entusiasme encomanadís, que traduïa la mena de donació que havia fet de la seva persona a una causa que ell considera-

va la més gran després de la causa de Déu: Catalunya i l'Església.

Del seu amor a l'Església ja n'he parlat, una Església que, per a ell, era el catolicisme militant i que es concentrava en el sacerdoci ministerial; una Església que el va fer patir, i molt: l'església de Barcelona, amb la mesquina gairebé ridícula del seu capítol catedral, i l'església espanyola –inclosa la catalana–, amb la ceguesa del seu lliurament sense condicions a la política franquista.

També (i principalment) en aquest terreny la personalitat del Dr. Cardó es revela alhora com la d'un home bondadós, fins a ser refiat, d'una exigència moral estricta per a si mateix i abocada a l'escrúpol, respectuós de la institució eclesiàstica fins a sotmetre's, si calia i abandonat totalment a la divina Providència. En aquest terreny, sobretot, es revela el seu esperit eminentment sacerdotal. Tots els problemes que tracta, humans, d'història, de doctrina social o de política, els veia sempre *sub specie aeternitatis*, com ha subratllat amb precisió Lluís M. Moncunill.

Renuncio a parlar del “nacionalisme” del Dr. Cardó. Caldria analitzar amb molt de detall l'*Histoire spirituelle des Espagnes*, un llibre envoltat de llegenda, que no és res més que la història vertadera de la llarga passió que l'autor va sofrir en engendrar-lo, en publicar-lo i després de la seva publicació: un llibre integralment cardonià. Potser no el millor que ha sortit de la seva ploma, però, en tot cas, el llibre que li va costar un esforç més gran. És fill

d'anys sencers de solitud i d'angoixa. El va començar a Torí, l'any 1936, arran de l'exili, mentre feia de vicari en una parròquia popular, el continuà a Lausana, quan el feixisme italià va foragitar-lo vers el segon exili, i l'acabà en la fràgil tranquil·litat retrobada de Fribourg, cap a l'any 1943.

Tot el llibre té una coherència ideològica impressionant. I la ideologia és la del cristianisme social, que li serveix de norma ineludible a l'hora de formular un judici de valor (i, el llibre, n'està ple de judicis de valor!). En el llibre es manifesta la filiació espiritual del seu autor: el Balme dels escrits polítics i el Torras i Bages, roca vivent de la tradició, del qual depèn l'estil i el llenguatge. Hi ha també la influència de Chesterton, l'autor més admirat pels intel·lectuals eclesiàstics de l'època, i la de Berdiaeff, més marginal i gairebé només a tall d'Il·lustració antimarxista. Finalment, una darrera influència –i potser més que d'influència caldria parlar d'afinitat, que Cardó descobrí a Fribourg–, és la de la filosofia de l'*Humanisme integral* de Maritain i de l'eclesiologia de Journet, amb llur renovació dinàmica i posada al dia del neotomisme de Lleó XIII: Com diu molt bé Sugranyes, “troba da dissortadament massa tardana perquè aquest llibre pogués beneficiar-se'n. Escrit uns anys més tard, sota aquest nou guiatge i quan el món s'aviava cap als temps actuals, en plena postguerra, l'Església cap al Concili Vaticà II, moltes pàgines d'aquest llibre haurien adquirit un dring més «modern» i per a nosaltres més familiar”.

I caldria també analitzar els articles publicats a *La Cruz*, a partir de l'any 1910, i en “La Paraula cristiana”, a “El Matí” i, des de mitjans 1932 fins a la guerra civil, a “La Veu de Catalunya”. Val a dir que la incidència del pensament de Cardó es féu més insistent en aparèixer “La Publicitat” catalanitzada, on de dia en dia anaven prenent protagonisme personatges com ara Joan Crexells, Tomàs Garcés, Carles Rahola, Josep Pla, Josep M. López-Picó, Jaume Bofill i Mates i Josep M. de Sagarra. De sobte aparegué un tal R. Vespella, que signava un article titulat “Els impacients”, el 27 d'agost de 1922: era el pseudònim del Dr. Cardó, que iniciava una col·laboració que duraria fins a final d'any.

No seria just de no incloure, en aquest assaig de síntesi del seu pensament teològic, un dels aspectes més corpredadors de l'ànima del Dr. Cardó, el seu profund humanisme. En aquest aspecte, cal assenyalar el seu treball com a traductor de les llengües clàssiques, un treball que feia convençut que el gust greco-llatí era un dels factors decisius que podien donar al català modern la dignitat la noblesa d'una llengua literària i sàvia. Durant trenta cinc anys (1924-1958) treballà en la Fundació Bernat Metge, instituïda per Francesc Cambó, traduint Sèneca, i treballà també en la Fundació Bíblica de Catalunya, sobretot en la traducció dels salms.

Val a dir que, en tot moment, Cardó negava que hi pogués haver oposició entre humanisme i catolicisme; segons ell, l'oposició seria més aviat entre humanisme i anticatolicisme. En qualsevol cas, com escriu Miquel

i Macaya, Cardó és un humanista cristià perquè abassega el que és diví i el que és humà; serví el primer amb una llengua que manejava mestrirolament, i serví l'humà de manera igual, però sollevat d'influència divina. El sacerdot predominava; l'ànima religiosa, l'exponent més fort d'aquest humanisme, arribava al punt més alt.

Ara seria l'hora de subratllar la característica més fonda i àmplia del Dr. Cardó: la seva dimensió lírica, una dimensió que s'anirà construint i que culminarà en la seva experiència de l'*exili*. No em sento capaç de fer-ho. La preocupació estètica, molt forta, serà una conseqüència del seu humanisme d'arrel terencià —*homo sum: humani nihil a me alienum puto*—, una preocupació que el seguirà sempre. Com una exigència de la capacitat de perfecció de l'humà; sense aquesta preocupació no hauria escrit el llibre “Doctrina estètica del Dr. Torras i Bages”, de bon començament.

L'*exili* fou per a Cardó la prova de foc d'on sortí enarborat com el gran profeta dels nostres temps. Fou, com hem vist, el temps de la seva gran producció poètica; fou també el temps de gestació d'un llibre, per a ell, dolorosament mític: *L'Histoire Spirituelle des Espagnes*. La memòria del cardenal Vidal i Barraquer i la fidelitat que li tributà el sostingueren a l'hora de tirar endavant aquell llibre, retingut a contracor seu des de feia temps. Finalment sortí al carrer el 1947 encapçalat amb aquesta dedicatòria: “A la santa memòria del Cardenal Vidal i Barraquer, Arquebisbe de Tarragona, Primat de

les Espanyees. Mort en l'exili per haver amat la justícia i per haver odiat la iniquitat”.

L'exili fou per a Cardó la prova de foc d'on sortí enarborat com el gran profeta dels nostres temps.

Fou també l'època en què la seva ànima de poeta s'expressà millor, com ho testimonia *El Càntic Nou*, un llibre que deixa enrera *El diàleg interior*, escrit l'any 1930, per bé que en la seva segona edició, de l'any 1955, en el nou pròleg, hi afegirà el tema de la lluita permanent entre “un jo habitat per déu, tot ell rutilant de la gran presència sentida” i “un jo habitat per ell mateix, tot ell afligit de la gran misèria avesada”.

Deixa també enrera *Emmanuel*, un estudi sobre Jesucrist, on s'identifica amb els corrents cristològics de l'època absolutament antimodernistes –el tema també apareix en *El diàleg interior* i en altres articles de l'autor–; el llibre l'acaba a Barcelona, ja havent retornat, en la consolidació final d'un pensament i amor sempre renovats a l'Evangeli i a l'Església –“L'Església és la presència perpètua del Crist reencarnat entre els homes”–. L'Església de Carles Cardó és ara l'Església “experimentada” durant els difícils anys de la pre-guerra i l'Església “adolorida” durant els anys quaranta,

l'Església presidida pel misteri de l'encarnació, una Església que, d'una banda, conserva i realitza en la història el pla unitari salvífic de Déu –i aquí cal esmentar l'aproximació al concepte agustiniana de la “Ciutat de Déu”–, però de l'altra assegura la correcta separació de l'espiritual i el temporal, sense arribar a les clarificacions del Vaticà II.. Una Església finalment vinculada a les realitats terrenals que resumeix la seva tasca vivificadora a partir de la categoria teològica de la “il·luminació des de l'Evangeli”.

Queda enrera la sensació que Cardó tenia, els anys trenta, d'una situació social que considerava molt negativa i la seva enyorança de l'Edat Mitjana i la seva fidelitat, un xic servil, al tomisme teològic i polític. El seu pensament continua fidel al cercle espiritual de Balmes i de Torras i Bages. No oblidem que, quantitativament, les referències a aquests dos autors són les més freqüents en *Les dues tradicions*. Quant al contingut, Balmes és constantment esmentat com l'apòstol de la pau, de la convivència social i de la llibertat cívica, enmig de l'època tempestuosa de les guerres carlines; el prelat vigatà, el “Patriarca”, com ell l'anomena, és reverit com la roca vivent de la tradició. Fins i tot l'estil i el llenguatge d'aquest llibre en porten la marca. Certs valors que ací són sempre considerats negatius, com la concepció de l'Estat unitari i liberal, una noció abstracta de la “revolució”, per a nosaltres avui totalment fora de lloc, o el terme de “sectes” aplicat a partits o a moviments autènticament revolucionaris, són de rel torra-siana.

Finalment, Cardó tornà a Catalunya. Alguna vegada, fent confiança al bisbe de Barcelona, el Dr. Modrego, viatjà fins a Prada de Conflent on retrobava la Catalunya enyorada. Tímidament traspassà la frontera fins a Puig d'Olena, després a Vic i Barcelona, el Nadal de 1953. El 1954 s'instal·là definitivament a Barcelona, vençuts tots els temors, però ja amb un cos abatut per la malaltia.

Pels carrers de Valls, quan hi tornà per hostatjar-se a casa de l'amic Joan Selva, caminava cohibit i mentalment assetjat pel pressentiment que era objecte de malèvoles intencions fomentades contra ell, entre d'altres, pel llibre de José M. Fontana, *Los catalanes en la guerra de España*, publicat a Madrid l'any 1951. En els cercles clericals a Barcelona, se li escapava de tant en tant un consell amb regust d'aquell altre del cardenal Vidal: "No us poseu en política...".

Tornà amb l'ànima arborada, el cor eixamplat i, en l'esperit, un cant de retrobament. Físicament, però, venia cansat, el rostre meditatiu com sempre, per bé que turmentat d'energia i de tenacitat, i als ulls el reflex d'un adoloriment. El Dr. Cardó llanguia, sostenia una lluita interior permanent, perdia aquella combativitat que el caracteritzava. La seva ploma, que havia estat una espasa resplendent ensems que una pregària, semblava sucada en tinters d'amarguesa. Déu la guiava, a Déu la consagrava, l'acció tustant debades a la porta del clos on ell, entre oracions, conreava la poesia en la solitud que tant li abellia. I era en la poesia on s'esplaiaven la seva àni-

ma, el seu cor i el seu esperit, car el Dr. Cardó era, a més d'un lluitador i d'un teòleg una poeta com un temple; i la poesia el va salvar!

"Nosaltres mateixos serem un poema etern i diví, una joia per sempre". "L'home és immens i immortal, però només la nit li revela aquesta immensitat i aquesta immortalitat", escrivia al pròleg de *La nit transparent*. Totes les meditacions del Dr. Cardó –morals, polítiques, socials o pròpiament religioses– se situen al bell mig de la "nit transparent". La nit il·luminadora, que ens allibera de la il·lusió d'una llum immediata i ens fa veure llums remotes; la nit que és l'hora de Déu. Nit dels sentits, nit de la tribulació, nit de l'ànima en cerca de Déu –la nit de la mort que esquinça finalment el misteri, en una actualitat immortal: "l'hora de la mort, la que sembla la més amarga de totes, ha d'ésser la més dolça per al qui ha sabut inscriure la seva vida en el regne de la immortalitat".

La densitat humana i religiosa d'aquest home serà captada i preuada sobretot després de la seva mort. Gràcies a Joan Salas, l'editorial Ariel publicà un bon recull de les seves obres, fruit d'una acurada selecció d'articles i assaigs, textos publicats en la major part abans de 1936, i que fins aleshores romanien esparsos en diaris i revistes.

Callaré dient-me en Tu,
que reculls el teu cel i l'inclines
per dir-me el nom secret que sols
ton Silenci pot dur;
llavors tindrè l'alè pur de dir
les paraules divines
dins l'ampla solitud plena de Tu.

Amb gest sublim obrí la porta del seu alliberament de la vida terrenal per anar a tustar la de l'Eternitat, amb espines al cor i recances per la tasca que deixava a mig fer, bé que amb un càntic vibrant als llavis per a infiltrar l'esperança als qui corren el perill de defallir, per a reanimar els

ja defallits i per a enardir els qui no han defallit mai.

El 24 de març de 1958 al Guinardó, acompanyat de la seva germana Rosalia i de la neboda Candelària, obrí els ulls a la Llum d'una nit per a ell ja sempre Transparent.

Carles Cardó pensador. Pensament filosòfic

JORDI GIRÓ PARÍS, professor de la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull.

Com ja he dit diverses vegades, Cardó no és un autor sistemàtic, i en aquest sentit cal tenir ben present que no va escriure cap gran tractat o gran obra de pensament. Malgrat això ens ha deixat una sèrie d'assaigs que podríem anomenar filosòfics: una part dels quals els tenim recollits a l'obra *La moral de la derrota i altres assaigs*¹, un conjunt de pòrtics a *La Paraula cristiana*, que ell mateix agrupà sota l'epígraf de "nocturn filosòfic", dins l'obra *La nit transparent*², la segona part de l'obra *Les dues tradicions*, que porta per títol: "Els principis"³, i un llibre, molt primerenc d'estètica, que porta per títol: *Doctrina estètica del Dr. Torras i Bages* (1919)⁴. I a més un conjunt dispers de conferències, articles i editorials (comptem amb un miler llarg d'articles de Cardó⁵) de referències i anàlisis sobre pensament social i polític, que és, sense dubte el més remarcable de la seva obra.

Cardó és un home important com a pensador, sobretot perquè tradueix especialment bé un tipus de mentalitat del país: el catalanisme d'arrels cristianes que es basa en la tradició tomista. En Joan Roig Gironella ha dit de Cardó: "Sense posar-se a posta a escriure tractats filosòfics, ha estat testimoni d'una autèntica manera de pensar; n'ha transmès els trets essencials que ha rebut d'altres capdavanters; ens ha deixat un exemple per a les noves generacions que, en lloc d'anar a desdelitar-se en els tolls de nacions estrangeres d'Europa, vulguin empalmar amb les deus viues d'una tradició que els ha donat sang i carn".⁶

La seva formació fou purament eclesiàstica; es doctorà el 1910 a Roma en teologia i dret canònic per la Pontificia Universitat Gregoriana i en filosofia a l'Acadèmia de Sant Tomàs. Allí hi respirà l'antipàtic am-

-
1. C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959.
  2. C. CARDÓ, *La nit transparent*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1989.
  3. C. CARDÓ, *Les dues tradicions*, Barcelona: Claret, 1977.
  4. C. CARDÓ, *Doctrina estètica del Dr. Torras i Bages*, Barcelona: Editorial Catalana, 1919.
  5. La bibliografia del Dr. Carles Cardó està recollida en un estudi de Pere Cisa en *Miscel·lània Carles Cardó*, Barcelona: Ariel, 1963, p. 435 i ss. També en teniu una versió més actualitzada en J. GIRÓ, *El pensament polític de Carles Cardó i Jacques Maritain*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995.
  6. R. GIRONELLA, "Les idees filosòfiques del Doctor Cardó", en *Miscel·lània Carles Cardó*, Barcelona: Ariel, 1963, p. 293.

bient antimodernista i el rebuig global a tot el que sonés a liberalisme. D'aquesta època de formació li restaria, per sempre més, un llenguatge apologètic, una mica tronat, i un tic combatiu anacrònic que no li fa gens de justícia, i que serà un dels llastres més feixucs a l'hora de llegir-lo avui. És en aquest sentit que el P. Batllori digué d'ell que fou un intel·lectual antiintel·lectual. "Tro-baven en ell (Cardó) una cultura molt diferent a la llur: una cultura purament eclesiàstica i escolàstica, de gran solidesa, que passava a l'expressió catalana més perfecta i més al dia, sense travessar cap zona de comú interès cultural".⁷

Cardó és un home important com a pensador, sobretot perquè tradueix especialment bé un tipus de mentalitat del país: el catalanisme d'arrels cristianes que es basa en la tradició tomista.

Per entendre i contextualitzar bé l'obra de Cardó ens cal tenir ben presents quatre influències ideològiques cabdals: primer, el renaixement de l'escolàstica, o el neotomisme, impulsat per Lleó XIII en *l'Aeterni Patris*; segon, la Doctrina social de l'Església: *Rerum Novarum* i *Quadragesimo Anno*; tercer, la *Tradició de l'Església catalana*: Balmes, Escola Apologètica, Torras i Bages en relació a la Renaixença; i quart, *el Noucentisme*.

Alguns trets de la seva filosofia

Renúncia a tota originalitat

Cardó considera que el pensament ha de renunciar a la recerca de novetats, atès que del que es tracta és d'aprofundir o posar al dia una "veritat immutable" que atresora una secular Filosofia Cristiana, de la qual en són exponents diversos autors, però que es fonamenta sobretot en la síntesi tomista. "L'única originalitat nostra ha de ser, doncs, de trobar, si podem, allò que ja és, i que un altre ha concebut i ha fet sense nosaltres, no d'inventar un món a la mida de la nostra idea... El primer deure de l'amant de la veritat és, doncs, de complir la regla evangèlica de renunciar a si mateix. Renunciant-se, haurà la veritat; cercant-se, trobarà la cabòria."⁸

7. M. BATLLORI, "El D. Cardó, intel·lectual antiintel·lectual", en *Miscel·lània Carles Cardó*, Barcelona: Ariel, 1963, p. 25.

8. C. CARDÓ, *La nit transparent*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1989, p. 196.

Per això, la seva adhesió al tomisme és una adhesió sense esclertes ni fissures. Tomàs d'Aquino és a la base de tots els seus pensaments i de totes les seves reflexions car per a Cardó l'important és nodrir-se d'un pòsit de saviesa indefectible a partir de la qual jutjar el moment històric i proposar idees guia per a la societat.

L'ús dels conceptes aristotèlico-tomistes

Cardó va utilitzar els conceptes filosòfics fonamentals del pensament aristotèlico-tomista per fer una interpretació cristiana de la realitat del seu moment històric, aplicats als éssers vius en general, als homes, i a les societats. Ens fixarem sobretot en l'esquema hilemòrfic, la distinció entre matèria i forma, que acompanya sempre la seva reflexió. Els dos grans pols d'aquest esquema són els conceptes de Matèria i Forma, que, per aquells que no estiguin familiaritzats amb el llenguatge aristotèlic, són els dos coprincipis que constitueixen els éssers. No són conceptes que hom pugui veure o entendre per separat, sinó que cal reconèixer com a inseparables i constitutius de cadascun dels éssers vivents. En tots els éssers, per tant, anirem trobant, analògicament representats, aquests dos principis.

Per començar, qualsevol ésser vivent està bàsicament constituït per un principi d'expansivitat, que és un

moviment que neix de l'interior i que desitja eixamplar al màxim les seves pròpies energies. Aquest principi està delimitat per un segon, el de la limitació, que imposa la naturalesa. A propòsit d'aquests dos principis dirà Cardó: "La llibertat: la facultat exigida per tot ésser vivent de desenrotllar-se sense traves envers la seva perfecció específica i individual, trobem ensems que aquesta prerrogativa es veu limitada per les mateixes fites que amonjoien el camí de la pròpia perfecció, les quals, doncs, no són traves, sinó lleis vivificants. La limitació és una nota tan essencial com l'expansivitat en la llibertat dels éssers creats."⁹

L'home, com no podia ser altrament, també està sotmès a la mateixa doble llei. Tanmateix els mots utilitzats per a parlar-ne són diferents. Cardó utilitza les paraules llibertat i autoritat. Per a ell, són tan necessaris i naturals, l'un com l'altre. "...sostenim que la llibertat de la intel·ligència i de la voluntat, tot i naixent del dret d'expansió d'aquestes potències, conté també la nota essencial de la limitació".¹⁰ L'ésser humà no és un ésser perfecte i, per això, una total llibertat exempta de traves, d'autoritat o de limitació, li representaria més un destorb que no pas una conquesta. L'absència de limitació o d'autoritat només li vindria a un ésser perfecte. L'home necessita d'una llei moral que l'encarrili i posi fites a la seva llibertat-expansivitat, de la mateixa ma-

9. C. CARDÓ, *Les dues tradicions*, Barcelona: Claret, 1977, p. 205.

10. C. CARDÓ, *Les dues tradicions*, Barcelona: Claret, 1977, p. 205.

nera que el peix, si vol viure, no ha de sortir de l'aigua. "la llei moral és la nostra pròpia llei, ni més ni menys que les lleis biològiques són les lleis pròpies dels organismes inferiors i del nostre mateix organisme corporal... Déu és un legislador interior a nosaltres, que promulga per mitjà de la nostra consciència moral les necessitats derivades de la nostra natura".¹¹

Si entenem bé aquests conceptes, podrem comprendre tot seguit l'origen de l'hostilitat de Cardó manifestada tothora en front del liberalisme filosòfic i de les seves implicacions polítiques. El pensament liberal reivindica l'emancipació de l'home de tot altre legislador que no sigui ell mateix, de manera que no accepta la llei moral com a pròpia sinó que la denuncia com una imposició arbitrària que prové de l'exterior. Pel liberalisme, tant l'autoritat com la limitació representen una tirania de la qual cal alliberar-se perquè ja ens hem fet "grans" i som prou capaços de pensar i decidir per nosaltres mateixos. Cardó veu en aquesta proposta un abisme, atès que per a ell tant el principi de limitació, com el principi d'autoritat, són parts constituents de nosaltres mateixos. Voler fer desaparèixer qualsevol d'ells és condemnar l'ésser humà a la incapacitat per desenvolupar-se degudament.

El mateix succeirà amb les societats humanes, que també s'hauran de

regir pels dos principis al·ludits. En les societats aquests principis prenen el nom de Nacionalitat i Estat. Ambdós són igualment naturals: La Nacionalitat és un fet d'ordre cultural i l'Estat és un fet d'ordre jurídic i polític. La Nacionalitat correspon al principi de llibertat i expansivitat, mentre que l'Estat correspon al principi de limitació i autoritat. I en cas de conflicte és la Nacionalitat qui ha de passar per damunt de l'Estat. "La Nacionalitat és substantiva, mentre que l'Estat és adjectiu; la nacionalitat a organitzar en nació lliure, pròpera i feliç és el fi; l'Estat és el mitjà; i en cas de dubte litigiós, l'Estat és, doncs, el que ha de posar-se al servei de la nacionalitat, no pas al revés".¹²

La Nacionalitat és un fet d'ordre cultural i l'Estat és un fet d'ordre jurídic i polític.

Dues són les desviacions d'aquests principis, tant pel que fa referència a cada home singular, com pel que fa referència, a nivell col·lectiu, a la societat: el liberalisme, que exagera l'aspiració de l'home a emancipar-se de tota imposició estranya o aliena a ell, i l'autoritarisme, que exagera la necessitat d'una limitació que anoreï la llibertat. Per concloure, direm que finalment aplica el mateix esque-

11. C. CARDÓ, *Les dues tradicions*, Barcelona: Claret, 1977, p. 209.

12. C. CARDÓ, *Les dues tradicions*, Barcelona: Claret, 1977, p. 250.

ma a la nacionalitat que, com tots els altres éssers, estaria composta de dos coprincipis, uns elements materials: llengua, cultura i dret consuetudinari; i uns elements formals: consciència i voluntat per a mantenir-los i conrear-los.

La inculturació grecolatina del cristianisme

Hi ha, a més, un detall important que ens interessa de remarcar en la seva impregnació tomista, Sant Tomàs no és només el filòsof de l'Església, sinó la síntesi de la cultura occidental que incorpora la mentalitat grecolatina al cristianisme. En front de les revisions que actualment estem realitzant sobre l'impacte de la cultura grecolatina en la nostra manera de concebre el cristianisme, Cardó no dubta ni per un instant de l'oportunitat i la profunda simbiosi del cristianisme i la cultura clàssica.

Referint-se a la utilització de les categories de pensament filosòfic de la Grècia clàssica, a partir de les dues grans síntesis que hem experimentat, la síntesi platonitzant de Sant Agustí al segle Vè, i la síntesi aristotèlica de Sant Tomàs al segle XIII, dirà: "Sant Tomàs va haver de sofrir tota mena de contradiccions a causa de la humanització aristotèlica que va imprimir a la filosofia cristiana, desencisant-la del secular embadaliment

platónic. Va saber sofrir-les amb normalíssima serenitat, amb l'elevació de l'home coneixedor de la lentitud essencial de les coses, i el seu triomf fou tant més definitiu com menys sorollós".¹³ Dins l'assaig titulat *Humanisme i Religió*¹⁴ Cardó hi desenvolupa el que en podríem anomenar la reivindicació cristiana de les arrels grecollatines de la nostra cultura.

Valor dels filòsofs i de la tradició grega

Cardó celebra que l'Església hagi pres partit per adoptar la filosofia grega, fent-la seva, i que hagi volgut adherir-se al classicisme seguint l'exemple de S. Pau, de S. Panteus, i de les escoles del s. II. En front d'aquells que volien rebutjar la influència de la cultura grega, es reclama deutor del gran projecte de teòlegs-filòsofs com: Ciril i Climent d'Alexandria, els dos Gregoris de l'Orient, Justí, Atenàgores i Joan Crisòstom. "... el homes de selecció que ja des del principi, bé que en petit nombre, abraçaren la nova fe, anaren creixent sempre més, i amb l'adhesió del cor hi portaven amb tot dret les seves exigències intel·lectuals... aquest desig d'enlairar-se intel·lectualment fou probablement el que féu fracassar la tendència rigorista, de la qual restaren i resten, encara, romanalles".¹⁵

13. "Meditació tomista", en C. CARDÓ, *La nit transparent*, Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1998, p 197.

14. "Humanisme i Religió", en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 73 i ss.

15. "Humanisme i Religió", en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 79.

Cardó veu en aquest projecte un model a seguir perquè només el prestigi intel·lectual podia, i pot encara –segons l’ideal del propi Cardó– dotar el cristianisme d’una influència social estable i duradora. Em sembla particularment paradigmàtica la resposta de Gregori Nazianzè a Julià l’Apòstata, en el *Discurs contra Julià*, que Cardó fa seva. En ella hi podem veure la intuïció que mou, des del més pregon, també la labor intel·lectual de Cardó. “Jo us abandono tota la resta: riqueses, naixença, glòria, poder, tots els béns d’aquest món que passaran amb ell com un somni, però retinc i guardo l’eloqüència que m’ha costat tants treballs, tants viatges per terra i per mar que no em dolen pas. Llegui’ns, a mi i als meus amics, de posseir al més alt grau aquest talent de la paraula. Després d’allò que cal posar davant de tot, la ciència de Déu, no hi ha res que jo estimi més”.¹⁶

Finalment, i alhora que cita Sant Jeroni i Sant Agustí, Cardó manifesta, de passada, el seu ideal “grec” de cristianització culta, i la guia del seu programa “polític” per a Catalunya i per a Espanya: conquerir-la a través del prestigi cultural, per l’abassegadora superioritat “aristocràtica” –aquí cal entendre el mot literalment com el poder dels millors– de l’alçada espiritual i filosòfica del nostre poble. “El miracle del geni grec, que, envaït políticament per Roma, es

venjà encomanant a la seva dominadora l’esperit contemplatiu i l’elecció de la forma que el Laci no hauria posseït mai, es repetí exactament igual amb els invasors septentrionals, forts de robustesa i d’ignorància. La fe vencé l’hellenisme prenent-li les ànimes, però la raó il·luminada per la fe el salvà prenent-li els fragments que tenia de veritat i l’estil literari. Clement d’Alexandria i Orígenes manllevaren la metafísica a Plató i la moral als estoics... els bàrbars esdevingueren adoradors de l’únic Déu veritable i aprengueren el llatí, alguna vegada el grec, i d’aquesta fusió meravellosa de l’esperit vell amb la sang nova eixiren els nous pobles cristians de l’Europa que anomenem llatina”.¹⁷

Primacia de la intel·ligència i la cultura

No sorprendrà ja, doncs, que anomenem l’ideal filosòfic de Cardó, com el de la primacia de la intel·ligència i de la cultura, en tots els camps de la vida humana, però especialment, en el camp de la presència del cristianisme en la societat i en el de la recuperació nacional de Catalunya. El cristianisme veritable, encarnat en una societat través de la democràcia i de la justícia social, és indestriable de la Renaixença. El projecte nacional de Catalunya ha d’ésser un projecte d’alçada espiritual i d’alta cultura. “...

---

16. “Humanisme i Religió”, en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 82.

17. “Humanisme i Religió”, en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 87.

En certa polèmica en què es discutia la primacia de la intel·ligència o de l'energia en la formació del caràcter, jo em vaig inclinar resoltament a favor de la intel·ligència. Els homes verament pràctics no són els qui s'encaren amb les obres d'utilitat immediata, sinó els qui basteixen les teories de què viuran demà els pobles. Sant Tomàs influeix més en la vida cristiana d'avui que els sants que han bastit hospitals i hospicis. Entre els socialistes, Carles Marx té una influència més pràctica i duradora que Frederic Lasalle.

La primacia de la cultura comporta sempre per a ben aviat la possessió de les multituds. Quan un ideari és defensat per les intel·ligències més il·lustres d'un país, adquireix un bon to social que li prepara les adhesions inúmeres. Hom diria que satura l'aire de la seva aroma. Hi ha un contagi ambient de les idees... Ara, en lloc d'una síntesi, era una antítesi, imperceptible al principi, més acusada després, fins arribar a mig segle XIX al postulat generalíssimament admès de la incompatibilitat entre la ciència i la fe... el filòsof que condensi dins del fogar de la ciència de Déu tots els raigs de les coneixences humanes i basteixi la síntesi harmoniosa d'unitat i d'opulència entre la llum de la revelació i de la raó, no surt, ni ha sortit encara, de Sant Tomàs ençà.

Hom diria que el món l'espera".¹⁸

La persona humana: singular i col·lectiva

Però, potser el tret més bàsic i fonamental del pensament de Cardó és la seva formulació del valor de la persona humana. Cardó basa el seu pensament en general, però particularment el seu pensament polític, en el concepte de persona, extret –com no podia ser altrament– de la tradició cristiana i de l'antropologia de Sant Tomàs d'Aquino. Segons aquesta tradició de pensament, i seguint la seva plasmació moderna maritainiana, l'home és un ésser compost, tensió constant entre dos pols: el pol individu i el pol persona. En tant que és individu, es deu a la societat i els seus interessos són inferiors als del col·lectiu; però en tant que és persona, els seus drets sobrepassen tota constricció de l'Estat i de la societat. Vegem-ho en aquests dos textos:

“La polis és per a Aristòtil la més divina de les obres humanes, la finalitat més alta a què l'individu humà pot subordinar-se; l'individu, doncs, li pertany com la part al tot que el fa ser i aconpleix el seu bé. “És un greu error de creure que cada ciutadà és amo d'ell mateix: tots perta-nyen a la ciutat, puix que en són elements, i les cures esmerçades en les parts han de concordar amb les donades al tot”. (Política). Sant Tomàs corregeix, doncs, amb un

18. “Causa i remei de la incredulitat moderna”, en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 265-6.

individualisme cristià, el comunisme absolut d'Aristòtil, que avui veiem reprès pels governs dictatorials, tant els feixistes com els soviètics. Aquesta superació és deguda al concepte cristià de la persona humana, elaborat per les controvèrsies trinitàries i cristològiques començades pel Pares i acabades pels escolàstics... Sant Tomàs assenta els dos aspectes de la dependència mútua entre societat i individu. D'una banda, l'individu, en tant que part de la societat, es deu a la perfecció del tot. Però d'altra banda, la societat no té altra raó de ser que procurar el bé personal de l'individu, segons les normes de la justícia distributiva. Aquest bé personal de l'individu enclou dues menes de béns, l'objecte dels quals constitueix un fi superior als drets de la comunitat: els drets naturals de la persona humana, contra els quals cap autoritat, ni paterna, ni patronal, ni reial, no pot donar lleis ni manaments... i els drets religiosos i sobrenaturals del ciutadà, perquè "si el bé de la cosa pública és el primer dels béns humans, el bé diví és superior a tot bé humà".¹⁹

"Els filòsofs pagans no trobaren en la persona humana res que superés l'Estat. L'individu humà, tot ell, adequadament, era part de

la comunitat política i a ella es devia com a la seva finalitat suprema... Els filòsofs cristians, en canvi, influïts per la gran idea que de la persona humana dóna la seva destinació eterna, troben en l'individu un escreix per damunt de la seva qualitat de part de l'Estat; hi ha una emergència individual superior a tota finalitat política: la seva finalitat religiosa i els drets naturals i els sobrenaturals a què dóna origen, com a postulats necessaris per ala seva consecució. Així, la realitat més perfecta ja no és l'Estat, sinó la persona humana, per tal com posseeix la natura racional, superior a tota altra, i la manera suprema d'existir per ella mateixa, *per se*, i per tant, la mesura suprema de l'obrar, que és obrar per ella mateixa. En conseqüència, la persona humana viu per a ella, és a dir, per al bé de la seva natura, com per al seu bé veritable. D'aquí neixen deures de l'Estat envers l'individu ... el deure de procurar a cada particular, d'acord amb la seva natura i els seus mèrits, els avantatges del bé comú, i el deure de no impedir-lo, ans encara ajudar-lo, en la consecució del seu fi últim. Aquests drets de la persona humana i els deures que en deriven per a l'Estat són el fonament jurídic de tota veritable democràcia".²⁰

---

19. "Vindicació cristiana de la democràcia", en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 279-280.

20. "Vindicació cristiana de la democràcia", en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 279-280.

En aplicar aquest esquema a la Nació, la considerarà com una persona col·lectiva, i d'aquesta consideració en farà derivar tots els seus drets. Amb l'aplicació del concepte de persona a la política nacionalista, Cardó intenta defensar els drets culturals de les nacions definint-les com a persones col·lectives, és a dir, éssers espirituals. Tanmateix, Cardó no oblidia que la base de tota la societat és cada una de les persones humanes singulars, cadascun dels homes i de les dones particularment considerades. “La dignitat de la persona humana s'amida per la seva destinació: la vida eterna. La Ciutat terrena li resta supeditada, perquè el seu fi és temporal i això dona a l'home una veritable sobirania intangible per l'Estat. L'Estat és un mitjà per a l'assoliment dels fins de la persona humana. No és l'individu per a l'Estat, sinó l'Estat per a l'individu. Heus aquí l'antífesi del cesarisme antic, del qual és reviviscència i imitació el modern en totes les seves formes d'absolutisme, feixisme, socialisme d'Estat i supremacia del Poder públic”.²¹

La seva pretensió s'ha d'entendre, més aviat doncs, com un intent de situar en la nació les aspiracions comunitàries i col·lectives que tota persona necessita per desenvolupar-se com a tal. Aquesta dimensió de grup que tota persona humana necessita per a desenvolupar-se, i la seva ànsia de comunió amb el col·lectiu, ben lluny d'ésser considerada per Cardó com un focus no

ciú, sectari o perillós, és entesa com un senyal inequívoc de la destinació eterna de la persona. Tanmateix, com que el nostre sacerdot sofrí en pròpia carn l'ambivalència d'aquests sentiments col·lectius, que fàcilment degeneren en adhesions malaltisses de ramat, fou molt crític amb la utilització retorçada que d'ells se n'ha fet en el món modern. Cardó criticà durament la perversió de la dimensió col·lectiva nacional esdevinguda totalitària amb els nacionalismes feixistes i comunistes. Puntualitzat això, Cardó creu que quan no són manipulades ni pervertides, les ànsies de comunió col·lectives nacionals responen a un procés de sobreelevació en l'home, el qual no se supera a si mateix si no és gràcies a la comunió amb el grup humà. Aquí, la dimensió teològica aflora per sota de l'anàlisi polític o sociològic obrint-lo a una nova dimensió espiritual; i així defensarà que les ànsies de comunió humana que es desenvolupen en el si d'un grup nacional poden servir a l'home com un mitjà per entrar a formar part de la societat de persones pures que és Déu. Aquesta idea de Déu com a societat perfecta, o sigui, la Trinitat, i de la necessitat que l'home té de donar-se al grup per entrar a formar-hi part, explicaria la profunda importància teològica que la vida nacional pot representar per a tots els homes. El sentiment nacional seria, doncs, una de les formes de manifestació d'aquesta inclinació natural de tot home vers la dimensió comunitària de Déu. Per tant, la Nació canalitza-

---

21. “Idees polítiques de Torras i Bages”, en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 62-63.

ria aquesta aspiració de dimensió comunitària que seria una porta oberta vers Déu.

Antirelativisme filosòfic

Finalment, una aproximació al pensament filosòfic de Cardó, no seria completa, sense alguna referència a la posició visceralment antirelativista de Cardó. Cardó ataca irònicament la base d'un dels presupòsits més estesos en la cultura i el pensament modern: "que no existeix cap certesa!". El relativisme, que Cardó veu a la base de totes les posicions liberals, és un absurd del qual no se n'acostumen a derivar les oportunes conseqüències. "... absurd d'ordre filosòfic: si no hi ha res de cert, tota discussió és impossible, perquè no hi ha un primer punt de coincidència d'on partir; tota certesa és impossible, perquè la certitat davalla a les conseqüències dels primers principis: si aquests no són certs –no hi ha res de cert!–, aquelles resten sempre en l'aire. Llavors, ¿on són les opinions, on la majoria i les minories? De fet, veiem com els nostres liberals, o fan cap a l'escepticisme absolut, mala disposició per a alimentar un ideal patriòtic, o estableixen dogmes en els quals baten el rècord de totes les intoleràncies".²²

Si cap certesa no existeix, caiem en l'escepticisme i en la impotència per a realitzar qualsevol projecte. Per

a Cardó l'important no és estar "a la recerca" de la veritat, constantment, sinó la construcció de l'ideal a partir de posar-nos al servei de la veritat. "El desengany de la certitud científica és tan gran, que entre els descreients, la darrera moda –vella, però, de molts segles– és la de creure-la impossible, és l'escepticisme elegant que creu que l'interessant no és la possessió de la veritat, creguda impossible, sinó el moviment perpetu de recerca d'ella amb el ben entès que no es pot trobar, caient en la contradicció inhumana de conciliar l'anhel amb el desig de no trobar-la".²³

Resum

Podríem resumir, per concloure aquesta presentació, la posició filosòfica del Dr. Cardó com un intent d'il·luminar la realitat social i política del seu moment a partir d'un ús pràctic de la Filosofia Cristiana d'arrel tomista. Destaquen, al costat d'una pretensió de continuació, no gaire original, una interessant recerca de conceptes aristotèlico-tomistes per tal de bastir un projecte de recuperació del prestigi social del cristianisme indissociablement arrelat en la cultura i la nacionalitat catalana. La seva reivindicació de la cultura filosòfica grega, el concepte de persona, la individual i la col·lectiva, i un pregon antirelativisme oposat al liberalisme, en són els nuclis de reflexió més significatius.

22. "Causa i remei de la incredulitat moderna", en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 299.

23. "Causa i remei de la incredulitat moderna", en C. CARDÓ, *La moral de la derrota i altres assaigs*, Barcelona: Ariel, 1959, p. 267.

El Carles Cardó pensador nacionalista lliure de traves eclesiàstiques

Tanmateix la que voldria ser la meua aportació novedosa al pensament de Cardó és l'anàlisi dels articles que va escriure per la revista *La Publicitat* al voltant de l'any 1922²⁴. En aquest recull d'articles, que van signats amb pseudònims per assegurar-ne la discreció i, per tant, en els quals Cardó s'hi va deixar anar lliure de tota trava eclesiàstica, hi trobem un Cardó fresc i fins i tot corrosiu, que manifesta amb plena llibertat les seves reflexions al voltant de la llengua, la cultura i la nació catalanes. Hem de contextualitzar, doncs, aquestes manifestacions públiques abans de la col·laboració durant els anys 30 a les revistes *La Paraula Cristiana* i *El Bon Pastor*. En aquestes darreres revistes hi escrivia com a eclesiàstic i amb la deguda contenció que se li escau a un capellà savi i il·lustre.

Hi destaquen les següents idees:

1. El nacionalisme és un ideal que demana un procés d'intensificació de la cultura pròpia i que exigeix la generositat de no voler córrer

Per Cardó és essencial invertir paciència i temps en la recatalanització. El nacionalisme és un fenomen certament polític, però que es basa en un renaixement, en un despertar cultural i lingüístic. Quan

aquest ja hi sigui, quan s'estengui arreu del país, les llibertats polítiques se'n seguiran com una conseqüència necessària i cauran com una fruita madura. Abans d'aquest moment de maduració cultural, reclamar llibertats i drets polítics és una insensatesa. En aquesta posició hi ha implícita la crítica a les estratègies nacionalistes d'assalt al poder que defensarien que per catalanitzar el país cal primer assolir els mecanismes de poder polític necessaris. L'aprofundiment cultural és condició necessària per a l'obtenció dels drets polítics, i no pas a la inversa.

Per Cardó és essencial invertir paciència i temps en la recatalanització.

“En tots els plets nacionalistes d'Europa, la saturació popular, la densitat del sentiment nacional en les multituds, ha estat condició prèvia per a l'ofensiva final que ha conquerit la llibertat de la Pàtria... La paciència, som nosaltres que la tenim. Hem esperat que fracassés el sistema del salt al cim, que es demostrés que l'enemic era encara més fort que no ens pensàvem, uns creient-hi, d'altres entrellucant la desfeta venidora. Hem esperat amb paciència, per

24. C. CARDÓ, *Articles a La Publicitat*. Barcelona: Facultat de Filosofia, Universitat Ramon Llull, 2008.

tal que no fos dit que entreban-
càvem un propòsit patriòtic. I ara
que l'intent ha fallat, ara que els
seus mateixos inspiradors reco-
neixen la possibilitat d'un fracàs
definit (ja és prou confessió en
boca de tots), ara som més pa-
cients encara. Ho som tant que,
tot i la nostra joventut, retreta com
un defecte, sabem renunciar a
veure amb els nostres ulls la lli-
bertat de la Pàtria i ens llencem a
l'obra que mai no haurà hagut
d'ésser interrompuda, a l'obra de
la reconquesta interna de la Pà-
tria, de l'expandiment i intensifi-
cació de l'ideal de tots els caires
de la vida catalana, en preparació
d'aquell moment culminant en
què tot català sigui sense altre
apel·latiu un nacionalista conscient
i fervorós, actuant com a
tal tota la vida, actuant, si cal,
com a tal en la mateixa mort. Tas-
ca d'anys, tasca de lustres, tas-
ca de paciència. Nosaltres no ho
veurem, tal volta, com els antics
terratinents de l'Urgell no han
vist el fruit d'or dels oliverars que
plantaren, però sabem esperar,
perquè sabem que Catalunya és
eterna i, vius o morts, vivint en
matèria o en esperit sol, de la seva
llibertat en gaudirem un dia.

Aquesta és la nostra impacièn-
cia". Article: *Els impacients*. p. 22 i
p. 23.

2. Es tracta d'un ideal de "renova- ció espiritual" que es centra en els processos "naturals" de l'esperit

Catalunya és una ànima en pro-
cés de maduració. No és freqüent
avui dia unir esperit i natura i, per

això, sorprèn aquest plantejament
espiritualista de la nació. Un nacio-
nalista treballa "ànima endins" cen-
trant-se sobretot en l'extensió de
l'ús de la llengua, que és un feno-
men naturalment espiritual. ¿No és,
en cert sentit, lògic que un sacer-
dot recordi la dimensió "espiritual"
de la pàtria i de les seves manifes-
tacions? ¿Quina hauria de ser sinó
l'aportació cristiana a la reflexió
nacional?

"L'ideal (la reconstrucció na-
cional) hi és, però es troba en
procés de maduració. Aquest pro-
cés va seguint amb certa lentitud,
però complint sempre la llei de
tots els processos: no coneix el
reculament, ni la interrupció, ni
la desviació essencial.

No l'atzar, que no existeix, sinó
la mateixa naturalesa ha volgut que
els sectors més allunyats de l'assa-
onament català siguin els més vis-
tents, els que frapen la vista del
visitant perifèric: el teatre, la premsa,
la correspondència comercial.
Dolorós seria que fos al revés: els
processos de renovació espiritual
comencen per l'esperit: les deriva-
cions externes són l'escorça de
l'arbre vell que és la darrera de cau-
re. Així fa possible la il·lusió de
l'estranger i l'optimisme de l'espa-
nyol, però no dóna cap neguit ni cap
desesperança al que treballa Catalun-
ya endins i contempla l'avenç segur
i incessant del recaptament de la
nostra ànima.

El nostre optimisme és en això
invencible i té mil símptomes que
l'abonen. Les facultats de l'ànima de
Catalunya són gairebé íntegrament

catalanes: intel·ligència i voluntat, cultura i aspiracions col·lectives, tot convergeix envers l'ideal de llibertat...

Ara mateix, treballant ànima endins, quantes coses no hem trobat que al més petit trontoll s'adonen de la llum i es lleven de sobre l'ensopiment de la nit passada! Uns quants cops d'audàcia ben donats accelerarien d'alguns anys l'adveniment de la plenitud. El nostre diari mateix (La Publicitat) n'és una mostra. S'és demostrat que està preparada per un canvi d'idioma, que el llegir el català li és ja una habitud i en trobar-se el periòdic recaptat per a la nostra llengua i pel nostre esperit, ha seguit llegint-lo tan naturalment com si cap canvi no s'hagués efectuat. Uns quants diaris, unes quantes escoles, unes quantes cases comercials de primer ordre, que es catalanitzessin, trobarien una facilitat de comprensió que ara no sospiten i farien avançar de moltes passes el camí de Catalunya envers la seva repossecció. El jorn de la plenitud és a la vora. Per això els fal·laciosos optimistes espanyols respecte de l'estat d'esperit a Catalunya, no provoquen en nosaltres rèpliques contundents, sinó tan sols un somriure i un propòsit de perseverància.”

Article: *La il·lusió de l'espanyol*. p. 26 i 27.

3. Per poder retrobar aquesta ànima cal anar a buscar-la en l'esperit del poble (Volksgeist)

Aquesta ànima nacional que es manifesta a través de la cultura, la llengua, el folklore i el dret consue-

udinari allà on es manté més pura i primigènia és en el poble pla. És la sapiència de pagès, el seny que conserva el tresor “incontaminat” de la manera de ser catalana, sense influències estrangeres que el malmeten. Aquí Cardó s'arreglera en les files del posicionament romàntic Alemany, que veu en les manifestacions culturals i lingüístiques la plasmació de l'esperit nacional, el Volksgeist (esperit del poble).

“Oh la deliciosa i sapient mestressa catalana de pagès, desco- neixent les lletres, però plena d'aquella saviesa terral que dóna la immersió total en la vida de la naturalesa i la tradició de la pàtria! Oh el pagès analfabet d'altre temps, armat d'aquell seny natural que els segles havien elaborat en la nostra raça abans que la pertorbació d'un ensenyament superficial i estranger comences- sin d'afollar-lo! Ells coneixien els senyals dels temps, les virtuts de les herbes, els aforismes popu- lars, les cançons i llegendes tra- dicionals, l'esperit immortal de la pàtria perpetuat en aquells gerri- cons humils que han fet possible la seva renaixença. Amb una pa- gesia que hagués llegit el caste- llà, no hi hauríem arribat a temps. Ni la llengua, ni el dret, ni el fo- lklore, no s'haurien salvat del ge- neral naufragi, i la prova és que, tot just començà la deformació de la natura per l'escola estrangera, la cançó ha emmudit, la llengua s'ha contaminat, els costums ju- rídics, nervi de la vida catalana, han començat a deixatar-se din- tre l'aiguabarreig de dos esperits inconciliables.

Em crec dispensat de defensar-me d'una possible objecció: Així, diguem ben clar que el nacionalisme pressuposa i necessita la incultura del poble. Moltes vegades hem dit el contrari, i més vegades encara s'és notat que els cercles més espirituals i cultes de Catalunya són els més permeables a la idea redemptora."

Article: *Analfabetisme*. p. 38 i 39.

4. Però alhora qui està descobrint aquest tresor dels "vells" són els joves

El renaixement nacional de Catalunya no és un fenomen de supervivència d'una vellesa agonitzant, d'un malalt terminal que s'entossudeix en allargar la seva fi, o a qui els nacionalistes mantenen en vida artificiosament, sinó un esplet de novetat i una primavera, car el nacionalisme català és una segona joventut de Catalunya i són els joves aquells que l'abanderaren. Són les noves generacions aquelles que han sabut captar l'esperit del poble i que n'han fet reprendre la consciència de la dignitat a aquells que el vivien somortament i el transmetien sense una clarivident projecció de futur.

"...la llibertat de Catalunya no vindrà per camins vulgars ... no crec que el nostre plet es resolgui pel procediment vulgaríssim de l'"amigable composició". Sota del tarannà jovial i amorosívol del nostre moviment patriòtic hi ha una correntia de passió i una llavor d'heroisme cada jorn més exigent que prepararà l'hora de la victòria definitiva amb tota la

solemnitat que una causa de reivindicació nacional comporta... Vaig veure uns adolescents... exposant els dos grans ideals de l'home, el religiós i el patriòtic, amb una abrivada de puríssim entusiasme i, ço que val més com a símptoma, amb una correcció de llenguatge que traeixen ja una catalanització definitiva... I jo pensava: vet ací el gran miracle de la segona joventut de Catalunya, la tradició obrant inversament. No són els pares qui trameten als fills el tresor secular de la tradició, l'esperit incontaminat de la Catalunya perenne. La sagrada tremolor dels llavis ancians que a l'entorn de la llar acompleixen la gran funció patriòtica, gairebé litúrgica, de comunicar als nouvinguts les velles i immortals performances de Catalunya, resta avui desmentit, convertit en un tòpic purament literari. Ara són els petits qui asabenten els grans. Ara, al voltant de la llar, són els vells els que callen i escolten, tot aprenent de rectificar, amb la recança d'haver fet tard, una concepció errada de la tradició que el dominador els havia imbuït des de l'escola, des de la premsa i tal vegada des de més elevades tribunes ... El flamaireig de joventut pren més fàcilment en les ànimes dels joves, i els vells, davant la fulgor apostòlica en què brillen els ulls dels infants, senten com una enyorança de si mateixos, perceben en les fondàries de llur esperit un ressò misteriós a les paraules noves, com si el sentit històric de la raça, dorment en llur esperit deformat, es deixondís d'un en-

cantament secular a l'esclat de la veu infantina que refà miraculosament la paraula segles ha oblidada. I la mare, la mestra de la llengua, rep humilment de boca del seu fill, per un prodigi de reversió inefable, la correcció de les lliçons per ella amb tota innocència mal donades. És el misteri d'una nova Visitació: l'Infant, encara nonat, fa exaltar de goig les entranyes de la vella Elisabet que tanquen la prometença de la plenitud imminent... Per la gràcia d'aquests infants, Catalunya torna. Torna amb la seva llengua pura, amb el seu esperit incontaminat de tota màcula d'estrangeria, amb la seva pietat religiosa alliberada de tot l'enfarc de oripells i de la música estentòria i de l'eloqüència purament gesticular, torna amb la nedesa i simplicitat dels primitius.”

Article: *Els petits fan venir els grans*. p. 41, 42 i 43

5. La necessària distinció entre Estat i Nació

Si hi ha un eix fonamental del pensament polític de Cardó és aquest: la necessària distinció entre l'Estat i la Nació, entre la Nacionalitat i l'Estat. Cardó posa l'èmfasi en la incapacitat que demostra tot espanyol per acceptar que Catalunya és una nació. I més explícitament en la incapacitat de les “dretes” espanyoles per entendre el fet nacional català, que rebaixen a un fet merament “regional”, precisament perquè no apliquen aquesta necessària distinció clarivident. Tanmateix, aquesta incapacitat i la “persecució” de la

llengua catalana manifesten inconscientment el contrari. Irrita perquè en el fons hi ha el pressentiment de que realment Catalunya és realment una nació.

“Hom diria que en el cervell de l'espanyol hi manca la circumvolució ou hauria de localitzar-se aquesta idea relativament moderna que ha envaït ja tots els cercles polítics i literaris d'Europa. La distinció entre Nació i Estat, entre llengua oficial i llengua nacional, entre cultura i títol acadèmic, tan òbvia, tan entenedora, tan democratitzada, troba una pètra impermeabilitat en la testa de l'”hidalgo”. Tota demarcació geogràfica ... és una regió, és a dir, una modalitat de la Pàtria comuna. Tot llenguatge que no sigui l'oficial, és un dialecte seu. Així el català i el basc són ensems dialectes del castellà i del francès; l'italià, dialecte del francès a Còrsega i de l'anglès a Malta, i el mateix castellà és idioma a Espanya i dialecte de l'anglès a Filipines i certes comarques de Nord-Amèrica, col·lindants amb Mèxic. L'exhilarant absurditat d'aquests exemples no basta a convèncer una mentalitat espanyola...”

S'entesta aquella gent (les dretes espanyoles), justificant-ho potser amb certes experiències, a presentar-nos com uns nois malcontents que pidolen llaminadures. Això és en el fons un insult, que si ara per ara ens fa somriure —estem enfeïnats a furgar Catalunya endins—, potser vindrà un dia que ens revoltarà. Sense ells comprendre-ho, no és sinó un nou cas de la vella tàctica espanyola...

la. Afalacs de paraula, fuetades de fet. Espanya no sap que Catalunya és una nació, però la tracta com si realment ho sabés, no per consagrar-la, sinó per a ofegar-la. Alemanya i Rússia sabien que Polònia era una nació i procuraven convertir-la, respectivament, en regió seva. Espanya parteix ja del principi de la ignorància, però la seva conducta envers nosaltres revela un pressentiment instintiu inconscient o subconscient, de la nostra dignitat nacional. Això és una contraprova esplèndida de la nostra raó. Si el català fos tanmateix un dialecte del castellà, si Espanya no hi entrellucava un idioma nacional, no el perseguiria a mort en l'escola, en el fòrum i en el temple... Som una nació: nosaltres ho proclamem i ells ho demostren ... els afalacs, les carícies, les moixaines, fetes amb la mà parriona de la que empunya la daga per ferir de mort la nostra llengua, el nostre Dret civil, els nostres monuments històrics, no provocaran en nosaltres sinó esgarips de displicència i potser, potser, tard o d'hora, extremituds de revolta.

L'espanyol hauria d'obrar amb nosaltres amb més claredat. Si no ens odia, que ens deixi ser lliures. Si ens odia, que ens persegueixi. Però sempre a base d'una bel·ligerància internacional, implícitament ja reconeguda. El regionalisme és una moixaina més. No la volem. Preferim per a Catalunya la petja brutal de l'enemic, a la impúdica carícia del que amanyaga una metretiu.”

Article: *La carícia d'ara*. p. 29, 30 i 31.

6. *Sobre els estigmes de la llengua, encara*

El principal escull del redreçament nacional per Cardó és l'acceptació autovergonyant de la llengua pròpia com d'una llengua inferior. Cal reaccionar en contra d'aquesta minusvaloració col·lectiva i treure'ns aquest estigma de sobre. El domini culte de la llengua, el seu ús normalitzat, és tan cabdal en l'esquema polític de Cardó que arribarà a dir, amb una sonora exageració, que és pitjor fer una falta d'ortografia que no pas perdre les eleccions.

“Tot poble sotmès porta a la seva carn el tatuatge ignominios de l'esclavitud. Si aquesta és recent i el poble és digne, la vista de la marca del dominador sobre sa carn viva provoca en ell el sentiment de vergonya i en ésser possible, la revolta de l'odi; però quan una prolongada servitud ha començat d'emmotllar el seu esperit en la deformitat de la carn esclava, l'estigma comença a perdre als seus ulls la seva significació vergonyosa. Un xic més d'enviliment, i l'estigma esdevindrà un timbre de glòria.

Tota aquesta filosofia de llibre venturer va per nosaltres, els catalans. Són molts els estigmes que marquen vilipendiosament el cos gentil de la Pàtria ... cap, però, com el de la llengua... Una actitud contínua de protesta pràctica, que no hauria de consistir sinó en l'ús de la llengua sempre que fos possible i fins en una mesurada afició a la delinqüència quan legalment no ho fos, evitaria que l'estigma de la llengua arribés a fer senyal en l'esperit de la

Pàtria... basta que sigui present un natural de les terres hegemòniques, mal sia una minyona, perquè tothom senti l'obligació de renunciar a l'ús de la llengua pròpia. Els dominadors tenen el dret, de tothom pràcticament reconegut, d'emprar l'idioma llur a casa seva i a casa d'altri; els dominats, en presència dels éssers privilegiats, moltes vegades inferiors a ells tenen el deure d'amagar a tot arreu com una vergonya la pròpia llengua... En un mot: la llengua imposada és cosa sagrada. Qui la solla, mereix el blasme de tothom i ell mateix apenes si se'n sap ofendre. La llengua pròpia es pot sollar i rebregar impunement: és esclava.

Ho veieu com la tenim endins de l'esperit la nafra de l'estigma? Ja ho sé que tot això és efecte de l'educació rebuda, que no es pot demanar una purificació sobtada, que cada generació és més depurada i exigent que l'anterior, però ja seria hora que comencéssim d'exigir per la nostra llengua un tracte de respecte no igual, sinó molt superior al que instintivament donem a l'altra.

La protesta contra la imposició d'un idioma estrany no serà plenament justificada fins que el propi haurà envaït –i el dia arribarà– tots els reductes legals que cediran a l'impuls de la nostra intransigència, fins que no es pugui sofrir en el català parlat i escrit un castellanisme conscient que no despert automàticament el blasme i el ridícul, fins que no sia possible que cap català cedeixi davant de ningú el dret a l'idioma propi, ni que cap catalanista formuli en un català tarat de forasterismes una protesta contra la imposició

d'aquella llengua a qui en aquell precís moment ret vassallatge.”

Article: *Estigmes*. p. 49 i 50, 51 i 52.

7. *En contra del bilingüisme*

Cardó està en contra del bilingüisme. Defensar-ne l'extensió és una conseqüència de l'estigma del que acabem de parlar. La superposició de les dues llengües és anomenada: “afàsia espiritual”, i la claudicació davant de l'aiguabarreig que genera, depèn de la nostra “deplorable modèstia”. Cal tenir en compte el context en el qual parla Cardó i que ell mateix descriu, l'existència només d'alguns pocs castellanoparlants, que no és pas la nostra situació actual amb una abundant emigració.

“Per acceptar avui el bilingüisme com un fet digne de respecte, cal tenir ànima de xai... si el català no és exclusiu a Catalunya, és perquè parlen en espanyol els funcionaris que ens envia l'Estat enemic, però ben entès que els fills d'aquests funcionaris parlen en català, tan poderosa és la virtut absorbent de la nostra llengua. Aquesta petita excepció, fins sumant-hi la dels espanyols immigrants, paupèrrims en llur majoria i sense mica d'influència en la vida del país, no dona dret a consagrar el fet del bilingüisme. Cal tenir una humilitat d'anyell per donar bel·ligerància jurídica a una llengua parlada a Catalunya pels no catalans, cal tenir encastada al cervell la idea de la superioritat específica de l'espanyol, fins a creure que la seva sola petjada li dona dret de ciutadania.

El bilingüisme, quan és un fet territorial i històric, no és cap mal si es tracta amb seny; però quan és una superposició de dues llengües en un mateix territori, és el mal pitjor que pot sofrir un poble. Totes dues llengües ixen esgarrades. Un intercanvi continuat de vocables, de formes sintàctiques, de frases fetes, fins de tendències fonètiques, adulteren profundament tant la llengua imposada com la pròpia. Els catalans han patit tres segles llargs d'afàsia espiritual. La llengua estranya sortia de llurs llavis sense galania i la pròpia sense puresa. Instruments ineptes tots dos per a la formulació de l'emoció i del pensament, condemnaren Catalunya a tres segles d'esterilitat absoluta... la confusió és tan espantosa, que ja no hi ha criteri fronterer, i les formes i tendències sintàctiques apreses en els llibres o en la conversa ordinària s'enfoquen indistintament a les dues llengües... Tot això és efecte de la nostra humilitat nacional. Una actitud altívola contra l'entrada de la llengua estranya, un positiu menyspreu, ens hauria salvat. No hi hauria sobrat gens un xic d'esperit de conquesta, una ambició d'imperi, unes ganes d'ésser invasors en compte d'envaïts. L'Aragó, avui hauria de parlar en català, com també Sardenya i Sicília. Però aquell bonjanisme que ens féu llavors respectar la llengua d'altri, fa que avui no respectin la nostra i que el dring bel·licós dels esperons enemics damunt el solar de la Pàtria ja se'ns afiguri un dret de ciutadania comparable o superior al nostre... brindo per aquests espanyols que, enmig de la nostra abjecció secular, davant l'espectacle desedificant del nostre renunciament, ens donen l'exemple

heroic d'una altivesa en la defensa de l'idioma llur, que contrasta vergonyosament amb la nostra deplorable modèstia. Sols el dia que serem capaços d'imposar el nostre idioma a casa d'altri mereixerem que ens el respectin a casa nostra.”

Article: *La Nostra Humilitat*. p. 57, 58 i 59.

8. La dominació espanyola ha estat una “qüestió d'oratória” i d'eloqüència

Finalment, la dominació espanyola no la llegeix tant com a conseqüència d'una imposició de fora, sinó com la desafecció dels catalans per la seva pròpia llengua de la qual no han estat prou defensors.

“Un espanyol sempre porta una arma terrible: l'eloqüència... L'espanyol ha dominat Catalunya, no amb exèrcits, sinó amb paraules. L'eloqüència és la seva qualitat nacional i la seva arma, i si a això afegim aquella humiliat nostra de què parlàvem l'altra setmana i que en aquest cas hauria d'anomenar-se badoqueria, comprendrem una mica la relativa facilitat amb què s'apoderà de l'ànima catalana... L'espanyol ha vingut sempre a la nostra terra a pregonar les seves misèries amb grans escarafalls d'oratória... Jo m'explico un xic d'aquesta manera la rapidíssima invasió del segle XVI per l'idioma espanyol. Ferran es casava amb Isabel i amb ell es casaven tots els catalans aciençats. Indubtablement la nostra llengua superava de molt la castellana en perfecció inter-

na, en cultura, en prestigi universal i en tradició literària. Fóra de l'italià, no podia comparar-s'hi cap llengua europea, i menys els castellà, que literàriament estava gairebé en bolquers. Així mateix, els catalans, que fruïen una absoluta independència interna, abandonaven voluntàriament la llengua pròpia i manllevaven a l'espanyol federat el seu idioma rudimentari. Boscà es posa a ver-sejar en espanyol; Pujades acaba en aquesta llengua l'obra que havia començat en la pròpia. Tot-hom segueix llur nefast exemple i s'inicia la decadència i l'adulteració del català que en els documents oficials va esdevenint cada dia més afollat. Per mi és aquest el pecat més gros de Catalunya. Sense aquella traïció, no

existirien probablement ni el 1640 ni el 1714.”

Article: *El perill de l'eloqüència*.
p. 61. i 62.

Acabo aquesta presentació amb unes frases de Cardó que són com una herència que mira cap al futur de Catalunya:

“Orgull nacional i sentit orgànic de pàtria són les qualitats polítiques indispensables per a l'èxit d'una nació i de les quals estaven mancats els catalans dels segles passats. Si els de l'avenir no fan la conquesta d'aqueixes virtuts, es repetirà indefinidament la història de Catalunya.”

Article: *L'atavisme dels defectes*.
p. 75.

Carles Cardó: perfil literari

LLUÍS M. MONCUNILL CIRAC, filòleg i biògraf del Dr. Cardó.

---

1. La llengua

Les paraules de Josep Carner referint-se al perfil literari de Carles Cardó s'escauen a les portes d'aquesta ponència. Carner diu: “Voldria que no esvaissin pas el seu record la premsa o el renou de les noves generacions, sinó que, tot llegint els escrits de Cardó, aprenguessin aquestes l'alta dignitat possible, irrenunciable, del nostre verb nadiu”.¹

Què representa per a Cardó el “verb nadiu” evocat per Carner? Significa que la llengua era un constituent essencial en l'univers literari de Cardó. Un element que ell interioritza quan diu a un amic d'escola: “No t'estranyi que t'escrigui en català, perquè el català és la nostra llengua”.

La llengua era un constituent essencial en l'univers literari de Cardó.

L'experiència demostra que alguns literats tracten la llengua com un mer instrument intranscendent, i que per això deixen a la mà dels correctors d'estil el poliment dels seus escrits. Amb això no pretenc posar en dubte la possible capacitat literària dels autors. Però sí que ve al pensament allò que Cardó deia dels escriptors parlant de les traduccions de Mn. Frederic Clascar: “És un d'aquells pocs homes en qui un idioma es concentra fins a esdevenir una persona concreta. La seva ànima i l'ànima de la nostra llengua eren substancials, fins a tant que, si defectes tenia literàriament, eren fills d'aquesta congestió de l'essència triada de la llengua en un sol home”.²

El domini de la llengua, doncs, és inherent a la qualitat de tota obra literària, i això senzillament per un principi de coherència entre el desplegament de la personalitat i el procés d'aprenentatge de la llengua materna, una etapa que Cardó volia protegir de tota interferència lingüística des de la fase del primer aprenentatge.

Quin no fou el seu dolor –explica– quan li tocà de passar per

---

1. *Miscel·lània Carles Cardó*, 1963, p. 35.

2. *La Paraula Cristiana*, febrer, 1926).

l'experiència, ja no de la degradació del català, sinó la de la seva substitució pel castellà! Les seves expressions arribaven al paroxisme del sentiment de tragèdia: "Hi ha experiències tràgiques que només s'entenen quan s'han viscut. Qui ha passat l'adolescència i la joventut masegant-se per dintre per acomodar altament la facultat expressiva a dos motllos diferents, de què no ha sortit sinó la deformació de tots dos, i, ço que és més dolorós, la de l'esperit mateix, pot entendre el crit anguixós de l'ànima que reclama la unitat del Verb".³

En aquest mateix to s'expressa davant el Comte de Barcelona fent-li avinent que de petit va haver-se de debatre amb dues llengües, la del carrer i la de la família i l'escola: "és un veritable infanticidi espiritual col·lectiu".

I dirà encara defensant la unitat del primer aprenentatge de la llengua: "En aquell moment primer, el pensament té l'embranchada inicial de l'escalfor del món interior on l'esperit forja els seus alts productes".⁴

Veurem com al llarg de la seva vida Cardó no va renunciar mai a aquest enfebrament original d'on poava sempre tota paraula. En un article publicat a *El Matí* el 2 de febrer de 1930, intítulat "L'escola i la llar", desplega l'argumentació filo-

sòfica, psicològica, pedagògica i teològica a favor de la seva teoria. Deduïm del text de Cardó: primer, que de l'aprenentatge unívoc de la llengua pròpia, depèn la ulterior capacitat d'accedir al domini d'altres llengües; segon, que d'ell depèn la fluïdesa del pensament i l'expressió; tercer, que en dependrà la sinceritat de la pròpia fe.

Cardó busca les arrels de la seva teoria lingüística molt lluny, i les troba en la mateixa transcendència, perquè, com a teòleg, res no li val tant com aquesta argumentació. Ho veiem en el pòrtic de *La Paraula Cristiana* "Pentecostès": "[És] divina la ment també que intueix homes i pobles i parla amb accent nadiu la llengua de cadascun. La possessió del Verb essencial, de la Paraula eterna de Déu de la qual són dèbils reflexos els idiomes dels homes, li dóna el domini eminent de totes les paraules humanes. L'exclusió d'una d'elles, la més humil, seria un atemptat a la seva transcendència divina".⁵

Segons això, doncs, totes les llengües estan dotades de potencialitats divines d'on els neix el dret natural a l'existència i a l'exercici. Cardó, en aquest àmbit, expressarà el reconeixement a la pròpia família, que fou per a ell la primera escola. Ho diu el filòleg vallenc Josep M. Casas Homs tot repetint allò que Cardó li havia confiat: "que en la recerca de la pura del català, la parla en estat in-

3. *El Matí*, 26 de juny, 1930.

4. *El Matí*, 1 de juliol, 1930.

5. *La Paraula Cristiana*, juny, 1925.

contaminat dels seus pares, i concretament de la seva mare, li havia servit d'autèntic mestratge".⁶

*Totes les llengües,
estan dotades de
potencialitats
divines d'on els
neix el dret natural
a l'existència i a
l'exercici.*

Per aquest mateix camí, Cardó es declara defensor dels valors dialectals del català com una aportació insubstituïble per a dotar el català de la dignitat de llengua literària, i dirà: "Tots els dialectes locals tenen gemmes d'idioma dignes d'ésser incorporades a la llengua literària i generalitzada per tots els territoris catalans per la premsa diària i les revistes. Sols quan amb l'aportació de totes aquestes gemmes ocultes, junt amb les incomptables que ens aportin l'estudi dels clàssics grecs, llatins i catalans, haurem elaborat un idioma ric en moviment i en matisos, podrem parlar a cor ample d'una llengua literària".⁷

L'estima que sent per al seu propi dialecte queda palesada en unes paraules, que no ens estranyaria que fossin autobiogràfiques: "Jo n'he conegut un [de nen] que als tres anys, i abans i tot, posseïa tot el dialecte del seu poble, i era celebrat com un cas extraordinari de talent infantil".⁸

Per aquest camí, s'implica indirectament en la polèmica entre Pompeu Fabra i Francesc Matheu sobre la normativització del català, adoptant però, per part seva, una solució equidistant des del vessant pràctic, ja que Cardó creurà en l'oportunitat de la reforma fabriana, però invocant, com Matheu, els principis de respecte pels dialectes, conjuntament amb la defensa de l'estudi dels clàssics.⁹

Posseï un gran domini d'altres llengües, com el llatí, el grec, l'hebreu, l'italià, el francès, l'alemany, i l'anglès. No hi hagué, doncs, contradicció entre l'universalisme lingüístic i la seva professió nacionalista: "Qui estira l'idioma ho estira tot. El dia que aconseguíssim que els catalans escriguessin correctament el català, aquell dia ja no hi hauria catalanistes; només hi hauria catalans, perquè *català* voldria dir tot allò que avui diu la paraula *catalanista*".¹⁰

6. "Notes sobre el dialecte de Valls" *Valls-Documental*, 1931.

7. *Acció Comarcal*, 9 setembre de 1925.

8. *El Matí*, 2 febrer 1930.

9. Sobre aquest tema vegeu: Maria Martí Baiget. *Francesc Matheu i la revista Catalana*. L'oposició a la normativització del català (1918-1926).

10. *Els Problemes espirituals de Catalunya*, 1920.

2. L'estil

Per a parlar del seu estil literari vénen a tomb unes paraules amb què ell mateix el definí a Valls l'any 1920. Diu: “Ans de donar començ a la lectura de la conferència que he escrit íntegramente, perquè parlant jo no tinc estil, permeteu-me el plaer d'evocar enmig de vosaltres, amics i compatricis, alguns records d'aquella ja llunyana infantesa meva”.¹¹

Remarca, doncs, “parlant no tinc estil” i es confessa poc dotat per a l'oratória espontània. Això mateix, ho farà notar Maurici Serrahima, qui detecta vestigis d'oratória frustrada en els escrits de Cardó. Ho explica per la incapacitat de Cardó de proferir la paraula directa i també per la influència de la moda noucentista, que menyspreava per principi l'oratória.

Serrahima, en definitiva, no farà altra cosa que descriure un Cardó contradictori, o potser polifacètic, car, mentre aquí ens presenta un Cardó subjecte a tendències noucentistes, més tard gosarà qualificar-lo de “capellà pagès”, en qui detecta “una manca de sensibilitat, sobretot per a certs aspectes més estrictament ciutadans o de relació, i d'aplom sorneguer en les pròpies afirmacions, no sempre prou fonamentades”¹². Aquest perfil allunyaria Cardó dels canons noucentistes.

El que sí que haurem d'admetre és que la prosa de Cardó, que Serrahima considera deslligada i inconseqüent i amb aires d'oratória frustrada, respon volgudament a un propòsit preestablert per Cardó, el qual cerca en els seus escrits de trobar-se prop del lector, segons les seves paraules: “Tot escriptor de professió, i adhuc tot orador, sap perfectament el que es guanya en emotivitat dirigint la paraula a una persona, o dient-la en primera”¹³. I això mateix veurem que és precisament el que més admira de l'estil de Sant Agustí en la introducció a les *Confessions*: “Es un escriptor-orador, temperament corrent entre els meridionals –i ell era africà– en els quals el pensament sol brollar com una espurna de foc intern [...] Ací tenim una magnífica tempestat d'emoció que parla encesament i dialogadament com un foll que sempre hi toca”.¹⁴

Si escriptor-orador volia dir anar a la recerca del diàleg amb el lector, això era el que precisament Cardó es proposava i defensava. És més, es dolia que la negació d'això fos un defecte dels nostres escriptors, i si alguna cosa admirava de Manzoni era precisament que establia connexions d'amistat amb el lector: “Manzoni semblava conèixer el lector i acariciar-lo amb una aura de simpatia i de cordialitat que pren tot seguit en el seu cor i li fa estimar el llibre, i

11. *Els Problemes espirituals de Catalunya*. 1920.

12. Maurici Serrahima. *Del passat quan era present*, Barcelona, 2004, vol. II, p.450.

13. *Letres a Lucili*, vol. I, p. 11.

14. Sant Agustí, *Confessions*, Barcelona: Editorrial Barcino, vol. I, 1928, pp. 7-10.

els assumptes que hi bateguen, i els personatges que s'hi mouen, i sobretot l'autor que hi parla. Aquest italià té aquella gran qualitat que és, potser, la que més manca en la literatura catalana, així antiga com moderna: el sentit de l'amistat; no precisament de l'amistat en tant que assumpte literari o d'estudi, sinó en tant que sentiment envers els altres homes i àdhuc el lector".¹⁵

Semblantment, i per tal que el missatge arribés al lector superant els obstacles de la censura o la malfiança, Cardó recorria al llenguatge implícit, abstracte, moderat, figuratiu, tal com ho feia en els articles publicats durant el directori de Primo de Rivera:

“Cal abandonar el to baladrer i imposar-se el conreu de l'eufemisme, de la insinuació te-

I per tal que el missatge arribés al lector superant els obstacles de la censura o la malfiança, Cardó recorria al llenguatge implícit, abstracte, moderat, figuratiu.

morenca, de l'emoció velada, de la moderació que evita omplir les gerres fins a vessar"¹⁶. La ironia era també un altre recurs estilístic utilitzat per a protegir-se de reaccions primàries i de situacions conflictives. La descriu com un refugi habitual dels homes de la seva generació.

En un consell adreçat particularment als escriptors novells els insta al cultiu esforçat i al treball incassable, consell que prové del qui sap, per experiència pròpia, que l'estil és el resultat d'un llarg i dolorós procés: “L'escriptor novell sabia també que l'obligació moral de formar-se una cultura i un estil li imposa anys i potser lustres d'endurança del vi embriagant de la glòria, que només una prolongada ascési de treball, d'humilitat i d'abstinència dóna a l'ànima prou fortitud per a digerir, sense intoxicar-se'n, aquesta beguda difícil que puja al cap de qui no té cultura”.¹⁷

3. L'ascési literària, el traductor

Progressant per la línia de l'estil literari, té sentit parlar del cisallament de la llengua dut a terme per Cardó en la tasca de la traducció. Era sabedor que havia sonat per a la nostra llengua l'hora de les traduccions, i així ho remarca quan diu de Mn. Frederic Clascar que veié ben clar que l'hora actual era per al català l'hora de les traduccions.

15. *La Paraula Cristiana*, desembre, 1927.

16. *La Paraula Cristiana*, maig 1925.

17. *La Paraula Cristiana*, agost, 1925.

Mentre les traduccions dels clàssics i de la Bíblia anaven cobrint les etapes d'una llengua que es refeia de segles de paràlisi, Cardó creia també que l'entrenament de la traducció responia a les exigències ascètiques de la formació rigorosa de tot escriptor que volgués posseir el domini de la llengua. La llibertat de l'autor original contrasta amb la del traductor que sent limitada la seva, el qual, segons les paraules de Cardó: "si és honrat, no té aquesta llibertat de moviments i es veu abocat a practicar la gimnàsia mental d'haver d'escollir. Aquesta gimnàsia intel·lectual practicada durant uns quants anys, dóna a l'escriptor una agilitat, un coneixement de la llengua, un aprofundiment dels sistemes d'expressió, una esma per trobar solucions, que no adquiriria mai si només escrivia original".¹⁸

Xavier Sierra glossa aquesta teoria creada per Cardó i en comenta i n'estableix els paràmetres: "les traduccions si són ben fetes, si són afrontades amb un mínim d'honorades i una intenció d'exactitud per part del traductor, estiren, massaguen i forcen la llengua, l'obliguen a donar un màxim rendiment expressiu, a ocupar una zona més àmplia de significats abans inassolibles, a créixer en termes i nocions i enriquir-se amb tot de girs i expressions noves".¹⁹

A aquesta ferma vocació, nascuda de l'amor irrenunciable a la llengua i del compromís amb la seva Terra, hi afegeix la dedicació constant a l'exercici de traduir. Només cal consultar la bibliografia reunida per Pere Cisa a la *Miscel·lània Carles Cardó*,²⁰ per veure el gruix de les seves traduccions, tasca que encetà just en arribar a Barcelona el 1918, i que mai no havia d'abandonar fins al final de la seva vida.

Gràcies a l'exercici de la traducció, Cardó va esdevenir no solament model d'escriptors sinó també artífex de la llengua. El professor Antoni M. Badia Margarit ho ratifica en considerar que la versió dels *Salms*, editada el 1948, té un alt valor lingüístic i la veu com una deu fecunda de neologismes de bona llei, per obra i gràcia del domini perfecte que Cardó posseïa del llatí. Les paraules de l'il·lustre lingüista acaben amb aquest elogi: "Per la fermesa amb què manté els significats establerts de les paraules; pel respecte al diccionari; per la seva incorporació a la llengua literària d'elements dispersos en el temps i en l'espai; per la seva valentia a recórrer a la formació de mots, respectant la gramàtica i subjectant-ho tot al valor estètic de la traducció en vers, Carles Cardó ha sabut merèixer abastament els més alts títols d'estilista".²¹

18. "Del plaer i del turment de traduir", *La Veu de Catalunya*, 3 de juliol, 1936.

19. "Història social de la filosofia catalana: les traduccions (1900-1960)" *Quaderns de filosofia i ciència*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, núm. 34, 2004, p.91.

20. Pere Cisa. "Bibliografia de l'obra de Carles Cardó", *Miscel·lània Carles Cardó*. Barcelona: Ariel, 1962, pp. 481-483.

21. Antoni Badia i Margarit "Mots nous en la traducció catalana dels Salms" *Miscel·lània Carles Cardó*. Barcelona: Ariel, 1963, pp. 121-143.

I, si Badia Margarit valora altament de Cardó les traduccions dels textos bíblics, Miquel Dolç ho farà també referint-se a les traduccions dels textos clàssics, concretament de L. A. Sèneca expressant-se en aquests termes: “Les seves versions romandran sempre, per a tots nosaltres, com un inefable punt de referència: lliurat al “plaer difícil de la creació de formes i àdhuc de paraules”, es va saber mantenir fidel i acostat, dins l’arduïtat de la comesa, a l’entranya bategant de l’idioma i va sortir-ne sempre enriquit amb un escriu prodigiós de recursos lingüístics”.²²

4. La mística literària, el poeta

Fins ara hem considerat el traductor asceta, és l’hora de veure en Cardó també el poeta místic, que vola lliure sense xarxes ni traves, amb la llibertat de l’ànima en suspens, sense pressions, obligacions i elucubracions teològiques, filosòfiques o lingüístiques. És així com ell descriu la poesia per carta adreçada el 25 de març de 1942 a Carles Riba: “La poesia no és afer de lògica, ni de doctrina, sinó la recerca de la paraula il·luminada de novells sentits que, al seu torn, il·lumina inesperadament un giravolt dels camins de l’esperit. Per això, no se li poden aplicar les regles de l’hermenèutica teològica”.²³

Cardó considera que aquesta fou la gran aventura del llibre *El Càntic Nou*: haver començat amb la voluntat de fer poesia teològica i, en canvi, haver acabat fent-hi poesia religiosa, que és el resultat de la visió i no pas del raonament. Ens ho explica com una aventura en què “animus”, espai reservat al pensament, deixa pas a “ànima”, espai reservat a la visió. Cardó explica: “Vaig començar –per a dir finalment quatre mots de l’aventura– fent versos carregadament teològics. Tot això ha estat esquinçat o refet. “Ànima” no hi tenia res a veure. Vaig anar descarregant teologia i cercant la forma alada, ingràvida, la paraula brollada de l’esborronament interior, però prenent sempre assumptes religiosos i valent-me sobretot de la Bíblia. I vaig veure que així no sols una poesia religiosa –no simplement piadosa– era possible, ans que podien fer-s’hi passar veritats teològiques²⁴.

La poesia cardoniana va més enllà, certament, de la poesia piadosa i, sense ser argumentalment teològica, com bé diu ell mateix, es nodreix, malgrat tot, de veritats teològiques a partir de les quals “ànima” entra en visió superant les estretors del pensament.

Llegir el Cardó poeta vol dir compartir el seu diàleg interior, participar del col·loqui nascut de la per-

22. Miquel Dolç. “Carles Cardó, humanista” a *Miscel·lània Carles Cardó*. Barcelona: Ariel, 1962, p. 243.

23. Albert Manent. “La correspondència entre Carles Riba i Carles Cardó” *In Memòriam Carles Riba (1959-1969)*, Barcelona: Ariel, 1973, p. 245.

24. *El Càntic Nou*. Barcelona: Ariel, 1951, pp. 24-25.

cepció íntima de la presència divina, suscitada per l'enfebrenment de la pregària. És a la revista *Claror* on identifica clarament poesia i pregària: “La poesia i la pregària són estadants d’un mateix palau, ciutadans d’un mateix regne, el regne ultraintel·lectual de la intuïció, on, per mitjà d’un contacte misteriós de l’essència de la nostra ànima, més endins de les potències, amb l’essència de les coses, més endins dels fenòmens, s’estableix un corrent fugacíssim, rimat de divines extremituds, que ens determina passatgerament un estat sobrehumà”.²⁵

Llegir el Cardó poeta vol dir compartir el seu diàleg interior, participar del col·loqui nascut de la percepció íntima de la presència divina.

Diguem només que, a la llum d’aquestes paraules, la incidència de la contemplació sobre les potències de l’ànima origina un toc puntual de l’ànima amb l’essència de les coses més enllà de la seva contingència, que mena el poeta a un estat comocional sobrehumà i que li permet

convertir el món en “un llibre de meravelles”.

Cardó, en tant que poeta místic, se situa de ple dins la tradició de la poesia mística: la que ve de sant Joan de la Creu, i la que, segons Ricard Torrents, constitueix la poesia mística catalana que ve de l’embranzida creativa de Lull i Verdaguer, embranzida “que els posa en el corrent central de la poesia mística d’occident, Lull amb el *Llibre d’Amic e Amat*, Verdaguer amb la seva reescriptura a *Perles del llibre d’Amic i Amat* [...] No només eren poetes de la mateixa literatura, sinó que eren poetes místics, de primera fila, de la tradició occidental, la que xucla de l’orient bíblic, d’Israel a l’Islam, salta a la Mediterrània, travessa la poesia amorosa dels trobadors i es prolonga fins als diàlegs verdaguerians de “Na Rosalia”, que baixa a l’hort a collir roses”.²⁶

L’oblit d’aquesta tradició literària explica que alguns crítics es mostrin reticents a fer un reconeixement generós del poemari de Cardó a *El Càntic Nou*, i que s’oblidin de col·locar-lo dins la nostra literatura mística, l’existència de la qual, al si de la literatura catalana, alguns volen ignorar. El catedràtic Ricard Torrents afirma que les idees sobre la poesia mística catalana pateixen de l’automenyspreu insuflat per la propaganda de la competència, i afirma: “Encara avui és, en bona part, doctrina establerta i indiscutible: els ca-

25. *Claror*, XII, 1935, p. 227.

26. *Narcís Oller i Verdaguer*. Conferència donada a Valls el 22 de novembre de 2008.

talans no tenim poesia mística; Ramon Llull, més que místic, és el foll, l'excèntric; Verdaguer no és místic, s'imaginava de ser-ho, poeta místic, però no passava de ser un devot fervorós”.

I parlant de Cardó podríem al·ludir aquí, en sintonia amb les de Torrents, les paraules de M. Dolors Raich a *Miscel·lània Carles Cardó* que “als ulls profans en les coses del Senyor, la poesia [de Cardó] apareixerà sempre com una poesia frustrada i balbucejant”.

Cardó ja de bon principi confessa la seva filiació lul·liana, com ho testifiquen els temes del seu sermòniari, i tal com ho confirma el P. Jordi M. Pinell en el seu article “A la conquesta d'un lirisme”. Diu: “L'expressió del seu misticisme es decanta més cap al nostre Llull que no pas a un sant Joan de la Creu, més directament líric, admirable i admirat pel doctor Cardó, però fill d'un altre clima. Tan pròpies de l'un com de l'altre haurien estat les alternatives –congènites en tot místic– de sortir a la natura en cerca de l'Amat, i de fugir-ne esveradament després, per tal de recobrar la perduda presència de l'Amat. [...] En els poemes del doctor Cardó aquelles ingènues alternatives s'hi reproduïxen d'una manera espontània, necessària. Només que si en el *Llibre d'Amic e Amat* semblaven dictades per una ingenuïtat barbotejant, en *El Càntic Nou* [...] apareixen amb

una severitat majestuosa d'un “no hi ha res més”.²⁷

Tot místic es debat entre la recerca de l'Amat, que o bé el troba en la natura, o bé en la recerca directa de l'Amat que ultrapassa la natura. Aquesta alternativa es resol en Cardó, en definitiva, veient com, en tota recerca, l'Amat serà l'únic terme, i que fora d'ell, “no hi ha res més”; ell és l'absolut que ho assumeix tot i en tot es fa present.

No sempre resulta fàcil caminar per les rutes de la poesia cardoniana, sobretot si no som capaços de situar-nos en el seu punt de mira, natural i transcendent alhora, o bé de travessar la densitat del seu llençatge tan elaborat.

5. La prosa, el compromís cristià

Costa també, per altra part, d'esbrinar en quin moment es bifurquen la prosa i la poesia cardonians tenint en compte que ambdues flueixen de la mateixa font, de la contemplació, i en tant que ens trobem davant un procés preliminar a la mateixa producció, en una fase preliterària, tal com ho descriu Sugeranyes de Franch, en parlar d'aquesta font pregona: “l'obra escrita no és sinó el reflex de la seva elaboració pre-literària, en la profunditat d'una ànima contemplativa”.²⁸

La gènesi de la seva prosa dista molt d'aquella que Cardó atribueix a

27. Vegeu: *Miscel·lània Carles Cardó*, pp. 278-279.

28. *Quaderns de Vilaniu*, Valls: IEV, 1995, núm 28, p.87.

la del seu mestre, el cardenal Isidre Gomà. D'ell, diu que "els mètodes de treball intel·lectual coincidien amb els germànics: mancat d'intuïció i doncs d'aquella gràcia ingràvida tan pròpia de la gent llatina, suplïa aquesta falla amb el sistema de calaixets que anava omplint de fitxes on eren anotats els pensaments i les dades interessants de les seves lectures".²⁹

Si tenim en compte aquestes paraules sobre Gomà, potser podria semblar que els textos de Cardó havien de néixer sense matriu prèvia, filles d'una espontaneïtat ingènita. Ho pensariem si això no fos, per altra part, desmentit pel mateix autor, com ho fa realment en els pròlegs de *El diàleg interior* i de *La nit Transparent*. En aquest darrer pròleg explica l'origen dels escrits, destinats a la revista *La Paraula Cristiana*. Cardó hi defineix el sentit original de la seva prosa en dir que "visions hagudes en aquestes nits de l'ànima són els articles que segueixen, petits assaigs de condensació en poques pàgines d'assumptes que demanarien una explicació més folgada. Bé que la matèria sobre què versen és molt vària, sempre llur redacció ha estat envoltada de silenci interior, d'abstracció aïlladora, de tenebra immediata perforada per la llum remota. Són veritables hores de nit transparent. Escrits durant deu anys a la capçalera de la revista *La Paraula Cristiana*, contenen la meua visió

personal de la major part dels problemes que han neguitejat el món, molt particularment el nostre petit món, durant aquesta dècada agitadaíssima".³⁰

No hi ha dubte que Cardó acudia a l'estudi i a la informació bibliogràfica com ho demostren les al·lusions sovintejades a autors que cita com de passada, com si donés per suposat que el lector n'estés prèviament informat. N'hi ha prou amb considerar l'índex onomàstic al final de les edicions de la seva obra per copsar la dimensió aproximada de les seves consultes bibliogràfiques.

No podem desvincular les visions lluminoses que Cardó transcriu en els seus textos de l'esdeveniment real i quotidià que copsa amb responsabilitat pedagògica i il·lumina amb *paraula cristiana*. En aquest punt, potser hauríem de matisar el text de Maurici Serrahima quan transcriu les paraules textuais de Josep M. Capdevila: "[a Cardó] el que li passava era que, fos el que fos el tema, quan es posava a escriure se sentia inclinat a sotmetre qualsevol realitat, qualsevol afirmació, fins les més essencials, a l'eficàcia expressiva de l'article que escrivia".³¹

Potser, més que l'eficàcia expressiva d'un article, el que més li interessava a Cardó, fiblat d'una irre-

---

29. *El Gran Refús*, Barcelona: Claret, 1994, p. 56.

30. *La Nit Transparent*, 1957, p. 9.

31. Maurici Serrahima; *Josep M. Capdevila. Assaig biogràfic*. Barcelona: Barcino, 1974, pp. 40-41.

nunciabile consciència pedagògica, era el deure de la transmissió del missatge cristià en qualsevulla situació o circumstància.

Joan Fuster defineix l'originalitat del pensament de Cardó situant-la més en la manera com projecta la doctrina sobre fets i esdeveniments que no pas en el pensament en si mateix. Així com valora també positivament la incidència que tingué aquest magisteri en el seu temps, especialment en l'àmbit catòlic sobre el qual exercí una forta influència moderadora: "La ideologia de Cardó —diu Joan Fuster— és la tradicional de l'Església, naturalment: l'originalitat del seu pensament i de la seva acció consisteix, en tot cas, en la manera com la projecta sobre fets i problemes de la Catalunya del seu temps. Sense passar mai a posicions liberals, Cardó predica un moderantisme enraonat, que postula la convivència ciutadana com a valor bàsic. Els seus articles, en els quals el to doctrinal se sobreposa a l'anècdota concreta, aconseguiren una gran repercussió en els medis catòlics catalans i, indubtablement, hi influïren molt en el sentit d'evitar, en un ampli sector d'aquests, la radicalització a què semblaven condemnats en aquells dies".³²

Serrahima presenta Cardó com a molt bon escriptor pel fet mateix de posseir un gran domini de la llengua. Malgrat que, segons ell, Cardó pot patir d'una certa ficció retòrica i

Cardó predica un moderantisme enraonat, que postula la convivència ciutadana com a valor bàsic.

d'una afectació noucentista, produït del temps, veu també en Cardó una aportació a la literatura religiosa en tant que proporciona al magisteri de Torras i Bages unes clars noves, ressonàncies de saltiri, de doctrina dels pares de l'Església i de la influència dels clàssics.

La dialèctica i la contundència amb què Cardó proposa els seus ensenyaments i presenta les seves propostes apologètiques, doctrinals i pedagògiques no priven la seva prosa de moments àlgids de misticisme i lirisme. El lector en serà testimoni feient en llegir alguns dels pòrtics més rellevants a *La Paraula Cristiana*.

Voldria, per acabar, haver acomplert allò que el canonge vallenc escriví del Cardenal Vives i Tutó: que aquestes paraules siguin "un estímul, perquè a l'oblit voluntari i malamorós que té el món dels homes de Déu, records importuns per a ell, cal oposar sovint recordatoris d'esperit".³³

32. Joan Fuster. *Literatura Catalana Contemporània*. Barcelona: Curial, 1978, pp.287-288.

33. *El Matí*, 17 de juny, 1930.

Carles Cardó.

De l'alba a la nit transparent¹

LLUÍS M. MONCUNILL CIRAC, filòleg i biògraf del Dr. Cardó.

Valls

A l'alba del 5 de maig de 1884, naixia a la ciutat de Valls un del seus fills il·lustres, Carles Cardó i Sanjuan. El seu pare, Sebastià Cardó i Sanahuja, d'Aiguamúrcia, sabater; la seva mare, Maria Sanjuan i Pairot, val·lenca. El dia 7 rebia les aigües baptismals a l'arxiprestal de Sant Joan amb els noms de Carles, Josep, Pius.

D'aquesta família menestral, Cardó heretaria uns certs trets constitutius de la seva personalitat: un punt de rudesia i sornegueria, barrejat amb una natural i irrenunciable implicació en les coses de la terra i del país. Més tard, l'esperit de la Renaixença i dels seus patriarques amararia aquesta herència familiar i la dotaria de resplendors nostàlgiques i d'imperiosos impulsos.

El carrer de Sant Antoni, el dels Jueus, la plaça del Blat i els voltants de Sant Joan serien l'escenari de les primeres visions ultrafamiliars del noi Carles. Valls, aparentment, havia de ser una bassa d'oli, però aleshores ben bé no era així. Només cal llegir l'article de Josep M. Prats i Batet, *Contribució al coneixement de*

la clerecia val·lenca durant els anys de la restauració borbònica (1880-1900) ("Quaderns de Vilaniu", 12) per a comprendre que Valls era un focus important d'integrisme políticoclerical. I cal que remarquem això perquè aquí trobem un element que marcarà la vida i l'obra del Dr. Cardó, quan haurà de superar certs condicionaments del seu temps i de la seva classe clerical, fins a arribar a ser el defensor d'un cristianisme gens impositiu i pacífic, de caràcter minoritari, i el detractor de la teoria imperant del "tot o res" i de la "catastrofe prèvia".

De jovenet el matricularen al Col·legi dels Pares Escolapis a la plaça del Carme. Hi cursà el batxillerat, i allí, segons el seu testimoni, sentí la primera fiblada que l'encisà en el coneixement i l'estudi de la llengua catalana, a la qual reté, durant tota la vida, un autèntic culte i dedicació, fins a esdevenir-ne un dels millors prosistes i un reconegut revitalitzador.

El Seminari

El 1900, devia tenir uns setze anys, entra al Seminari de Tarragona

---

1. Publicat a *Qüestions de vida cristiana*, núm. 172, 1994.

na, aleshores Universitat Pontifícia. Amb el cultiu de les ciències filosòfiques, comparteix els seus primers intents poètics. Tenim petits poemes de tall verdaguerià dedicats a la família, amics; n'hi ha de temes que més tard en diríem carnerians. De passada n'esmento un, titulat *La Mandra*, que ens l'ha deixat escrit al revers d'un imprès, que li servia per a donar diàriament la informació meteorològica de l'observatori del Seminari, del qual devia ser l'encarregat.

Roma

Aviat deixarà Tarragona per a continuar els estudis teològics a la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma. Cardó arriba a la Ciutat Eterna l'any 1904. Al Col·legi espanyol, residència destinada a futurs eclesiàstics il·lustres, conviu amb Manyà, Arriba i Castro, etc. Allí ja apunten previsible divergències entre ells, que més tard seran posicions oposades en la interpretació de la missió de l'Església i de les opcions polítiques respectives.

Al Palau Altemps, antiga mansió dels Borromeo, i superats alguns entrebancs, rep el presbiterat de mans del cardenal Merry del Val, secretari d'Estat de Pius X i el seu braç dret en la lluita contra el Modernisme; l'ordenació fou el 16 de juliol de 1908.

Els estudis universitaris acabaran amb tres doctorats, en teologia dogmàtica, en dret canònic i en filosofia. La dedicació a la investigació no el privà del cultiu de l'art

poètic, al qual dedica el temps de lleure a Senigallia, on passa les vacances. La llunyania de la terra li evoca temes com, Montserrat, Mallorca, València, la Mare de Déu de la Candela, els torrents de Valls; visions aquestes que agermana amb estampes de Roma i dels seus grans monuments.

A la Ciutat dels Papes, publica el seu primer escrit en *Ensayo de Comentario del Decreto "Lamentabili"*. El comentari, del qual és autor Cardó, tracta sobre la proposició tretzena del decret contra el Modernisme.

Tarragona

De nou a Tarragona, el 1910, Cardó encetarà una primera etapa de la seva projecció pastoral, social i científica. Pastoralment recorrerà bona part de la geografia diocesana amb prèdiques puntuals que els seus companys mossens li encarregaven. Alguns dels temes del seu sermó són comentaris als textos de Ramon Llull. L'oratòria cardoniana era retinguda, però substanciosa. Mai no va brillar com a orador, i alguns estilistes entreveuen en els escrits cardonians indicis d'oratòria frustrada.

El Seminari, d'on és professor, i l'Institut de Segona Ensenyança, on acut a impartir una sèrie de conferències, són els dos focus des d'on expandeix els seus coneixements científics. Serà, però, des de la premsa local i comarcal que ressonarà potent el magisteri social del clergue, arribat de Roma.

A Tarragona, en el diari *La Cruz*, i a Valls, en els setmanaris *Pàtria* i *Acció Comarcal*, amb els respectius pseudònims: *Levissimus*, *A. De Fogueralta* i més tard el de *Vespella*, Cardó estableix com a definitiva la tasca més característica de la seva vida: la d'articulista en diaris i revistes. Des de les seves posicions eclesiàstiques irrenunciables, arriscarà, dia rera dia, d'interpretar qualsevol esdeveniment d'àmbit local o universal. Hi cabia discrepar de Cardó, fins i tot des de posicions ideològiques divergents, però ningú no podia prescindir de considerar els seus plantejaments i punts de vista.

L'elecció dels pseudònims que identifiquen els escrits cardonians en la premsa del Camp de Tarragona responia a actituds ben establertes i conscients per part seva. *Levissimus* amagava una posició continguda i mesurada, tal com convenia al tarannà de la capital burocràtica i eclesiàstica; com també els temes tractats a *La Cruz* corresponien a un registre menys convulsiu. *A. de Fogueralta* i *Vespella*, com diu ell mateix, expressen tot allò que "em brunzia per dins com una vespa marejadora". És precisament en la premsa valenca on projecta, sense cohibicions, les seves visions del nacionalisme, filles del mestratge de Torras i Bages, però, en Cardó, més agosarades i enardides.

Valls havia de rebre d'ell altres beneficis a través de múltiples actuacions: conferències, sermons, intervencions en certàmens i jocs florals...

Barcelona

Tarragona, però, ciutat de clima benigne, esdevingué a poc a poc per al Dr. Cardó estreta i conflictiva, possiblement per la gosadia, en el fons incontenible, i les clarividents intuïcions d'aquell jove intel·lectual. Això el farà desplaçar cap a Barcelona, on el 1916 concorrerà en unes oposicions a un canonicat a la seu barcelonina, que al final li vindrà concedit per la renúncia generosa, a favor seu, del Dr. Lluís Carreras.

A la ciutat comtal es produirà la gran eclosió de tots els recursos d'influència espiritual i humana del flamant canonge, que arribarà a guanyar-se de seguida un lloc, preminent en el món de la intel·ligència eclesiàstica, política i social de l'època. Els instruments bàsics, com a Tarragona, són la premsa diària i periòdica: *La Veu de Catalunya*, *El Matí*, *La Publicitat*... Funda revistes amb altres col·laboradors ben reconeguts. Recordem, si més no, Josep M. Capdevila, a *El Matí*; a *La Paraula Cristiana* a *El Bon Pastor*; el P. Ignasi Casanoves, el carmelita P. Xiberta, el Dr. Joan Bta. Manyà, el Dr. Salvador Rial.

Per tal de copsar de prop els grans moviments socials i religiosos d'àmbit europeu, des de Barcelona viatja més enllà de les fronteres: Bèlgica, França, Itàlia, Àustria...; i, a la nostra península: Portugal, País Valencià, Mallorca, Castella... Aquesta mobilitat li permetrà d'inspirar i promoure, des del medi on ell es mou, moviments com la JOC, el moviment litúrgic, els estudis bíblics, la promoció de la dona,

la Federació de Joves Cristians de Catalunya.

Tanta activitat no li impedeix de dedicar-se a tasques d'estudi i investigació, com són les traduccions bíbliques i filosòfiques per a la Fundació Bíblica Catalana i la Fundació Bernat Metge; i la redacció de diversos assaigs, molts d'ells publicats en *La Paraula Cristiana* i en *El Bon Pastor*, i més tard recollits i publicats en els llibres editats per Joan Sales a Ariel. Una manera de compensar el seu ritme intens de treball era la lectura, d'on xuclava la saba del seu pensament, i que actuava d'alçaprem que el predisposava a un estat interior propici a la producció literària d'articles i altres treballs més filosòfics. Un altre element compensador era allò que ell en deia prendre un bany de música. No deixa de ser gratificant imaginar-se el Dr. Cardó extasiat no sols pel món dels conceptes sinó també pel de l'harmonia.

Aquesta harmonia, prou la va necessitar quan la paraula proferida quasi diàriament a través de les seves publicacions li havia de comportar compromisos i tensions amb les institucions eclesiàstiques, civils i pedagògiques, amb les quals col·laborava, i des d'on influïa en aquella Catalunya dels anys trenta. Els conflictes sorgiren de les seves pròpies posicions i manifestacions, no sempre ben vistes des de la rígida institucional eclesiàstica de l'època, propícia al recel, si no a l'hostilitat, vers els eclesiàstics més dialogants amb els corrents del temps.

En aquest punt, cal jutjar afinadament les posicions filosòfiques i socials del Dr. Cardó, i no pas caure en simplificacions maniquees per fer-lo del bàndol dels avançats o dels conservadors. Caure en aquesta temptació voldria dir tenir del Dr. Cardó, i del seu pensament, visions fragmentàries i fins potser preestabertes.

Itàlia i Suïssa

La gran influència comunicativa i expansiva del pensament cardonià havia de quedar paralitzada el 2 d'agost de 1936, quan un vaixell amb un grup de monjos de Montserrat el prenia cal a Itàlia. Ventura Gassol, des de la Generalitat, li havia fet arribar el salconduit que el lliuraria d'aquelles hores tràgiques per a tants eclesiàstics. Així és com comença una nova etapa silenciosa, però, malgrat tot, activa i vigilant. A Torí es refugià en un col·legi de salesians. Cada diumenge publica gloses evangèliques en el full que en podríem dir parroquial. Però la inestabilitat i inseguretat d'Itàlia en el clima prebèl·lic de la Segona Guerra Mundial l'obligarà a fugir cap a Suïssa, primer a Lausanne, més tard a Friburg. A Friburg un petit grup d'amics il·lustres esdevindrà la seva família espiritual en l'exili voluntari: el cardenal Vidal i Barraquer, Rafael Patxot, Joan Viladrich, Ramon Sureda, Francesc de Franch i el qui serà més tard cardenal Journet.

Dues activitats notòries ompliran el temps incommensurable de Suïssa: la redacció d'un llibre i l'exercici de conseller de l'hereu de la Corona

espanyola, també exiliat. Des de 1936 fins l'any 1947, gesta un llibre, per a ell, dolorosament mític: *l'Histoire Spirituelle des Espagnes*, escrit originalment en català amb el títol *Les dues Tradicions. Història Espiritual de les Espanyes*, i publicat per l'Editorial Claret (1977). La redacció i publicació d'aquest llibre es va convertir en un autèntic calvari per aquell home enclaustrat en una cel·la conventual amb el Montblanc tothora a l'horitzó. Les pressions venien del Vaticà, Madrid, Barcelona, París, en forma d'afalacs, amenaces, i fins i tot de proposicions poc honestes, tal com ell ho explica. La memòria i la fidelitat al cardenal Vidal i Barraquer el sosten-gueren a l'hora de tirar endavant l'edició i difusió d'aquell llibre, feia temps retingut. Això seria l'any 1947.

Una altra ocupació en la seva vida a Friburg fou l'atenció que prestà a la invitació feta per Don Joan de Borbó en un doble sentit: que l'instruís sobre la cultura catalana, i que li oferís consell sobre la qüestió catalana, en la perspectiva d'un possible retorn de Don Joan al govern de Madrid. Cardó assumeix la doble proposta. Viatja periòdicament de Friburg a Lausanne per il·lustrar la família de Don Joan amb temes de la nostra cultura i història, més tard publicats per Edicions Rialp SA (1955).

El dia 13 de març de 1944, Cardó fou comensal de Don Joan i del seu Consell durant un sopar. En el curs de l'àpat es debateren temes d'alta política, especialment relacionats amb l'Església. Cardó s'expressa

amb llibertat i revela una visió avançada de les relacions que caldria establir entre l'Estat i l'Església. Solucions que foren adoptades, just en sentit contrari, anys més tard en el concordat entre la Santa Seu i el govern del general Franco.

Els estius, Cardó puja a Leysin; durant les vacances esplaia la vena poètica. Així neix *El Càntic Nou*, que recorda velles lamentacions bíbliques de l'exili babilònic entre salzes i cítares mudes, amarades d'enyorança. A l'hivern, tradueix el llibre dels Salms per ser publicat; i, sobretot, per no fallar a la cita del quiosc més proper, i tornar a casa amb els braços mig oberts buscant, abstret dels cotxes que l'envolten, alguna notícia llunyana esperançadora. Assisteix a cursos bíblics a la Universitat. D'altres hores, les passa a Hauterive, monestir del Cister, per deixar-nos un quadernet amb pensaments íntims, guspises ardents del seu diàleg interior.

Catalunya

Alguna vegada viatja fins a Prada de Conflent, hi retroba Catalunya. Tímidament traspassa la frontera i arriba per primer cop a Barcelona pel Nadal de 1952. Després, pel Nadal de 1953, tornarà a Barcelona, i a l'estiu al sanatori de Puig d'Olena, a Valls, Poblet, Vic... El 1954 s'instal·la definitivament a Barcelona, ja vençuts tots els imaginables temors.

Pels carrers de Valls l'any 1953, quan hi torna per hostatjar-se a casa de l'amic Tomàs Selva, camina co-

hibit i mentalment assetjat. Són massa anys de llunyania, i no han mancat interpretacions malèvoles a l'entorn de tot allò que Cardó ha dit i ha fet.

De cara al massís de Montserrat, des de les escales que pugen a la plaça del Monestir, entre dents i amb cara d'esfinx, només pot dir: "...el cor em bull". Seria, segur, pel foc purificador encès per la moral de la derrota.

En cercles clericals a Barcelona, se li escapa un consell repetitiu:

"...no us poseu en política". Mentrestant, acaba *Emmanuel* en la consolidació final d'un pensament i amor sempre renovats en el camí de l'Evangelí d'avui.

A poc a poc, amb pas curt i frenat, però amb la ment de sempre, s'apropà a la seva hora, que arribaria sobtadament el 24 de març de 1958, al Guinardó, acompanyat de la seva germana Rosalia i dels nebots Joan i Candelària. D'aquesta manera, la seva nit esdevenia del tot i per sempre TRANSPARENT.

El gran refús. Claus eclesials de lectura per a la presència de l'Església que peregrina a Catalunya a inicis del segle XXI

MANUEL MARIA FUENTES I GASÓ, canonge arxiver de la catedral de Tarragona.

Mai no és fàcil cabussar-se en el pensament d'un altre i intentar comprendre'l. Sempre hi ha alguna cosa que s'esmuny, que es resisteix a deixar-se classificar com els insectes de la capsula d'un entomòleg. I, encara ho és més, quan hom té la pretensió d'emprar el pensament d'un altri, situat en un context històrico-temporal determinat, com a eina interpretativa del seu propi temps, situat també en un altre context històrico-temporal. Així, doncs, no és tracta pas d'una empresa fàcil, però ben segur, que si d'una empresa arriscada i relliscosa.

Tota aquesta reflexió inicial ens obliga a plantejar-nos unes qüestions prèvies del tot necessàries.

1. Qüestions prèvies

1.1. La permeabilitat del seu pensament

Hom ha assenyalat que el pensament del Dr. Cardó no és pas original. La seva fonamentació teològico-filosòfica beu de les fonts del neotomisme renaixent del seu temps. No es tracta, per tant, d'un autor sistemàtic, disciplinat, amb voluntat de bastir un complex teòric. Per a alguns això és

un eficaç retret i un signe manifest de feblesa intel·lectual.

Tanmateix, ens sembla que la seva intenció no va ésser pas cap altra que la de donar una resposta a la realitat canviant del seu temps. Una resposta assenyada, en algunes ocasions també abrindada, per a facilitar claus hermenèutiques als seus àvids lectors. A les seves mans la llengua esdevé una eina fidel, eficaç i brillant que li permet passar dels principis al quotidià d'una manera àgil i propeera. Els seus "pòrtics" de la *Paraula Cristiana* (1925-1936) són un bon testimoni d'aquest esforç, decidit i tenaç, per a intentar copsar la immediatesa del present i per a obrir-lo a una resposta prenyada de futur.

Aquesta capacitat de connectar amb l'ara i aquí l'apropen moltíssim als nostres contemporanis. L'home i la dona d'avui defugen les grans construccions ideològiques teòriques, tanmateix senten l'imperiosa necessitat de devorar, gairebé sense deglutir, la immediatesa del quotidià. L'ara i aquí esdevenen a l'ensem signe i realitat. Una plenitud encapsulada en una finitud quotidiana.

El Dr. Cardó, amb molta més fiabilitat que no pas els telepredicadors o els saberuts convidats d'una ter-

túlia televisiva, comparteix amb el lector o lectora una mirada crítica, compromesa, cristiana i a l'hora propera, que afaïçona la realitat del seu temps.

1.2. *Capacitat de síntesi personal*

La sublevació dels militars contra el govern legítim de la República va provocar l'esclat de la guerra civil, que a Catalunya va venir acompanyada de la revolució. La nova realitat depassava el sentit comú i la racionalitat. Alguns, com el Dr. Carles Cardó, de camí al seu forçat exili, contemplaven amb perplexitat i tristesa la nova situació.

Les persecucions continuades, els assassinats indiscriminats de preveres i religiosos, i l'incendi reiterat dels temples els obligaven a interrogar-se sobre el sentit de tot allò que havien fet i defensat fins aleshores. La pregunta era sempre la mateixa: potser s'havien equivocat intentant una "tercera via". La revolució no feia distincions.

L'impacte de la revolució en ell, com en tants d'altres, és del tot evident. A Suïssa el Dr. Cardó va entrar en contacte amb persones de l'exili blanc, com el mecenes Rafel Patxot i l'estudiant i activista catòlic Ramon Sugranyes de Franch. Tanmateix, també es va relacionar amb refugiats republicans com Josep Tar-

radelles i Ventura Gasol. La ferida era encara punyent l'any 1947, quan ja havia publicat "Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes" i rebia la crítica dels exiliats esquerrans: "El dia 2 d'agost de 1936, sortíem de Barcelona en un vaixell italià, que ens va portar a Gènova, prop d'un centener de sacerdots i religiosos catalans salvats de les urpes de la FAI per les autoritats de la Generalitat. Allí ens vam acabar d'assabentar de la destrucció o profanació gairebé total dels temples de Catalunya i de la fi tràgica d'innombrables amics, sacerdots i seglars. Aquells primers dies veiem l'èxode de molts egregis patricis carregats d'història catalanista que van haver de fugir perquè Catalunya havia triomfat".¹ I abans, el novembre de 1936, quan tot just acabava d'exiliar-se, al referir-se a Ventura i Gassol afirmava amb duresa: "la sort d'en Gassol és superior a la que es mereix. És cert que a darrera hora va salvar molta gent pobra –això li ha estat tingut en compte– però primer va provocar la catàstrofe amb la seva abominable demagògia. Ha estat un bomber que no ha pogut apagar l'incendi que ell mateix havia encès".²

Malgrat això la duresa de l'exili no el va enfonsar en el ressentiment. Una vegada més va intentar de trobar sentit al que havia succeït. Així, mentre d'altres, com per exemple el

-
1. CARDÓ I SANJOAN, Carles. "Història interna d'una història espiritual", en *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*, núm.24, maig-juny de 1947, 9-13.
  2. GIRÓ I PARÍS, Jordi. *Dos homes de pau en temps de guerra. Epistolari Carles Cardó, Ramon Sugranyes (1936-1942)*. Barcelona: Claret, 2001, 41.

Dr. Albert Bonet, fundador de la Federació de Joves Cristians de Catalunya, desencantat passava a l'Espanya nacional i es posava al servei de Franco, el Dr. Cardó continuava fidel a la recerca de la "tercera via". Refusava la persecució però tampoc no acceptava la cobertura de la religió per a legitimar una sublevació militar.

*La duresa de l'exili
no el va enfonsar
en el ressentiment.*

Les millors síntesis, diuen alguns, són aquelles que és fan després d'haver depurat la pròpia ànima. El Dr. Cardó, com el mateix cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, arquebisbe de Tarragona, així van assolir la seva. L'exili fa l'home nou. El preu de l'exili a canvi de la fidelitat, no pas a unes idees abstractes, sinó a la llibertat de la pròpia consciència. L'home i la dona d'avui també cobegen aquesta llibertat, encara que potser aquesta no sempre manté un referent transcendent com en el cas dels dos eclesiàstics tarragonins.

1.3. La dificultat de depurar una actitud vital

La necessitat d' "alliberar la memòria" va portar al Dr. Cardó a es-

criure "Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes" (1946). Publicada a Catalunya per L'Editorial Claret el 1977. L'havia madurat entre els anys 1936 i 1938, l'havia començat a escriure el 1938 a Lausana i l'acabava d'escriure a Friburg el 1943. En el report adreçat a Monsenyor Giovanni Battista Montini, Substitut a la Secretaria d'Estat, li exposava que l'havia escrit amb la intenció: "Primerament,—demostrar als espanyols la necessitat de renunciar per sempre més a la violència i estudiar dels problemes nacionals (ètnic, social, religiosos i el problema de la llibertat) amb un esperit de comprensió i de caritat cristiana".³ El govern de Franco es va escarrassar per tal d'impedir la publicació d'una obra que considerava un atac adreçat directament a la pretesa cobertura religiosa del nou règim.

Per a una Església perseguida i finalment alliberada les seves paraules resultaven dures, plenes d'arestes i sovint incòmodes. Per a una altra Església també perseguida, alliberada i, ara finalment, silenciada, eren paraules que tornaven la veu a aquells que ara havien estat obligats a emudir.

L'Església catalana eixia del tràngol de la guerra civil doblement nafrada. Amb una legió de màrtirs, però també amb uns confessors privats de les eines pastorals bàsiques i fonamentals, que havien bastit durant les dècades de 1920-1930. A més de la llengua l'Església perdia a Cata-

3. CARDÓ I SANJOAN, Carles. *El gran refús* Barcelona: Editorial Claret, 1994, 77-78.

lunya tots els instruments pastorals que l'havien obert als nous corrents eclesials europeus i a la realitat del seu mateix poble.

L'any 1994 la mateixa editorial publicava el capítol VIII del mateix llibre titulat "El gran refús" i que l'autor havia disposat que romanagués inèdit fins l'any 1990. La necessitat d'"alliberar la memòria" l'havia portat a cercar la distància amb la intenció d'alliberar-la dels deutes i la militància del temps. Amb unes poques línies, certament amb una pinzellada àgil però també contundent, identificava les posicions, que tres persones rellevants per a l'Església havien defensat durant la contesa. El Dr. Cardó acabava l'esmentat capítol fent-ne referència: "Els tres principals personatges d'aquesta tragèdia feren la fi més adient a llur actuació: Vidal i Barraquer finà noblement a l'exili perdonant els seus enemics; Gomà morí poc després del triomf, amargat per la deslleialtat de Franco i pels nefastos resultats de la Cruzada predicada i preparada per ell; Irurita caigué a Barcelona assassinat per les turbes a les quals havia declarat la guerra. Després li digueren el Obispo màrtir". I acaba el paràgraf i el capítol d'una forma contundent dient: "Que Déu els hagi salvat a tots, però que a la terra cadascun tingui la reputació que mereix".

També en la qüestió de l'interès per "la memòria històrica" el Dr.

Cardó esdevé un home del nostre temps. Malgrat que hom li ha retret aquesta duresa perquè no s'adiu al seu ministeri, precisament ens sembla que amb aquesta conclusió alliberava definitivament la nostra memòria. Insistia en el fet que la memòria només es pot alliberar si hom té la capacitat d'acceptar la realitat per dura que sigui. La "recepció de la memòria" és un procés irrenunciable. Davant d'aquells que l'acusaven d'enverinar les consciències a l'airejar uns afers que potser haurien de restar reclosos dins la seguretat de les sagristies, no s'estava d'afirmar l'"escàndol potser d'alguns infants i de molts fariseus, però reforç del providencialisme cristià en les ànimes de fe sincera i il·lustrada".⁴

La memòria només es pot alliberar si hom té la capacitat d'acceptar la realitat per dura que sigui.

Fins aquí, doncs, aquestes precisionis inicials que intenten assenyalar els límits de la nostra premissió. Intentarem oferir ara unes possibles claus de lectura que permetin als creients catalans d'avui de tenir aquesta actitud cardoniana sobre la seva realitat quotidiana.

2. Les claus de lectura

Proposem al lector onze possibles claus de lectura: 1. Missatge de salvació universal. 2. Ambigüitat del testimoni humà. 3. La santedat fruit del compromís. 4 Refús de la doctrina de la “catàstrofe prèvia”. 5. L’universal s’assoleix des del compromís amb el concret. 6. Defugir com un parany allò de “no ets dels nostres”. 7. Ésser membres vius. 8. Una pastoral encarnada en un medi concret. 9. El diàleg com a eina humanitzadora. 10. El fracàs definitiu de la imposició com a iter personal o comunitari. 11. Llibertat versus seguretat.

2.1. *Missatge de salvació universal*

“El gran refús” comença amb una professió de fe. “Sóc cristià, fill submís de l’Església Catòlica Romana, única fundada per Jesucrist i Cos místic seu, al qual pertanyen, sense tal vegada saber-ho, tots els qui són dòcils a les gràcies per les quals Déu, que vol que tots els homes se salvin i arribin al coneixement de la veritat, il·lumina tot home que entra en aquest món”.⁵

El Dr. Cardó pertany encara a una Església antimodernista, jeràrquica i tomista. Tanmateix, aquesta visió inclusiva després del Concili Vaticà II ha estat potenciada pastoralment com a portadora d’un missatge positiu, obert, esperançat, engrescador

i integrador. Hom fins i tot ha parlat dels “cristians anònims” amb l’afany d’incloure qualsevol possibilitat de llavor de l’Evangeli. Tanmateix, avui la situació es revela totalment nova. Moltes persones no necessiten ni volen ésser considerades “amb possibilitats”, perquè de fet no necessiten ni volen que ningú els salvi.

2.2. *Ambigüitat de tot testimoni humà*

A l’Església hom ha d’assumir l’ambivalència com a un element propi de la realitat humana. Tanmateix, aquesta ambigüitat no pot pas esdevenir una coartada per a evitar el compromís, la coherència i la fidelitat. “És precisament aquesta fe la que, lluny d’impedir-m’ho, m’exigeix de fer l’exposició d’aquests esdeveniments, que no poden ésser motiu d’escàndol sinó per a ànimes febles i mal informades sobre la naturalesa de l’Església, la qual, si és sense pecat, com diu Sant Pau (Ef 5,17) que el Senyor l’ha feta, no és mai sense pecadors. Hom s’enganyaria creient que la santedat de l’Església exigeix essencialment que siguin sense pecat tots els seus membres, fins els situats en certs graus de la seva jerarquia, àdhuc els més elevats”.⁶

El Dr. Cardó, per tant, reconeix la realitat del cor que batega darrera de cada “sant de guix”. Aquesta visió ens acosta a la realitat més pregona del creient, la

5. *Ibidem*, 21.

6. *Ibidem*, 21-22.

tensió que viu entre el que és i el que hauria d'ésser. Tanmateix, mentre existeixi un horitzó, malgrat que es marri el camí per les boires del viatge, sempre és podrà retrobar el nord que faci acabar bé el trajecte.

També el concili Vaticà II va recollir l'ambivalència del testimoniatge creient. A la "Gaudium et Spes" els pares conciliaris reconeixien que els cristians i les cristianes, de vegades, en lloc de revelar la presència de Crist més aviat contribuïen a velar-la.. "Per aquesta raó, en aquesta gènesi de l'ateisme, els creients hi poden tenir una bona participació, en tant que per una negligent educació de la fe, o per una exposició fal·laç de la doctrina, o fins també pels defectes de la seva vida religiosa, moral i social, cal dir que més aviat velen que no pas revelen el rostre autèntic de Déu i de la religió".⁷

2.3. *La santedat fruit del compromís*

Déu es dona com un regal que cal acollir, saber gaudir i voler compartir amb els altres.⁸

Déu es dona com un regal que cal acollir, saber gaudir i voler compartir amb els altres.

2.4. *Refús de la doctrina de la "catàstrofe prèvia"*

Durant la República molts catòlics d'encuny conservador, especialment els d'extrema dreta, consideraven impossible qualsevol mena de col·laboració amb el règim republicà. L'existència d'un horitzó absolutament impossible d'acceptar els

7. Gaudium et Spes, cap. I, 19.

8. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 22. "En l'Església hi ha dos ordres d'excel·lències: les de la jerarquia, tant d'ordre com de jurisdicció, i les de santedat, tots dos necessaris, però en sentit diferent. Les grandeses de la jerarquia van ordenades a la formació i al nodriment de les grandeses de la santedat, i aquestes són com el fi i l'efecte normal de les grandeses de la jerarquia. Les grandeses de la jerarquia i les grandeses de la santedat coincidien en els apòstols i demanen normalment la coincidència en llurs successors. Quan la separació esdevé massa gran, ve sobre la cristiandat la catàstrofe moral i el presagi àdhuc de catàstrofes temporals imminents. Que aquest cas s'ha donat algunes vegades, ho demostra la història de les revolucions, i el que s'exposa en aquestes pàgines no per desconegut és dels menys clars. Contra aquest mal, és evident que el cristià ha de reaccionar, però la reacció legítima no és pas l'escàndol, la revolta contra Déu o contra l'Església, sinó l'augment de fe i d'amor. Jo sé que Déu no permet el mal sinó per procurar-se l'avinentesa de treure'n béns proporcionadament majors. Com més gran és un mal, més gran és el bé que Déu es proposa treure'n. L'amor i l'esperança d'aquest bé obscurament previst, han de facilitar-nos l'elevació del cor a Déu per damunt de tots els desastres i de totes les misèries i fer-nos beneir, no pas aquests mals en ells mateixos, sinó els secrets dissenys de la Providència que enclouen".

portava a desitjar, i ens alguns casos a procurar, l'estavellament de la nova situació político-social que abominaven. L'ensulsiada, opinaven, havia de provocar un moviment regenerador que hauria de retornar Espanya a una situació primigènia ideal. El cost d'aquest anorreament social molts el consideraven irrellevant davant dels avantatges que havia de reportar el seu triomf.

En el Pòrtic de *Paraula Cristiana* de març de 1933 el Dr. Cardó va denunciar obertament aquest posicionament. El considerava propi de mentalitats primitives, rudimentàries que comportava un cost personal i social altíssim. Així, deia: “Actualment, els partidaris de la catàstrofe prèvia representen una supervivència o una regressió. Creuen erradament que el món polític i social és tan verge com quan l'espasa d'un conqueridor o el punyal d'un conjurat determinaven un canvi de dinastia o de centre de gravetat estatal, i es pensen candorosament que un seisme polític tindrà la virtut de tornar a alçar les desferres socials i ordenar-les espontàniament segons el pla novell que els destructors de l'ordre antic tenen empensat. (...) Destruïm-m'ho tot, vénen a dir, i després vindrà la reacció que ho tornarà a alçar més sòlidament i més bellament que abans. (...) La història és plena de catàstrofes definitives. L'extremista il·lús no se n'assabenta. No veu que la trencadissa enorme que fa la revolta romp les arrels més vitals de la societat, destrueix la ri-

quesa material, desfretura els tresors d'esperit i esbrava totes aquelles essències subtilíssimes de civilització que els segles han elaborat i refinat treballósament i lenta”.⁹

També avui, alguns, davant de visions catastrofistes i deliris apocalíptics, tot fent de sirenes, canten per a atraure els incautes perquè s'estavellin. Aquells i aquelles que neguen tota possibilitat de contacte, de diàleg amb la societat i cultura del nostre temps. Els qui enyoren temps passats creient que van ésser millors i que poden retornar al preu que sigui. Són els apòstols de calamitats. El Dr. Cardó continua essent un referent ferm de que cal rebutjar a tota costa la teoria de la catàstrofe prèvia.

2.5. Saber llegir els signes dels temps

Per altra banda, hem de constatar novament la capacitat del Dr. Cardó per a analitzar atentament i acurada la realitat que l'envoltava. Cal que fem justícia, –tal com ell no es va estar de reclamar–, als creients de la seva època que van saber llegir “els signes del temps”. Del seu temps, que era el que tocava fer aleshores.

Tanmateix, hom ha retret sovint al Dr. Cardó, i també a la seva generació, aquesta capacitat de percepció. Uns retrets que, evidentment, no han estat formulats des d'una pulcra i asèptica atalaia, sinó més aviat des de troncs i àgores interessades.

---

9. Paraula Cristiana, Pòrtic. *La teoria de la catàstrofe prèvia*, 194.

Per a molts, des dels sectors catòlics més conservadors, no era altra cosa que política i una traïdoria als vertaders interessos de l'Església; per a d'altres, des de posicions republicanes i esquerranes, no es tractava d'altra cosa que de fomentar, una vegada més, el proselitisme catòlic, certament, fent-ho d'una manera nova, però al capdavant un nou intent dels capellans de no perdre el tren de la història.

El seu nacionalisme, li retreien els seus interlocutors republicans i esquerrans, era de caire instrumental. I això, malgrat els seus abrandats articles publicats l'any 1922 a La Publicitat. Per als seus adversaris dretans i espanyolistes col·laborava eficaçment en l'obra separatista del cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer de crear una església nacional catalana separada de l'església d'Espanya.

El Dr. Cardó, com Torras i Bages, considerava que "Catalunya serà cristiana o no serà". Tanmateix, la seva perspectiva era una altra perquè els temps eren també uns altres. Testimoni atent del que l'envoltava, capaç d'interpretar els esdeveniments i els processos històrics que vivia, considerava del tot necessari deixar de banda les lluites estèrils que havien mantingut ocupat el clergat durant les lluites carlines, i llançar-se decididament i amb esperança a donar novament testimoni de Crist en una societat, que ell ja intuïa que s'havia anat secularitzant sota els sotrats del liberalisme i de l'integrisme. En lloc de repetir receptes ja caducades cercava per Europa, com molts dels clergues joves de la

seva època, instruments nous per a temps nous.

Tal vegada no fora pas agosarat formular aquesta nova lectura dient: "Calia una nova religió per a una nova pàtria". Així ho reconeixia ell mateix, quan tot aquella "florida" ja havia estat aixafada pel triomf dels militars revoltats, al recordar que: "Catalunya es trobava en plena primavera. Tot refloria: indústria, comerç, ciències, arts, escoles, iniciatives socials de tota mena. Els revifcats per la revinguda de la saba sentien el deure patriòtic de perfeccionar-se en llur professió respectiva amb vista a impulsar l'ascensió d'una pàtria tornada miraculosament a l'edat de la creixença. La religió no podia ésser una excepció i els clergues cordialment incorporats a la nova pàtria en formació –de primer, una minoria exigua; després, una selecció brillant i ben aviat una majoria– sense dir-s'ho, per un instint natural i sobrenatural alhora, on es fonien harmoniosament el zel apostòlic i el patriotisme, s'empregueren la tasca de fer reflorar l'antic esperit religiós, per tal de posar-lo a l'altura de l'antiga llibertat, l'antiga llengua i l'antiga dignitat recobrades. Aviat clergue zelós fou sinònim de clergue catalanista. I com que el zel apostòlic necessita nodrir-se d'una cultura adient, aquests clergues foren els primers d'assabentar-se del moviment depurador del cant gregorià, del moviment litúrgic, de l'escola de sociologia cristiana, del moviment jocista, etc. La coneixença d'aquests moviments i el zel per trasplantar-los a Catalunya foren distintius, millor diriem exclusius, dels clergues patriotes. Així resultà que aquestes

ànsies de la pietat moderna d'anar a pouar en les deus primitives el bany rejoyenidor que tant necessita pasaren per catalanistes i hagueren de patir la persecució que feia estralls en la persona de llurs apòstols”.

El Dr. Cardó qualificava la visió desenfocada dels qui confonien els nous instruments pastorals amb interessos partidaris com a “raquitisme d'esperit”.¹⁰ Una posició recolzada també per alguns preveres i religiosos, que fidels als mandats de la Dictadura de Primo de Rivera, acusaven servilment als altres de “fer política” tot fent de la delació una norma de conducta, certament molt poc evangèlica.

El 27 de desembre de 1985, els bisbes de la Tarraconense en el document “*Arrels cristianes de Catalunya*” reconeixien, ara si lliures de qualsevol pressió i interès aliè a la salvació de les ànimes, el “fet de la nacionalitat catalana”. Afirmaven solemnement: “quedin reconeguts plenament els drets del nostre poble a la seva identitat nacional, manifestada en la seva realitat cultural i històrica”. I continuaven dient “Com a bisbes de l'Església a Catalunya, encarnada en aquest poble, donem fe de la realitat nacional de Catalunya, afaiçonada al llarg de mil anys d'història i també reclamem per a ella l'aplicació de la doctrina del magisteri eclesial: els drets i els valors culturals de les minories ètniques dins d'un Estat, dels pobles i de les na-

cions o nacionalitats han de ser respectats i, fins i tot, promoguts pels Estats, els quals de cap manera no poden, segons dret i justícia, perseguir-los, destruir-los o assimilar-los a una altra cultura majoritària. L'existència de la nació catalana exigeix una adequada estructura jurídicopolítica que faci viable l'exercici dels drets esmentats”.¹¹

La societat catalana d'avui és plural com mai, i a més, fa de la diversitat fins i tot una marca del seu temps. No és, doncs, estrany que els bisbes catalans l'any 1985 ja asseyalessin el “pluralisme” com un signe dels nostres temps. Així, no s'estaven de reconèixer obertament: “Però la societat catalana és plural, també religiosament. Al costat de l'Església catòlica hi ha altres confessions cristianes; hi ha un bon sector d'indiferents, en grau divers i amb més o menys vestigis i lligams catòlics; hi ha els agnòstics; i ha els ateus. I cal que tots convisquem en la tolerància i el respecte mutus. L'Església, d'acord amb els principis expressament proclamats pel Vaticà II, de llibertat religiosa, de sana laïcitat, i d'autonomia de les realitats temporals respecta la pluralitat d'opcions i no demana, per a si mateixa, com ha estat repetit abastament en els últims anys, res més que llibertat per a l'acompliment de la seva missió evangelitzadora. Tampoc no demana del poder civil privilegis ni pretén la utilització de cap poder polític o la seva subordinació. Com

10. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 43-44.

11. *Arrels Cristianes de Catalunya*. El fet de la nacionalitat catalana.

escrivia el venerable Torras i Bages ja el segle passat: “L’Evangeli no conté una forma concreta i, no obstant, pot donar forma a totes les situacions concretes socials, polítiques i econòmiques dels homes (...) L’Evangeli té un amplitud immensa perquè està destinat a abraçar la universal humanitat, en totes ses formes, situacions i estats (...) Cada forma o situació social, política o econòmica voldria tenir l’exclusiva de l’Evangeli. L’Església té tant de treball per a defensar-se dels enemics com dels amics, perquè vol conservar la seva llibertat”.¹² Sens dubte una clau interessant per a interpretar el nostre avui.

2.5. L’universal s’assoleix des del compromís amb el concret

El Dr. Cardó arribava en aquesta conclusió a partir de l’“experiència espanyolitzadora” que alguns bisbes recolzaven a les seves diòcesis.

La concreció, en aquest cas el reconeixement de l’especificat pròpia, topava amb l’acusació de tancament. Tanmateix, hom combatia allò que era petit amb un altre concret, en aquest cas amb la llengua castellana, que esdevenia sinònim d’allò que vertaderament era universal. El Dr. Cardó és referia a la supressió del mot “Catalana” del Foment de Pietat. Així, explicava: “La pietat – se’ls deia llavors des de

Roma – no és catalana, ni castellana, sinó universal. La pietat –es decretava ara des de Madrid i des d’algunes seus de Catalunya– ho pot ser tot menys catalana. No veien que aquesta és l’única manera de negar a la pietat catòlica la seva universalitat”.¹³

L’any 1985, seguint aquest principi, els bisbes de Catalunya van afirmar: “Una cultura pròpia és la que t’obre al món”. Així deien que “La universalitat no has estat mai entesa a Catalunya com el procés reduccionista de supeditació a una cultura hegemònica, sinó com l’envigoriment de cada cultura i la seva aportació responsable al servei de l’home”. I encara ho van concretar més dient que calia anar del particular a l’universal: “Pel que fa a la nostra reflexió d’ara voldriem ajudar a descobrir que Catalunya constitueix per a tots els seus ciutadans la comunitat i la unitat cultural bàsiques, el seu punt, per tant, d’inserció en la cultura universal”.¹⁴

2.6. Defugir com un parany allò de “no ets dels nostres”

El Dr. Cardó reflexionava sobre la dificultat que tenia Castella d’acceptar les altres realitats nacionals. Així conclouïa la seva reflexió dient: “Quan el seu ideal perd la puresa, esdevé per a ella una font malèfica d’orgull, de gelosia quan s’és fort, d’enveja quan s’és dèbil, sempre d’antipatia contra el distint”.¹⁵

---

12. *Ibidem*. Pluralisme.

13. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 34.

14. *Arrels Cristianes de Catalunya*.

15. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 24.

En aquest sentit els bisbes catalans van ampliar el concepte d'acolliment de la diversitat. Malgrat que, l'any 1985, encara pensaven en "els altres catalans". Avui aquests "altres catalans" són també plurals com aquells i aquelles que els volen acollir. "Per això ens cal, encara, incloure entre els nostres deures socials aquest de l'acolliment, cordial i generós, als qui han vingut a compartir la nostra vida des d'altres terres, i, per part d'aquests, el de la solidarització amb la seva nova comunitat".¹⁶

El Doctor Cardó comparteix amb nosaltres la seva preocupació per combatre aquelles ideologies que fomenten l'"antipatia contra el distint". Ens invita a conèixer l'altre per tal de defugir la por que provoca el desconegut.

2.7. *Ésser membres vius*

El Dr. Cardó, com a home del seu temps, pensava que el laïcat depenia i havia de col·laborar necessàriament amb la jerarquia. Tanmateix, també opinava que el deure de la jerarquia era promoure i recolzar totes les iniciatives evangelitzadores que volgués promoure els laïcat. La seva reflexió la referia a un cas concret, els Pomells de Joventut, fundats, vers 1918 per Josep Maria Folch i Torres. Tot exposant la seva delicada posició davant la jerarquia afirmava: "Cert que podrien fer-se-li els retrets de moure's al marge de la jerarquia i

d'un cert xaronisme beat; però, ultra que el primer defecte era ja degut a l'antipatia de certs bisbes envers ella, la manera de corregir l'altre no era l'abandó, que atenyia sovint els límits de la persecució, sinó aquell patrocini orientador i dirigent de què la jerarquia eclesiàstica és deutora envers tota iniciativa religiosa sortida del laïcat".¹⁷

El Concili Vaticà II reconeixerà la legítima autonomia del món temporal i fomentarà el compromís temporal dels laics i laïques cristians. Per altra banda, seguint aquesta línia, l'any 1995 el Concili Provincial Tarraconense: "Afirma el deure dels cristians de comprometre's en el servei de la societat, en les seves diverses manifestacions: professionals, culturals, sindicals i polítiques. Insta les comunitats cristianes a respectar el pluralisme polític i a acompanyar amb atenció i amb respecte aquells cristians, laics i laïques, que treballen compromesos en la vida política, tenint en compte la complexitat d'aquest àmbit i alhora la necessitat d'una constant crida a la responsabilitat".¹⁸

Així, doncs, hom reconeixia la necessitat del compromís sociopolític dels cristians i cristianes laics i la legitimitat de la pluralitat d'opcions polítiques. Aquest reconeixement és el fruit preuat d'un llarg procés de reflexió teològica, d'acompanyament pastoral i de testimoniament cristià.

---

16. *Arrels Cristianes de Catalunya*. Els qui han vingut de fora.

17. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 33

18. Concili Provincial Tarraconense. Cap. I. 31.

2.8. *Una pastoral encarnada en un medi concret*

El Dr. Cardó defensava aquesta tesi tot parlant de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. Així deia: “La J.O.C. – Federació de Joves Cristians de Catalunya – circumscrivia, almenys de moment, la seva acció a Catalunya i parlava i escrivia en català, pecats imperdonables per a aquells jerarques que no havien comprès l’esperit de Pentecostès, el del do de llengües. Millor que ells l’havien comprès aquells joves, el president dels quals em tramet aquesta nota, reveladora de l’amplitud verament catòlica de l’esperit de la nostra J.O.C.: “Quant el moviment es generalitzà, es dividí en diferents seccions a fi d’arribar més directament a tots els estaments de la joventut universitària, obrera, escolar, agrícola, de professions liberals, etc.; cadascuna de les quals tenia el seu periòdic. Davant de l’increment que prengué el moviment obrer de la J.O.C., es tractà de fer un periòdic obrer en castellà per tal d’arribar a aquella joventut que, procedent d’altres regions espanyoles, no coneixia el català. Així mateix es publicà una fulla castellana per als pobles aragonesos del bisbat de Lleida on la llengua catalana no és emprada”.¹⁹

El Concili Provincial Tarraconense recollia la necessitat de respectar i acollir una pastoral plural per a un món i una Església plurals. “Cal, en concret, que s’acceptin mútuament

les distintes concepcions i models d’evangelització: la dels qui cerquen la renovació en la certesa i en la seguretat, pel que fa a la formulació de la doctrina, a la disciplina o al culte, i la dels qui cerquen la renovació en el risc de l’aventura humana. Cal aquí evitar dos esculls: fer com si aquestes diferències no existissin i fer per manera que algun d’aquests dos pols s’imposi com a posició oficial del Concili”.²⁰

2.9. *El diàleg com a eina humanitzadora*

En l’escomesa de les congregacions marianes, dirigides pels jesuïtes, contra la Federació de Joves Cristians de Catalunya el Dr. Cardó hi veia una concepció pastoral diversa. Els primers es movien entre cercles de joves “netament” catòlics, els segons acceptaven nois que es trobaven en situació personal de frontera. Així, doncs, ho exposava dient: “L’oposició jesuítica fou tremenda i no s’estigué mai d’emprar armes il·legítimes. La més lamentable fou potser la d’atacar la J.O.C. per immoral i heterodoxa perquè, inspirant-se en un proselitisme evangèlic de que els lluïsos eren incapços, acceptava en les seves rengleres joves no del tot convertits, de costums encara mundans, amb la intenció de conduir-los per l’exemple i l’ensenyament a la creença i la pràctica integral del catolicisme. Segons aquells jesuïtes, l’acció proselitista havia d’adreçar-se només als perfec-

---

19. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 35-36.

20. Concili Provincial Tarraconense. Cap. I. p1.c.

tes, és a dir, pràcticament a ningú”.²¹

El diàleg esdevé una eina evangelitzadora fonamental. Només sortint de les pròpies seguretats i acostant-se a l'altre hom pot proposar l'Evangelí com un instrument realment alliberador i humanitzador. Si t'acabes aïllant dels altres deixes d'interrogar-te i, per tant, acabes morint d'inanició.

*El diàleg esdevé
una eina
evangelitzadora
fonamental.*

2.10. El fracàs definitiu de la imposició com a iter personal o comunitari

El Dr. Cardó acabava criticant la posició d'aquells i d'aquelles que aposten decididament per la via de la força. Mai la violència no podrà ésser un mitjà eficaç per a la implantació del Regne de Déu perquè va en contra de l'esperit evangèlic. La sang que s'ha vessat durant la contesa bèl·lica és la prova més evident, i dissortadament més dolorosa, del fracàs definitiu de la imposició com a ítem personal o comunitari. Amb paraules del Dr. Cardó: “D'ací vingué que entre el poble, sovint entre la clerecia, el nom de catòlic signifi-

qués menys una confessió religiosa que un partidisme polític, i per cert un particularment i justament antipàtic al seny cristià de la gent: el d'una extrema dreta violenta. I que, en la ment de molts, el sacerdoti ja no fos una missió divina basada en el sacrifici, sinó una professió mirant a procurar als seus titulars les gaubances de la terra assegurades per una gendarmeria. Ara bé, és un fet que la possessió d'aquestes gaubances, amb el predomini polític per torna, corromp ràpidament el clericat, molts dels membres del qual ja no són ben aviat els continuadors de Crist, sinó els successors d'aquells sacerdots nacionalistes, apeixats en tot lleure i corcats per tota corrupció, que van llevar-li la vida. Llavors es produeix en el món la més horrible persecució del Crist: la que es fa en nom del Crist contra els pobres del Crist”. El Dr. Cardó portava a l'extrem la seva reflexió: “Quan, al juliol de 1936, aquella revolució esclatà, provocada precisament per la realització de la catàstrofe prèvia, ja no destruï gairebé més que ruïnes. Les turbes no cremaren les esglésies sinó després que aquells sacerdots hagueren cremat l'Església”.²² La pitjor de les perversions, conclourà l'autor, no és altra que perseguir en nom de Crist!

El Concili Vaticà II farà un pas decisiu i irrenunciable al proclamar que la dignitat de la persona humana és fonament de la llibertat religiosa. Aquesta és, sens dubte, l'apor-

21. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 39.

22. *Ibidem*, 53-54.

tació més nova i més inesperada del Concili al mon contemporani. Els pares conciliars van arribar a aquesta conclusió després d'un exercici, no pas fàcil ben segur, d'alliberament de la memòria de l'Església. "El Concili Vaticà declara que la persona humana té dret a la llibertat religiosa. Aquesta llibertat consisteix en això: tots els homes han de quedar lliures de tota coacció, tant de part dels particulars com de part dels grups socials i dels poders humans. I això s'ha d'entendre de tal manera, que ningú no sigui forçat d'anar contra la seva pròpia consciència, ni sigui tampoc impedit de seguir la seva consciència, en privat i en públic, sol o associat a d'altres, dintre els límits deguts. Declara també que el dret a la llibertat religiosa està realment fonamentat en la dignitat de la persona humana, tal com apareix en la Paraula de Déu revelada i en la raó. Cal reconèixer aquest dret de la persona humana a la llibertat religiosa en l'ordre jurídic de la societat, de tal manera, que esdevingui un dret civil".²³

Per a alguns amb aquesta declaració es capgirava la història. I el que era pitjor: l'error passava a tenir carta de naturalesa enfront de la veritat. Aquest document desautoritzava per primera vegada qualsevol mena de violència que es volgués fer o que de fet s'estigués exercint, emparada en la religió. A partir d'aleshores ja no hi podria haver cap altra guerra santa, cap més croada. I en el cas de que hi fos, finalment hom havia determinat que era il·legal i sacrílega per naturalesa.

2.11. *Llibertat versus seguretat*

Amb la intenció d'anar més enllà del cas concret de la guerra civil, que ell mateix havia viscut i patit, el Dr. Cardó intentava reflexionar sobre l'origen d'aquell verí. L'Església, com qualsevol altra comunitat humana, es troba sempre temptada de sacrificar la seva llibertat en ares d'una pretesa seguretat. La por a la incertesa de la novetat pot portar a aferrar-se acríticament a la seguretat d'un model ja exhaurit i pervers. Des del seu exili suís escrivia: "És un fenomen que he pogut observar en altres vells països catòlics on he viscut. Entorn del catolicisme oficial s'ha format a través dels segles – règims polítics, privilegis socials, avantatges econòmics, distribució injusta de la riquesa, etc. – i les classes conservadores s'acostumen a considerar tota aquesta ganga impura com una part essencialment integrant del catolicisme, que degenera així a la vil condició d'una institució defensora d'interessos bastards. Discutir-ne un és demolir la religió, que elles defensen perquè les defensi. Ells paguen l'Església – i encara amb quina gasiveria! – com es paga un gendarme que munta la guàrdia entorn d'un camp afitat. Déu esdevé llur insigne protegit, obligat a servir-los. Que en el món hi hagi egoistes és, més que comprensible, inevitable. L'escàndol comença quan els qui Déu ha posat perquè vetllin per la puresa de la religió s'ajunten a ells per formar la gran lliga dels ene-

mics de la justícia en nom de Déu. La Revolució, més astuta que intel·ligent, sotja aquesta claudicació sacrílega per cobrir-se del prestigi de la justícia, i si no s'arriba a temps a arrabassar-l'hi acomplint la justícia en nom de Déu, els estralls que fa són proporcionats a la traïció dels clergues. I aleshores tot són crits d'escàndol contra els cues que devoren el cadàver de l'ordre social que els mateixos que criden han occit. Així passà a Espanya, especialment a Catalunya, la seva part més viva, i així passarà a tot el món, si el poc que resta de cristianisme en les classes benestants no assoleix de fer saltar el crostissam de tanta supers-
tició pagana”.²⁴

L'Església es troba sempre temptada de sacrificar la seva llibertat en ares d'una pretesa seguretat.

El Dr. Cardó alertava als seus lectors dels perills d'aferrar-se a un model, no tant sols exhaurit, sinó gens evangèlic. Les seves paraules profètiques eren recollides pels bisbes catalans en el Missatge del Con-

cili provincial Tarraconense quan apostaven per un model d'Església centrat en la persona de Jesucrist, més enllà de qualsevol altra fonamentació o recolzament. Així deien: “No som una comunitat poderosa en recursos humans. La nostra presència s'insereix sense el relleu d'altres èpoques en la pluralitat de propostes i d'opcions de la nostra societat. Pensem, tanmateix –lluny de qualsevol enyorança–, que aquest moment històric ens ajuda providencialment a centrar-nos en el poder de Jesucrist i en la missió que Ell ens té confiada a favor dels germans. Com Pere en els temps apostòlics, voldriem dir de nou al nostre poble: «De plata i d'or no en tenim, però el que tenim t'ho donem: en el nom de Jesucrist, el Nazare, aixeca't i camina!» (Ac 3, 5)”.²⁵

Considerem que algunes d'aquestes claus continuen encara essent vàlides avui per a viure d'una forma realment encarnada la fe a Catalunya. Ho són perquè aquells que, com el Dr. Cardó o el cardenal Vidal i Barraquer, van intentar una “tercera via” no és van pas equivocar. El corrent de la història no els ha pas arrossegat com desitjaven i van procurar els seus falsos acusadors i perseguïdors, perquè només ells poden encara mirar fit a fit la història i no enrogir.

24. CARDÓ I SANJOAN, Carles. Op. cit., 66.

25. Concili Provincial Tarraconense. Missatge del Concili Provincial Tarraconense.

*II. Sobre la Setmana Tràgica
i la Memòria Històrica*

En el centenari de la Setmana Tràgica

CASIMIR MARTÍ, prevere, historiador i exdirector de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

La qualificació de “tràgica”, aplicada a aquesta setmana que transcorre entre els dos diumenges, 25 de juliol i primer d'agost de 1909, respon a la realitat expressada en les xifres següents: escoles religioses incendiades, 33; esglésies i edificis religiosos incendiats i danyats en la seva arquitectura, 47; total, 80; barricades al centre de la ciutat, 113, amb 5.927 metres quadrats de llambordes aixecades; morts, 104 civils, 7 militars, 4 membres de la Creu Roja i 3 eclesiàstics; detinguts aquella setmana, prop de 2.000, dels quals 1.725 foren processats, 59 condemnats a cadena perpètua i 17 condemnats a mort; d'aquestes últimes sentències, 5 foren executades. Per altra banda, no costa gaire de percebre que, en l'adjectiu “tràgica”, hi ha un cert matís de desqualificació, expressiva de les conviccions de la part victoriosa en la contesa.

En l'adjectiu “tràgica”, hi ha un cert matís de desqualificació, expressiva de les conviccions de la part victoriosa en la contesa.

1. Què va passar aquella setmana?

Al Rif, la regió situada al nord-est del Marroc, Espanya hi té encara avui els territoris corresponents a les ciutats de Melilla i Ceuta, i alguns altres de menor importància. Melilla havia estat ocupada l'any 1496 per les tropes espanyoles, comanades pel duc de Medina Sidònia, amb la finalitat d'evitar els atacs dels pirates marroquins contra els vaixells espanyols. La presència espanyola a l'altra ciutat es remunta a l'any 1581, en què el rei espanyol Felip II fou nomenat rei de Portugal i heretà totes les possessions portugueses a l'Àfrica, entre elles Ceuta.

L'any 1909, els obrers que treballaven en la construcció de les vies d'un ferrocarril, prop d'unes mines de ferro a l'entorn de Melilla, van ser atacats per alguns rifenys el dia 9 de juliol, amb el resultat d'alguns d'aquells obrers morts. Aquelles mines eren propietat del segon marquès de Comillas, Claudio López Bru, el qual, a través de la *Compañía Transatlántica*, havia obtingut la concessió de les línies de transport marítim que asseguraven els serveis comercials i de passatgers entre els ports espanyols i els del Marroc i de Guinea Equatorial. A finals del segle XIX, s'havia beneficiat amb l'encàrrec de transportar les tropes espanyoles en els viatges d'anada i tornada arran

de les guerres colonials a ultramar. A principis del segle XX, havia promogut al Marroc altres iniciatives. Les empreses financeres del marquès (Banco Hispano Colonial, Crédito Mercantil) participaren en les obres als ports de Melilla, de Ceuta i de Chafarinas, en la fundació i ampliació de la central elèctrica de Tànger i en l'explotació de les mines de ferro referides ara mateix. Era una línia estratègica denominada "pene-tració pacífica al Marroc", on la població autòctona es trobava amplament sensibilitzada contra la "pene-tració" militar espanyola.

En la resposta a l'atac rifeny del dia 9 de juliol, les tropes espanyoles havien sofert baixes considerables. A petició del comandant militar de Melilla, general Marina, el govern de Madrid va reaccionar immediatament. El dia 11, diumenge, van començar a embarcar a Barcelona, en direcció cap al Rif, tropes integrades per reservistes, reclutes pertanyents a les quintes posteriors a 1903, molts dels quals eren casats i amb fills. Convé no oblidar que, al llarg del segle XIX, contra les quintes, de les quals se'n lliuraven els joves de famílies benestants pagant 1.500 pessetes, s'havien organitzat reiterades i multitudinàries protestes, justificades per la saviesa popular amb refranys com ara "*Hijo quinto y sorteado, hijo muerto y enterrado*" o "*Quinta, enganche y escorpión, muerte sin extremaunción*".

A Barcelona, les manifestacions de protesta contra l'embarcament de reservistes van prendre volum a partir del dia 12 de juliol. La més estrepitosa va ser la del diumenge, dia 18.

Les tropes en formació es dirigien al moll, passant per les Rambles, a dos quarts de cinc de la tarda. La multitud que anava a acompanyar-los va rodejar els soldats, que van trencar files espontàniament. Les forces de policia presents en el moll van frenar la multitud i van anar canalitzant els soldats cap al vapor *Cataluña*, de la *Compañía Transatlántica*. Una fotografia de l'època recull l'escena en la qual la marquesa de Comillas, acompanyada d'altres dames de l'alta societat barcelonina, obsequiaven els soldats amb medalles, escapularis i tabac. Alguns soldats van llençar a l'aigua els obsequis de caràcter religiós, mentre homes i dones manifestants cridaven: "Llenceu els fusells", "Que hi vagin els rics; o tots o ningú", "Que hi vagin els frares"; "Fora Comillas".

A la nit d'aquell 18 de juliol, els rifenys van tornar a atacar amb violència i van causar més de 300 baixes a les tropes espanyoles. Els atacs es van repetir el dimecres 21 i el divendres 23, amb el resultat, aquest últim dia, de centenars de soldats espanyols morts. Entre els dies 18 i 25 hi van haver a Barcelona i a Madrid manifestacions que, a la capital catalana, van desembocar en la convocatòria d'una vaga general contra la guerra d'Àfrica a partir del dilluns, dia 26. Aquest mateix dia 26 va ser declarat a Barcelona l'estat de guerra, que va continuar vigent fins al 17 d'agost. A mitja nit, entre el 26 i el 27, es va produir el primer incendi d'una escola de germans maristes, situada al barri del Poblenou. La primera víctima mortal va ser el director d'aquella escola, el germà

Lycarion, el qual, quan sortia de la seva residència el matí del dia 27, juntament amb altres integrants d'aquella comunitat religiosa, va rebre una descàrrega i va morir a l'acte. El dia 27 van ser suspeses les garanties constitucionals. Els incendis d'escoles i d'edificis religiosos van tenir lloc també en altres localitats catalanes, Manresa, Girona, Sabadell, Badalona, Mataró... A Barcelona, els incendis i atacs a edificis religiosos es van concentrar sobretot els dies 27 i 28, van continuar en menor escala fins al dia 31 i es van veure acompanyats en alguna ocasió del desenterrament, de l'exposició i de les burlas macabres de cadàvers momificats de persones religioses.

2. Indicacions bàsiques sobre el context polític

Del context polític en el qual es van situar els esdeveniments de la Setmana Tràgica, caldrà subratllar-ne només els aspectes que hi tenen relació més directa. En el pla estatal, el règim de la Restauració va funcionar sobre la base del torn convingut del partit conservador i del partit liberal en el poder. El dret de participar en les eleccions continuà essent patrimoni exclusiu dels qui, essent barons majors de 25 anys, complien unes determinades condicions en la seva situació econòmica. El sufragi universal masculí, per als majors de 25 anys, no s'establí fins a l'any 1890. En les eleccions, es va fer cèlebre la intervenció manipuladora del ministeri de la Governació, sobretot en les poblacions de l'àmbit rural ("pucherazo", en català, tupinada). Les reaccions contra

aquests abusos foren protagonitzades, a finals del segle XIX i a principis del XX, pels "regeneracionistes" (Costa, Polavieja) i pel catalanisme. La catàstrofe de les guerres colonials de Cuba, Filipines i Puerto Rico, i contra els Estats Units, entre 1895 i 1898, debilità el règim. A la progressiva decadència del sistema de la Restauració hi contribuï també la pesantor de l'ambient creat pel terrorisme. A Barcelona, es destacaren les bombes contra el general Martínez Campos, setembre de 1893, les que explotaren al Liceu, novembre de 1893, i al carrer de Banyes Nous quan hi passava la processó de Corpus, 1896, els atemptats contra Maura, 1904, i contra Francesc Cambó, 1907. Cal fer menció també, pel seu relleu, de l'assassinat de Cánovas del Castillo, al País Basc, 1897, a mans d'un anarquista italià, en venjança dels torturats i dels condemnats a mort arran de l'atemptat contra la processó de Corpus a Barcelona, i cal també citar els atemptats contra Alfons XIII a París, 1905, i a Madrid, 1906.

2.1. A Catalunya, durant les dues dècades finals del segle XIX i la primera del XX, les debilitats del règim de la Restauració facilitaren l'evolució del catalanisme des de plantejaments predominantment culturals cap a l'acció declaradament política, pilotada per la *Lliga regionalista*, fundada el 1901. En el camp republicà, sota l'impuls d'Alejandro Lerroux, s'anà configurant, també a partir de 1901, una altra formació política que, en aquells primers anys del segle XX, compartí amb la *Lliga* el protagonisme d'una tensa contraposició en la vida pública catalana.

Els especialistes en aquell període històric subratllen que, en el si del moviment catalanista dels anys 90, dominava una línia conservadora, amb marcades preferències per una societat tradicionalista, pairal i catòlica, que quedaren estampades en les Bases de Manresa (1892). El desenllaç de les guerres colonials a ultramar (1895-1898) va obrir el pas al govern conservador Silvela-Polavieja (1899-1901), que va tenir interès a congraciarse amb el catalanisme. Manuel Duran i Bas va ser convidat a formar-ne part com a ministre de Gràcia i Justícia. A Catalunya, les esperances van quedar aviat defraudades. El ministre d'Hisenda d'aquell govern, Raimundo Fernández Villaverde, es va haver d'enfrontar amb el dèficit econòmic resultant del desastre de 1898. El mes de juny de 1899, en presentar al Congrés el projecte de pressupostos, va anunciar una pujada de contribucions que va incitar a Catalunya les ires dels afectats, va afavorir la formació d'un front comú dels diputats catalans al Congrés i va provocar l'anomenat "Tancament de Caixes" a primers de setembre, amb la negativa a pagar aquells impostos i amb la vaga dels comerciants a partir del primer de novembre. Duran i Bas, ministre des del mes de març, dimití el mes d'octubre, no sense haver intervingut en el nomenament de Josep Morgades, bisbe de Vic, com a bisbe de Barcelona, i de Josep Torras i Bages, capellà de la diòcesi de Barcelona, com a bisbe de Vic.

2.2. En el context de resistència a les decisions del govern de Madrid, J.B. Culla, a *El republicanisme ler-*

rouxista a Catalunya, 1901-1923 (Barcelona 1986), destaca, entre 1900 i 1901, la incorporació al moviment catalanista i, en concret, a la *Lliga Regionalista*, "dels industrials i grans burgesos procedents del fracassat polaviejisme". Aquests grups, continua dient Culla, afegiren "a la caracterització del catalanisme una fesomia 'patronal', 'fabricantista' i encara més netament dretana, que la presència al seu si d'un grapat d'ateneistes i ex-republicans —Carné, Sunyol, Lluhi i Ressech, Gubern— no aconseguia temperar. El fet que immediatament després de la victòria electoral de [19 de maig] de 1901, el carlisme català s'apressés a oferir a la *Lliga* acabada de néixer una aliança en tots els terrenys, i els ràpids acords aconseguits per aquell amb el catolicisme ultramontà barcelonès, acaben de perfilar quina era la ubicació objectiva del catalanisme naixent en el ventall polític del Principat." (ps. 30-31). El carlisme mantingué la seva aproximació a la *Lliga* i, l'any 1906, formà part de Solidaritat Catalana, moviment unitari impulsat per grups i partits catalanistes com a resposta a l'assalt i destrucció de les dependències del setmanari satíric "Cu-cut" per part de grups de militars de l'exèrcit espanyol (novembre de 1905), i a l'aprovació de la Llei de Jurisdiccions (23 de març de 1906), segons la qual els delictes contra l'exèrcit i contra els símbols d'Espanya, incloent-hi les injúries de paraula o per escrit, passaven a ser competència de la jurisdicció militar. Culla continua subratllant que la *Lliga*, nascuda el 1901 "en ambients molt allunyats de la lluita de classes" i vestida "amb indumentària burgesa,

(...) no s'havia interessat ni preocupat pels treballadors": "defuig qualsevol plantejament seriós de la qüestió social i pretén diluir-la en un interclassime patriòtic, en una impossible unió sagrada 'de tots els fills de Catalunya'. Aquest barroer intent d'escamotejar la lluita de classes en un país on les desigualtats econòmiques eren abismals i en un moment en què, el 'pacte de la fam' dictat pels patrons tèxtils feia estralls a la vall del Ter, havia de provocar necessàriament, no ja l'absència dels obrers dels rengles catalanistes, sinó llur rebuig i antipatia perdurables envers aquest moviment" (p. 31).

3. Tres àmbits d'actuació de Lerroux

En el ventall polític del Principat, el contrincant de la *Lliga* més combatiu i amb major implantació social va ser la *Unión Republicana* des que, a partir dels primers mesos de 1901, Alejandro Lerroux decidí intervenir en el republicanisme barceloní, i català en general. Aquí em valdré amplament de l'estudi ara mateix citat de J.B. Culla, i, pensant en l'interès d'alguns lectors, n'incorporaré fragments extensos. El volum i la solvència de la documentació consultada per l'autor, i el rigor, la lucidesa i la matisació en les interpretacions, m'han inclinat a fer-ne, en determinats moments, la transcripció literal i a fer constar les pàgines d'on procedeix la cita, per incitar la lectura de la totalitat de l'obra.

Les característiques generals de l'actuació Lerroux que contribuïren

de manera decisiva al creixement i a les victòries electorals del republicanisme les descriu Culla en cinc punts: 1) davant de les divisions imperants en el camp antimonàrquic, presenta un posicionament unitari i no admet cap més qualificatiu que el de "revolucionari"; 2) en relació amb la classe obrera, practica un acostament resolt, enèrgic, i manté un llenguatge equívocament llibertari i anarquitzant, però ataca alhora l'apoliticisme dels anarquistes, tot presentant la revolució social com "*la revolución de las revoluciones*"; 3) per al republicanisme, dibuixa un perfil organitzatiu que tracta de motivar l'elector i fer-lo protagonista: prepara centenars de repartidors de candidatures i d'apoderats i d'interventors per als punts on s'ha d'acudir a votar, i es presenta ell mateix com a subordinat a l'elector: "*entrego mi candidatura a la voluntad del pueblo*"; 4) en la relació entre el candidat i els votants, utilitza tècniques noves: no espera que els electors vagin a la recerca del partit o del candidat, sinó que surt a l'encontre de l'home del carrer de la manera més espectacular que els mitjans li permeten (política de masses); 5) es presenta com una personalitat nova, capaç d'assumir la direcció de la batalla política i de mitinejar sense treva (ps. 40-42).

Lerroux, en la seva acció política, pren posicions davant de tres àmbits principals: l'obrerisme, el catalanisme i el clericalisme.

3.1. La situació de la classe obrera era summament precària des dels punts de vista tant econòmic com organitzatiu. L'atur (sobreproducció

al ram tèxtil, després de l'extinció dels mercats colonials i de les vendes de teixits a l'exèrcit, que havia de vestir un nombre no inferior a 300.000 militars desplaçats a ultramar) i l'encariment del cost de la vida, amb una escalada de preus d'un 25 per cent entre 1900 i 1910 (p. 113), eren contratemps conjunturals dins d'una situació globalment deprimida per greus problemes d'habitatge en les barriades suburbials (rellogats, barraquisme, insalubritat), mancança d'assistència sanitària i jurídica, d'escoles per als fills i d'espais per al lleure. Davant d'aquesta situació, el fracàs de les vagues promogudes el maig de 1901, el febrer de 1902 i el maig de 1903, posava en evidència la debilitat de les organitzacions sindicals (ps. 53-55) i, en especial, la manca de confiança en les elucubracions estèrils en les quals s'havien atrinxerat els anarquistes afeblits, desorganitzats, irreductibles en els seus posicionaments contraposats i aïllats d'una massa semianalfabeta (el 1909 la taxa d'analfabetisme a Barcelona era del 45 per cent), difícilment inclinada a interessar-se per teories abstractes. Lerroux, en aquest punt, no es proposava crear una força exclusivament proletària, ni un partit "de" la classe obrera, sinó un partit "en" la classe obrera, instal·lat en l'entramat social popular i sensible a les demandes i inquietuds dels treballadors. Lerroux oferia als obrers cobertura política davant les autoritats municipals i provincials, i també a les Corts i davant el govern de Madrid, per exemple, a favor dels vaguistes empresonats arran de la vaga de l'any 1903. Oferia també assistència jurídica gratuïta als obrers que la ne-

cessitaven i suport a les societats obreres amb pocs recursos i deficients en infraestructura (ps. 85-89 i 91-92).

La situació de la classe obrera era summament precària des dels punts de vista tant econòmic com organitzatiu.

La prestació de serveis tenia com a peça mestra la *Casa del Pueblo*, destinada a finalitats útils i pràctiques com ara escoles, tallers, cooperatives de consum, centre jurídic de consultes i defensa gratuïta dels obrers, oficina electoral, teatre, gimnàs, consultori mèdic, banys, cafè, restaurant... Era una institució inspirada en una iniciativa del partit socialista belga, de qual Lerroux tingué coneixement directe l'any 1903. L'any 1905, les *Casas del Pueblo* creades a les barriades de Barcelona passaven ja de la quarentena. L'any 1907, la de Barcelona tenia 1.979 socis, que arribaren l'any 1908 a 3.200. Els contactes que permetien i impulsaven aquests centres de reunió establien entre els militants "un grau de cohesió interna excepcionalment elevat (...) un tal nombre de lligams extrapolítics, de vincles de dependència, que la dependència del partit esdevé [per a ells] un tret existencial" (ps. 93-113). Resultats similars de vinculació interna i d'experiència i exhibició de força

col·lectiva s'obtenien en la celebració de les “*meriendas democráticas*” o “*meriendas populares*”, que tenien lloc ordinàriament a la muntanya del Coll, al barri barceloní de Vallcarca, de les quals els assistents tornaven amb les conviccions i fidelitats reafirmades (ps. 65-72).

En aquests primers anys del segle XX, el lerrouxisme mantingué una línia revolucionària borrosa i oscil·lant. Va presentar-se, per una banda, com a partidari d'una revolució sense model ni pla: cadascú era lliure d'adoptar aquella faceta que més li plagués. En la pràctica, a partir de 1906, afavorí la col·laboració amb sectors de l'anarquisme. Quan Ferrer i Guàrdia va resultar inculpat en l'atemptat contra Alfons XII el maig d'aquell any, i l'Escola Moderna fou clausurada, àcrates i radicals de Lerroux foren els únics disposats a moure's per treure Ferrer de la presó, i Lerroux, juntament amb l'anarquista Federico Urales, foren els únics testimonis que, en el judici contra el fundador de l'Escola Moderna, havien declarat a favor de la seva innocència. En canvi, quan a partir de 1907 l'anarquisme prengué una part destacada en l'impuls per a la formació de “Solidaridad Obrera”, un conglomerat de residus dels sindicats afeblits, la premsa lerrouxista tornà a atacar la propaganda llibertària, que desmotivava els obrers en les seves vinculacions polítiques (ps. 179-180).

3.2. El catalanisme de la Lliga, segon centre d'interès en l'activitat política del partit lerrouxista, fou objecte de crítica amb una doble accentuació. Entre 1901 i 1906, els

càrrecs formulats des de les posicions republicanes contra aquell partit eren les de “reaccionari, hipòcrita, burgés o clerical”, i d'altres com explotadors, carlins, “*frailles disfranzados*”, vaticanistes, jesuïtes. En canvi, des que, a mitjan 1906, *Solidaritat Catalana* començà a prendre forma, el catalanisme era titllat de bloc separatista i d'amenaça contra la integritat de l'Estat. Cal recordar que un grup de destacats membres de la *Unión Republicana* havien entrat a formar part de *Solidaritat Catalana*, impulsada per Cambó el 1906, i que aquest fet fou la causa d'una ruptura en el partit de Lerroux (ps. 52, 96-99 i 139-161). Els catalanistes de la *Lliga*, per la seva part, no es quedaven curts en l'ús dels impropis, i qualificaven els republicans com a púrria, descamisats, aliats del caciquisme, venuts al govern, enemics de Catalunya, analfabets, forasters, bretolada, terregada (ps. 52 i 120).

Per damunt de la sonoritat polèmica d'aquest vocabulari, Culla fa notar que la *Unión Republicana* de Lerroux dels anys 1903-1906 es configura i actua “com l'esquerra política catalana (o barcelonina) del seu temps, com l'opció dels liberals i demòcrates catalans, no catalanistes (...). Naturalment, veu reforçat el seu caràcter de tal per l'absoluta manca de competidors (...): la virtual inexistència d'una esquerra catalanista”. Com a complement d'aquestes afirmacions, Culla subratlla la doble responsabilitat de la *Lliga* en l'esmentada inexistència. Per una banda, els seus vincles públics amb la *Defensa Social*, “amb el catolicisme militant [dels carlins i de

Defensa Social], amb el Foment del Treball i amb l'Institut Agrícola de Sant Isidre [i] el sectarisme dels seus dirigents a considerar el republicanisme una doctrina forània i inconciliable amb la defensa de Catalunya”, i per l'altra, l'esquerra que Cambó hauria volgut fer, resultava “esquifida, amb les ales tallades, utilitzable en tot moment com a peó o com a tapadora per donar un caràcter ‘unitari’ i ‘nacional’ a les iniciatives partidistes de la Lliga, però impotent per atreure les masses i, doncs, incapaç de trencar el monopoli que la *Lliga* havia establert sobre el catalanisme”. Culla no oblida el grup format per Carner, Sunyol, Lluhí, Domènech i Montaner, i altres, que, l'abril de 1904, se separà de la *Lliga* arran de la intervenció de Cambó davant d'Alfons XIII a l'Ajuntament de Barcelona, interpretada per aquell grup com a excessivament dretana i massa condescendent amb el monarca. Per bé que els escindits crearen a finals de 1906 el *Centre Nacionalista Republicà*, Rovira i Virgili puntualitza que es tractava d’“un modest agrupament d'àmbit barceloní” i que els escindits eren “uns excel·lents ciutadans i uns bons cavallers”, però “no eren uns excel·lents polítics”. En tot cas, no aconseguiren, com s'ho havien proposat, ni “reconquerir homes i classes socials avui apartats del moviment nacionalista”, ni orientar “l'estol patriòtic (...) cap a l'esquerra” (ps. 122-125).

3.3. L'anticlericalisme és el tercer centre d'interès en l'acció dels republicans. A Catalunya, el 28 de gener de 1901 se celebrà al Teatre Circ Barcelonès un míting commemoratiu de la promulgació del decret en virtut del

qual foren expulsats d'Espanya els ordes religiosos l'any 1837. El “Diario de Barcelona”, a l'edició del dia 29, deia que “*los discursos fueron violentísimos y procaces, pudiendo decirse que en algunos se atropelló todo lo sagrado y respetable, aun para las personas indiferentes en religión y en política*”. Des de Madrid, Lerroxx, en un escrit d'adhesió a aquell acte, es referia a la insuficiència de la llei per curar el càncer dels frares enmig de la societat, que requeria l'aplicació d’ “*el hierro y el fuego*”, i concloua: “*Ni un convento en pie, ni un fraile en vagoncía*”. Culla comenta que la foguerada s'apagà aviat i que l'anticlericalisme passà a ocupar un lloc més discret en les preocupacions dels republicans catalans: “Per al partit republicà, durant els anys 1902-1904, el tema anticlerical serveix com a vehicle de connexió amb la sensibilitat popular, com a pont vers la subcultura de masses”. I continua: “A mesura que progressi i es consolidi la edificació d'un partit de masses modern, els lerrouxistes descobriran en l'anticlericalisme possibilitats insospitades amb vista a homogeneïtzar una militància creixent i socialment variada per tal de cohesionar la cada cop més nombrosa ‘família republicana’. A partir d'aquí, allò que era un sentiment més aviat espontani i inarticulat de les bases, serà assumit i *institucionalitzat* per la cúpula dirigent de la *Unión Republicana* barcelonina”.

L'anticlericalisme és el tercer centre d'interès en l'acció dels republicans.

Aquella institucionalització va adoptar formes diverses, entre altres el “bateig civil” –amb la imposició, als infants, de noms com Liberto, Giordano Bruno, Igualdad, Flora, Libertad, Aurora–, els casaments i els enterraments civils, i la celebració del dijous sant amb banquets i ball en un dia de recolliment catòlic. Aquestes pràctiques, diu Culla, “van vertebrant una cultura –o subcultura– lerrouxista, reforcen el sentiment de pertinença dels individus a una comunitat que va més enllà de la política estricta i ofeguen en un clima de confraternització social –en bateigs o enterraments [civils], es barregen i semblen iguals obrers i professionals, menestrals i mesòcrates– les diferències de *status* econòmics existents dins el republicanisme”. I continua dient que la qüestió clerical, “en la mesura en què és viscuda per les bases com una preocupació fonamental, com una amenaça perillosa, (...) afavoreix l’interclassisme del partit i no aparta, però distreu, els obrers republicans de llur bel·ligerància en la lluita de classes” (ps. 93-96).

A partir de la primavera de 1907, Culla observa un *revival* de l’anticlericalisme en la propaganda i en l’activitat radicals, no solament en els periòdics lerrouxistes més esqueixats, com “La Rebeldía” o “El Descamisado”, sinó també en “El Progreso”, el qual proclama que “*la obra de descatozización es la labor más patriótica que puede hacerse hoy*”, o que “*hay que desterrar a Dios de las conciencias*” (Lerroux) (ps. 93-96 i 178). “Per la resta, observa Culla, l’anticlericalisme és en aquest període sobretot un senyal

d’identitat a través del qual la base popular republicana reconeix els seus, [i] proporciona a l’activitat antisolidària [es refereix a *Solidaritat Catalana*], un *cachet* esquerranista relativament innocu [perquè] una manifestació ‘espontània’ que vagi a esbrincar el palau del bisbe resulta sempre menys perillosa que si anés a escridassar el govern civil” (p. 162).

Són aquests plantejaments els que duen Culla a fer, sobre l’anticlericalisme en els fets de la “Setmana Tràgica”, aquest seguit d’observacions interpretatives: “L’anticlericalisme és sobretot un sentiment espontani, gairebé visceral, viscut quotidianament per milers d’homes i de dones, un tret col·lectiu de les classes populars de la ciutat [de Barcelona], que té profundes motivacions històriques, socio-econòmiques i culturals. L’organització republicana proporciona a aquell sentiment canals d’expressió, el vertebrada, el cultiva i l’alimenta amb una propaganda acostada a les preocupacions dels treballadors i, en un mot, el rendibilitza políticament; però la cúpula lerrouxista no ha creat l’anticlericalisme, ni el controla, perquè es tracta d’un fenomen anterior i superior a ella”. Els incendis en aquell període no són “una desviació *planificada* per la cúpula radical ‘entre el lunes por la noche y el martes por la mañana’, com assegura J. C. Ullman, sinó una expressió espontània de rancors acumulats al llarg de dècades per les classes dominades contra l’Església catòlica, que els fa una competència deslleial en el mercat laboral, que exigeix subordinació a canvi de prestacions benèfiques, que

inculca als alumnes de les seves escoles per a obrers idees d'obediència i resignació, i en la qual els treballadors veuen el més poderós baluard de la reacció governant, l'aliada sempiterna dels capitalistes i una institució que imposa als seus membres conductes antinaturals" (ps. 205-206 i 212).

I continua: "Són aquestes pulsions, fortament arrelades en la mentalitat col·lectiva de les classes populars, les que expliquen la flamarda anticlerical del 1909 i, en particular, la participació multitudinària en els incendis i saqueigs. Els radicals, és cert, com a principals mentors polítics del proletariat en els darrers anys, resulten també els principals responsables d'haver-li imbuït la idea –falsa– que l'Església, i no la burgesia, o l'estat, era el seu enemic més temible, i (...) és molt probable la intervenció d'alguns 'joves valors' lerrouxistes en la destrucció d'un aparell assistencial eclesiàstic que competia per la mateixa clientela; però d'aquí a afirmar que la decisió de cremar els convents sorgí de sobte i en una peça del cap d'Emiliano Iglesias (...) i que la crema fou '*misteriosa, pero eficazmente organizada*', hi va un bon tros" (p. 212). Culla, algunes pàgines abans, havia fet precisions aclaridores, que cal no obviar, quan diu que, "si bé no hi ha discrepàncies a l'hora d'apreciar la contribució de la base radical a l'aixecament", resulta més difícil "establir amb algun rigor el grau d'implicació en els fets de l'extrema esquerra radical, dels elements vinculats amb "La Rebeldía" i altres periòdics semblants. La *vox populi*, influïda sens dubte pel re-

cord de les frases més estridents del famós article *Rebeldes, rebeldes* –allò de '*destruid los templos*', '*alzad el velo de las novicias*', '*no os detengáis ante los sepulcros ni ante los altares*'–, imputà als qui es vantaren d'ésser aquells "*jóvenes bárbaros*" invocats per Lerroux, una responsabilitat directa en la subversió". A manca de proves definitives, Culla considera versemblant que alguns d'aquells joves "desitgessin una intervenció decidida de llur partit en la revolta, que pressionessin en aquest sentit i que, quan això es demostrà inútil, resolguessin per compte propi portar a la pràctica la faceta més sorollosa de l'ideari que venien difonent feia anys: l'anticlericalisme" (ps. 210-211)

En poques paraules, per a Culla, la Setmana Tràgica "és una revolta impreparada i acèfala, desfermada pels elements més audaços de les classes populars a partir de l'èxit de la vaga general del dilluns, i en vista de la feblesa de l'autoritat" civil i militar de Barcelona. Així, "no costa d'entendre que el 'poble radical' –part integrant d'aquelles classes i 'treballat' al llarg de vuit anys per un revolucionarisme tan extremista com confús– s'hi sentís identificat instintivament, '*por impulso espontáneo*', sense esperar directrius ni consignes i, doncs, és lògic que molts adeptes de Lerroux es llancesin a les barricades o a l'incendiarisme, convençuts que, per fi, començaven a posar en pràctica el programa radical. En aquest sentit, sí que es pot parlar de paternitat lerrouxista de la Setmana, en la mesura que les idees difoses pel republicanisme entre els obrers i me-

nestrals des de 1901, són un ingredient bàsic del substrat, del brou de cultiu ambiental, sense el qual la rebel·lió hauria estat impensable i fóra incompreensible” (p. 212).

4. Reaccions públiques de la jerarquia eclesiàstica

L'Església s'emportà la palma en les agressions d'aquell dies. Pertoca donar la paraula a personalitats que la puguin representar. M'ocuparé a continuació dels escrits del bisbe Ricard Cortès, que havia estat auxiliar del cardenal-bisbe de Barcelona Salvador Casañas, mort el dia 27 d'octubre de 1908, i que exercí el càrrec de Vicari capitular de la diòcesi en l'interval de temps entre la defunció de l'esmentat cardenal i l'arribada del nou bisbe, Joan Laguarda, valencià, que procedia de la diòcesi de Jaén, el 26 d'octubre de 1909. Quant a Laguarda, caldrà fer menció de la carta pastoral datada el 27 d'aquell mes d'octubre. D'altra banda, també caldrà tenir en compte la carta pastoral de Josep Torras i Bages, bisbe de Vic, de 18 d'agost de 1909. Aquest escrit el llegí Maragall, el qual envià al bisbe Torras unes lletres de felicitació. Torras, en la resposta, urgí Maragall perquè no deixés de donar a conèixer al públic el que ell havia pensat sobre aquells dies tràgics. Els tres articles que Maragall envià al diari “La Veu de Catalunya” seran la quarta veu d'Església que recolliré.

4.1. Els primers dies del mes d'agost, el bisbe Ricard Cortès féu públics tres breus documents, que aparegueren al Butlletí Oficial de la diòcesi. El primer, datat el dia 6,

l'adreçà al president del Consell de ministres, Antonio Maura. Hi adoptà un esquema de redacció que fa pensar en una instància adreçada a l'autoritat. Hi exposava d'entrada que les esglésies i edificis religiosos havien estat incendiats i destruïts després d'haver quedat impunement “*durante dos días, cuando menos, a merced de los enemigos de la Iglesia, de la Patria y de la Monarquía*”. Hi recordava, a continuació, els deures de l'Estat, d’*“amparar por todos los medios, así represivos como preventivos”*, els interessos sagrats de la Religió catòlica: era una cita implícita de l'article 3 del Concordat de 1851, vigent entre la Santa Seu i l'Estat espanyol, les disposicions del qual reconeixien “*para siempre en lo sucesivo como Ley de Estado en los propios dominios*” (art. 45). I formulava, finalment, una doble súplica. La primera eren mesures urgents i necessàries: “*que sea contenido en sus propias fuentes ese torrente devastador de anarquismo antirreligioso y antisocial*”, “*que descargue todo el rigor de la ley penal contra esos padres del crimen que desde las columnas del periódico están provocando directamente y sin cesar a las masas al incendio, al pillaje y al asesinato*”, que fossin dissoltes “*esas sociedades secretas*” i que s'impedís “*la celebración de esos mitines donde se fraguan las grandes conspiraciones contra el orden social*”. En l'altra petició, reclamava del govern de Madrid que considerés “*la desgracia de Barcelona como otra desgracia de la Nación*” i que “*los presupuestos nacionales contribuyan a reparar el daño material experimentado*”. La resposta de Maura,

datada el 12 d'agost, tot i que reconeixia que el govern “no podía imponer al Estado la reparación material de los daños y estragos”, es proposava, no obstant, prendre en consideració “las excepcionales circunstancias al aplicar cuanto remedio consientan las disposiciones vigentes y los recursos destinados a necesidades semejantes”.

Els altres dos documents són molt breus i porten la data de 9 d'agost. En un d'ells, el bisbe Cortès dirigia paraules de consol a les comunitats religioses, dedicades a l'educació, a la beneficència o a la contemplació, que havien resultat damnificades aquells dies. Puntualitzava que “no es la supuesta impopularidad de las Órdenes religiosas lo que motiva esas frecuentes algaradas, (...) sino el odio satánico contra Dios y contra todo lo que se haga en su santo nombre”. En conclusió, exhortava aquelles comunitats a perseverar en els propis objectius. L'altre document tenia com a destinatària la població, en general, i adoptava un to retòric de protesta: s'hi referia a “*turbas foragidas*”, que havien destruït biblioteques i arxius, a l’*“infernal propósito de arrancar del corazón de nuestro pueblo el último resto de la fe cristiana*”, a “*la malignidad revolucionaria*” que havia sembrat “*especies calumniosas y fantásticas*” i als “*desgraciados que en mal hora armaron el brazo del sicario contra Cristo*”.

4.2. La carta pastoral del bisbe Laguarda (27 d'octubre de 1909) ocupa quaranta-cinc pàgines del Butlletí Oficial del bisbat. S'iniciava amb una salutació als diocesans, afligits

per la “*terrible pesadilla*”, la “*sacudida sectaria e infernal*” que havien sofert, “*una fechoría más de la Revolución, es decir, del anticlericalismo o del liberalismo, palabras que esencialmente significan una misma cosa: el anticristianismo, la rebelión del hombre contra la autoridad soberana de Dios, la emancipación absoluta del hombre respecto de la divina autoridad*”. Passava immediatament a expressar el seu condol a la ciutat i a una breu descripció dels estralls causats en aquells dies de juliol, acompanyada de cites bíbliques i de pares de l'Església sobre grans contrarietats que, creients d'altres temps havien suportat amb fe i perseverància. Feia elogis de Catalunya, com a societat en progrés, advertia sobre la necessitat de no oblidar Déu, en unes circumstàncies en què la conspiració anticristiana es proposava “*matar la suave y bienhechora influencia de la Iglesia y la Religión en la sociedad contemporánea y extinguir todo sentimiento religioso en el corazón de las desventuradas masas populares*”, i partia d'aquesta observació per a subratllar amb intenció apolo-gètica que la Religió era una garantia per a l'ordre i per a la pau de la societat.

Tot seguit proposava unes línies de reflexió:

* Cal estar atents davant les “*propagandes, tolerancias y lenidades impuestas por un puritanismo [sic] liberal, que no puede inspirar sino el propio Satanás*”.

* Cal recuperar “*Dios y la Religión (...), algo muy importante*”.

de que no puede prescindirse para asegurar en la sociedad la paz, el orden y la prosperidad”.

- * Cal descobrir “*los elementos sociales [vol dir personalitats] directores y de valía*”, amb capacitat per a donar impuls a “*un vigoroso movimiento de aproximación al pobre pueblo, para influir sobre él e infiltrarle el espíritu cristiano que le ha sido arrebatado*”.
- * Cal no perdre de vista “*lo formidable del poder de la Masonería, su extenso radio de acción, las legiones que tiene a su servicio, la positiva [sic] y avasalladora influencia de que goza en la marcha de los estados contemporáneos*”: “*secta diabólica*”.
- * Cal reconèixer l'enfrontament entre “*dos partidos inconciliables, el de los amigos y el de los enemigos de Cristo*”.

Venien a continuació unes consideracions sobre els designis de Déu en circumstàncies de persecució dels creients, en les quals es desperden “*fuerzas ocultas en el alma cristiana*”. És el que s'havia pogut observar durant el segle XIX, en el qual l'Església, tot i les restriccions que, en la seva acció, experimentava en els Estats europeus inspirats en el liberalisme, va empènyer i afavorir la creació del multitud d'instituts religiosos, la reconstrucció dels Seminaris, múltiples obres d'ensenyament, de beneficència i de santificació, i altres obres socials, i va poder impulsar un extraordinari desplegament de les missions en terres encara no evangelitzades.

Abans de les frases de comiat, un apartat exhortatiu assenyalava pistes per donar resposta a “*los deplorables sucesos [que] han abierto un ancho cráter, desde el cual ha podido verse el volcán en ignición*”:

- * La unitat dels fidels “*para la defensa de la Iglesia y los fundamentos del orden social cristiano*”.
- * “*La reconstrucción de las obras e instituciones que han sufrido menoscabo*”
- * L'amor als enemics.
- * “*La causa popular es la nuestra*”. Les cadenes de l'esclavitud “*han vuelto a fojarse de nuevo, y hoy las arrastran sin pensarlo muchísimos obreros, agrupados en mil sociedades de lucha, a las que manejan a su capricho (...) políticos sin conciencia o jefes ambiciosos*”.
- * “*La Iglesia dice otra vez a los obreros: ¡Sed libres! ¡Huid de la opresión! Venid a las instituciones sociales que yo creo o que yo bendigo.(...) Así habla la Iglesia y, a su voz maravillosamente fecunda, ha surgido esto que se llama acción social católica, y democracia cristiana, y catolicismo social, es decir, el espíritu del Evangelio actuando sobre esta sociedad perturbada y creando, para las nuevas necesidades sociales, nuevas formas en el ejercicio de la caridad*”.
- * La importància de “*la difusión del catolicismo social en nuestra diócesis, donde tanto abunda el elemento obrero*”, i de donar suport resolutament a

“las instituciones y obras de toda índole (...) que se propongan hacer llegar a los pobrecitos [sic] obreros, luz de sana doctrina y consuelos y alivios de caridad cristiana”.

4.3. La carta pastoral de Torras i Bages porta la data de 18 d'agost de 1909, i es titula *La glòria del martiri. Després de la persecució de juliol de 1909*. Cal reconèixer que hi ha un punt de plena coincidència entre l'escrit del bisbe de Vic i els dels altres bisbes ara mateix citats. Tots ells prescindeixen d'anàlisi de l'evolució històrica de l'anticlericalisme i dels continguts econòmics, socials i polítics de la situació en que vivien les classes subalternes. Tots ells s'esforcen a subratllar que els atacs dirigits a personalitats, edificis i obres religioses tenen Déu mateix com a objecte. En Torras i Bages, aquesta interpretació no es presenta com un recurs retòric per tal d'enaltir l'enormitat dels mals causats i per subratllar la malícia dels atacants, sinó que respon a un gènere literari anomenat apocalíptic, amb l'ús del qual diferents llibres de la Bíblia judeo-cristiana es proposen consolar els destinataris de l'escrit, i animar-los a perseverar en la pràctica del bé. Torras, a més a més, fa l'esforç de raonar els motius pels quals actes que, a primer cop d'ull, tenen un sentit d'agressió a la institució eclesiàstica, cal interpretar-los com a directament antireligiosos: “Si es pensessin que la fe era una fantasia, no lluitarien contra ella; si es creien que la nostra religió era una novel·la, no s'hi esbravarien”. Aquest raonament, i també el que té com a punt

de partida l'observació de “sols han cremat els temples”, en realitat, coixeja: l'Església, en realitat, es beneficiava de privilegis civils, com es feia evident en les peticions que el bisbe Ricard Cortès dirigia al president del govern, estava visiblement més relacionada i propera a les classes dominants que no pas a les populars i disposava d'un ascendent social que inclou continguts independents de la realitat religiosa.

Una altra diferència de l'escrit pastoral de Torras i Bages, comparat amb els altres escrits eclesiàstics citats, era la qualitat conceptual i literària de les seves anàlisis sobre els continguts de “la revolució” com a contrària a la Veritat, a la Bondat i a la Bellesa, o en les referències que fa “als nostres literats apologistes de la blasfèmia i de l'obscuritat”, els quals “no tracten de naturaleses riques, però salvatges, sinó de misèries socials; no de voluntats enèrgiques i indòmites, sinó flaques; no dels fruits aspres de l'arbre de la muntanya, sinó de la lepra ciutadana”. I continua: “La blasfèmia i l'obscuritat i l'odi a les persones i coses de Déu no és (...) una manifestació extraviada d'una naturalesa salvatge de gran potència (...). Tot lo passat [la Setmana Tràgica] no és més que l'espectacle d'una gran misèria social”. En canvi, en els escrits dels bisbes anteriorment citats, el llenguatge apocalíptic presenta –predominantment, o quasi bé exclusivament– un caire de desqualificació o d'amenaça, i tendeix a degenerar en tòpics d'una gran buidor.

5. La reacció de Joan Maragall

La deriva incendiària i profanadora de la vaga general, convocada el 25 de juliol de 1909, en principi, contra la guerra d'Àfrica, “havia fet perdre l'esma als més segurs i confiats, i ningú sabia dir-ne la paraula justa, i per això molts callàvem, i els que parlaven, parlaven en les tenebres”. Això és el que reconeixia Joan Maragall, en una carta que va adreçar al bisbe Josep Torras i Bages, el dia 11 de setembre, per agrair-li la seva carta pastoral ara mateix citada. Maragall afirmava que, en l'escrit pastoral del bisbe, hi havia trobat “consol i fortalesa”: “Sols en la seva elevació i profunditat podia orientar-se el nostre judici i asserenar-se la nostra tribulació”. De l'orientació del judici i de la serenitat interior, com a resultat de la lectura, en precisa el significat a continuació: “(...) ara, veient l'arrel [d'aquells esdeveniments causants de la seva sorpresa i perplexitat] en les profunditats de la terra, en el misteri de la perpètua lluita entre el bé i el mal, que està en les entranyes de la creació; i veient la flor en l'amor que tira sempre cap al cel, ja no pot espantar-nos la substància de lo fet, i els seus accidents ens semblen insignificants i miserables”. Maragall arribava a la conclusió següent: “Els que ans callàrem per massa obscuritat, ara hem de callar perquè ja hi ha prou llum. Caritat i avant. Cert que la cosa té altres aspectes; però, després d'haver-la mirada per aquest, els meus ulls almenys resten tan saciats, que tota altra consideració els disgustaria”. El bisbe de Vic li va contestar immediatament (13 de setembre), dient: “A mi em sembla

que sí, que convé insistir (...) em sembla que V. no ha de callar, puix té el do d'escriure, i estem en un temps en què fins les pedres haurien de parlar”.

5.1. Maragall va fer cas de les indicacions del bisbe amic. A finals de setembre, quan tornà a Barcelona des del lloc d'estiueig a Caldes d'Estrac (Caldetes), va escriure per al diari “La Veu de Catalunya” un primer article titulat *Ah! Barcelona...*, que va ser publicat el dia primer d'octubre. Maragall s'hi preguntava quina relació hi havia entre la comprensible, o si més no explicable, protesta contra la guerra, i “els incendis i les profanacions i les rapinyes i l'assassinar gent indefensa o bé insultar-la, i destruir instituts de caritat i d'ensenyament, i temples que res ofenen (...)”. Al seu escrit, Maragall, fa una breu menció de la pastoral de Torras i Bages, anuncia que es vol posar “en el món, d'aquí i el d'ara” i centra la seva reflexió en dos punts. Primer punt: “La bomba i el re nec”, amb els quals s'havien atacat persones i béns religiosos, i el mateix Déu, com deia el bisbe de Vic, “són, sobretot, una mateixa cosa: un desfogament destructor”, fruit “de la impotència per crear”. Maragall puntualitza que es refereix a la “impotència social”, sense parar-se a analitzar-ne el contingut econòmic, social o polític. En tot cas, indica, en un segon punt, que no n'hi ha prou, com a solució, amb “policia”, “repressió”, “escoles”, “lleis”: són, diu, “remeis per fora”. I conclou: “¿Que no ho veieu que el que ens manca és l'amor? (...) L'amor és el primer ‘per què’ social, i el regenerador d'organismes, i la

potència: l'única. Sense això, tot serà en va". Maragall seguia el fil del discurs que havia deixat indicat en la citada carta d'agraïment a Torras i Bages: "Caritat i avant", hi deia. I també "La flor de l'amor que tira cap al cel". Abans que aquells dies finals de juliol rebessin la denominació de "Setmana Tràgica", Maragall posava en evidència un ingredient de la tragèdia: una societat descohesionada per manca d'amor.

Maragall posava en evidència un ingredient de la tragèdia: una societat descohesionada per manca d'amor.

5.2. El dilluns, 2 d'agost, en què els vaguistes tornaren al treball i s'inicià el retorn de la vida ciutadana a la normalitat, van començar a Barcelona els judicis militars. Entre el 17 d'aquell mes i el 3 d'octubre, van ser executats els quatre primers condemnats a mort. El 9 d'octubre es va reunir a la presó Model el consell de guerra encarregat de judicar Francesc Ferrer i Guàrdia, fundador de l'Escola Moderna, de tendència laïcista. Maragall, que no coneixia personalment Ferrer, però sentia horror davant la possibilitat d'una nova sentència de mort, va escriure aquell mateix dia dues cartes, adreçades l'una a Francesc Cambó, dirigent de la *Lliga Regionalista*, i l'altra, a

Ángel Ossorio, governador civil de Barcelona, que s'havia retirat del càrrec quan el Capità general hi va declarar l'estat de guerra (26 de juliol de 1909). A ambdós, Maragall els incitava perquè fessin el que estigués al seu abast per tal d'evitar que s'afusellessin més gent "a sang freda". La sentència de mort de Ferrer "*en concepto de autor y jefe de la rebelión*" es va donar a conèixer el dia 10 d'aquell mateix mes d'octubre. Sota l'impacte d'aquella notícia, Maragall va actuar immediatament. Va escriure i va enviar a "La Veu de Catalunya", l'esmentat dia 10, un altre article titulat *La ciutat del perdó*, en el qual demanava al Rei, als ministres i als jutges l'indult per a Ferrer.

En el seu escrit, Maragall desplegava la seva ja expressada convicció que fallaven en la societat els dinamismes de l'amor i interpellava els barcelonins de la classe social a la qual ell mateix pertanyia, perquè s'adonessin de la seva responsabilitat en els afusellaments, a Montjuïc, de ciutadans "que volien aterrar per odi aquesta mateixa ciutat que nosaltres els deixàrem abandonada per egoisme". Interpel·lació i autoinculpació: "¿El cor no us diu d'anar a demanar perdó, a genollons si convé, i els més ofesos els primers, per aquests germans nostres en desamor (...)?" Si Barcelona demanés i obtingués el perdó, conclouia Maragall, deixaria de ser coneguda com la "ciutat de les bombes" i aconseguiria la fama de ser "la Ciutat del Perdó". L'article de Maragall no va ser publicat. Enric Prat de la Riba, director de "La Veu de Catalunya", òrgan de la *Lliga Regionalista*, va comu-

nicar per carta la seva decisió a Maragall el dia 16 d'octubre, després que Ferrer hagués estat executat el dia 13, a les 9 del matí. Prat de la Riba, en la referida carta, sense deixar d'insinuar la possibilitat d'una publicació posterior, que no es va produir, justificà el refús de l'escrit de Maragall al·legant la necessitat de donar suport al Rei i al govern, per tal de no deixar-los sols davant les ires dels agitadors. Vet aquí un altre aspecte de la tragèdia: els barcelonins, en particular “les classes directores” i l'Església, havien ofert mostres palpables d'incapacitat per a compartir responsabilitats amb els causants del mal aquella setmana i per assumir-los com a “germans nostres en desamor”.

5.3. El sentit tràgic d'aquelles dates es dut per Maragall a un punt culminant en el seu article titulat *L'església cremada*, on descriu la celebració de l'Eucaristia en les runes d'una església incendiada i destruïda, molt probablement la de l'Oratori de Sant Felip Neri, a la barriada barcelonina de Gràcia. L'article el va redactar Maragall entre els dies 17 i 20 de novembre de 1909, amb la intenció de publicar-lo també a “La Veu de Catalunya”. Com a mesura de prudència, després del refús de *La ciutat del perdó*, el nou article va ser sotmès a la revisió prèvia del sacerdot barceloní Frederic Clascar, que era redactor d'aquell diari, i del jesuïta Ignasi Casanovas, els quals van polir algunes expressions, que van quedar incloses en el text publicat el 18 de desembre.

L'escenari d'aquella celebració eucarística, del qual formaven part

“la pols i la runa i el vent i el sol”, havien produït en Maragall la sensació d'un esdeveniment totalment nou: “Jo mai havia oït una Missa com aquella”. En aquella situació sense precedents, Maragall va imaginar que el sacerdot celebrant, en acabar la cerimònia, es dirigia a la gent del carrer, que s'aturaven i miraven fascinats, i els deia cridant: “Entre, entreu, la porta és ben oberta: vosaltres mateixos l'heu oberta amb el foc i el ferro de l'odi, i ara heus aquí que trobeu a dintre el misteri més gran de l'amor rediviu. Destruïnt l'església heu restaurat l'Església, *perquè aquesta és la veritable, aquesta és la viva, aquesta és* la que es fundà per a vosaltres, els pobres, els oprimits, els desesperats, *els odiadors...* [he posat en cursiva, i hi posaré a continuació, els fragments eliminats pels censors]. I com ara la vàieu tancada, enriquida per dintre, emparada pels *rics i els poderosos* i els que hi havia de venir a adormir el seu cor en la pau de les tenebres, vosaltres, amb la vostra pobresa, i la vostra rebel·lió i la vostra desesperació *i el vostre odi*, n'heu envestit la porta, i en els murs tan fermes heu obert la bretxa i us l'heu reconquistada. I a nosaltres, els seus ministres, heu retornat, amb la persecució, l'antiga dignitat, i a la nostra paraula, amb la vostra blasfèmia, l'eficàcia, i al Misteri de la Sang, amb la sang nova que s'ha vessat en la lluita, una virtut ja quasi desconeguda. Que és estrany! El foc ha construït, la blasfèmia ha purificat, l'odi al Crist ha restaurat el Crist en sa casa... Aneu-hi entrant, aneu-hi entrant, aquí el trobareu com encara no el coneixíeu, com Ell és en vida i veritat, com Ell vol ésser conegut per tots, i sobretot per vos-

altres...”. No sense un punt de sorpresa, Maragall comenta immediatament: “Quant estorada, eh? s’hauria quedat la gent, quan muda i bocabada, si el capellà s’hagués girat sobtadament dient-los aquestes o semblants paraules!”.

La tragèdia es presenta aquí en la fe dels cristians, que ha perdut “la transparència i el brill”. Hi apareix també en els que “no *tenen* el Crist i van contra la seva Església, és dir, contra *la vostra*. Per què? Perquè *en la vostra Església* no hi estan bé; perquè hi troben massa pau, massa ordenació, massa acabament. (...) Com que *veuen l'Església del Crist ocupada per la pau*, ordenada, acabada, n’hi aixequen al davant una altra sense Crist, caòtica, perseguida, plena de turment, *però també d’esperança*. (...) Mes vosaltres *heu volgut* instaurar l’Església en la pau del món, i per això els altres no hi poden entrar que no se’ls alçi del pit inquiet un clam de guerra. *Per a ells hi ha massa quietud en la vostra Església, massa fosquedat, massa tristesa, massa sants petrificats en la immobilitat, massa lentitud en els cants, massa boira en les paraules de vida. I aquesta boira, aquesta lentitud aquesta immobilitat els irrita*, i es rebel·len omplint el temple del clamor de la blasfèmia, i en foragiten amb terror els fidels mig adormits, insulten o sacrifiquen els ministres de l’altar, i tomben l’altar i trenquen els sants de pedra i cremen l’església i la fan caure en runes. *I llavors*, perseguida, atropellada, fumejanta, tacada de sang i de blasfèmia, buida de cants i de la pau del món, (...) plena de vent i de sol i de pols i de mosques... de do-

lor, aquella *torna a ésser* l’Església *natural* del Crist que morí en Creu”.

* * *

En aquest escrit, he adoptat un to predominantment informatiu que cal complementar amb menció de les principals lectures de les quals he recollit informació. Ja he citat el llibre de Culla, i he lloat l’encert de l’autor a l’hora de precisar la funció del partit lerrouxista en la canalització de la visceralitat anticlerical de certs sectors de les classes populars i la presumible intervenció de “joves valors” d’aquella formació política dels quals es pot presumir que havien marcat els objectius i l’estratègia dels estralls contra béns i persones religioses. A més d’aquesta obra de Culla, n’indicaré dues altres. Primer, la de Joan Connelly Ullman, *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España*. (Esplugues de Llobregat, 1972. Edicions Ariel). L’original anglés és de 1968 i se n’ha fet ara una altra edició. I, en segon lloc, la de Josep Benet, *Maragall i la Setmana Trágica*. (Barcelona, 1963. Edició de l’Institut d’Estudis Catalans. Edicions 62 el reedità els anys 1964, 1965, 1968 i 1975. Les meves cites responen a aquesta última edició). Un llibre escrit quan encara no havia aparegut l’estudi de Culla i que no es va poder aprofitar de les seves aportacions sobre el lerrouxisme. La part principal de l’obra de Benet, dedicada als estudis sobre els tres articles de Joan Maragall, té un gran interès per l’anàlisi que hi fa de les dificultats amb les quals toparen els dos últims a l’hora de publicar-los, i per la informació epistolar

i periodística sobre reaccions diverses que provocaren tots tres escrits.

La meua reflexió final sobre la informació aportada es concentra en algunes de les diferències que s'observen entre la reacció de Joan Maragall i les dels documents dels tres bisbes dels quals m'he ocupat. Joan Maragall sap a qui s'adreça. Quan interpel·la les "classes directores", ell també s'autointerpel·la. Quan es dirigeix als causants dels estralls, sense aprovar el mal, s'hi aproxima fins a designar-los com "germans en desamor", se sent corresponsable, n'explica el per què i passa a l'acció contra l'aplicació de la pena de mort. Benet fa menció d'un escrit de Carles Cardó, en què diu de Maragall que "no és un sistematitzador d'idees en ordenament científic. És home d'intuïcions". Maragall n'era conscient. Benet després de citar Cardó, recull a peu de pàgina el fragment d'una carta del poeta a Josep Pijoan (30.4.1904), on parla d'ell mateix i diu que no és "un home de pensament i un home d'estudis ensems", i continua: "Jo, ja ho sap, no sóc més que un encantat de les clarors que em passen per davant dels ulls" (p. 90). És la característica específica que sobresurt en els tres articles de Maragall, i

d'una manera esplendorosa en el darrer, on pren com a punt de partida l'espectacle d'una missa en les runes d'una església cremada per fer una autocrítica de la religiositat de la comunitat cristiana i per indicar amb quines condicions l'Església podria aspirar a aproximar-se al poble per oferir-li l'Evangelí del Crist. Davant l'estrall, el poeta profetitza: anuncia els gèrmens religiosos de novetat i de futur que hi han presents en la catàstrofe. Són reaccions que, vistes des d'avui dia, anuncien la possibilitat de la convivència pacífica entre ciutadans en una situació, com la nostra, de pluralitat cultural i religiosa; que ajuden a trobar formes de respectar les decisions de governs, obligats a legislar amb un criteri de minimalisme moral, tot prenent en consideració línies de conducta no ajustats als criteris morals de l'Església catòlica; que reclamen dels creients un aprofundiment en la seva fe, en la qual tracten de reconèixer allò que és central i allò que és perifèric; i que fan veure la urgència amb la qual les comunitats cristianes, a tots els nivells, haurien de renunciar a tota mena de situacions de privilegi civil, per tal de poder presentar sense massa ombres l'especificitat de la fe cristiana davant una societat culturalment i religiosament plural.

Recordar, rescabalar, reconciliar

FRANCESC TORRALBA ROSELLÓ, director de la Càtedra Ethos de la Universitat Ramon Llull.

Avishai Margalit (1939), professor de filosofia de la Universitat Hebrea de Jerusalem va publicar, en el 2000, *Ètica del record*¹. En aquest text es pregunta si és un deure recordar, si estem obligats a rememorar fets, persones o esdeveniments del passat. Es pregunta, igualment, qui té aquesta obligació i, òbviament, quina utilitat té aquesta acció per al futur. Les seves reflexions en el nostre marc social i cultural tenen molt interès, especialment després de la Llei de la Memòria històrica aprovada en el Parlament de Catalunya.

El record de les víctimes del passat és una exigència ètica. Així està expressat en l'anomenada ètica anamnètica que té com a principals representants els pensadors de la primera generació de l'Escola de Frankfurt, Theodor Adorno, Max Horkheimer i Walter Benjamin entre d'altres. En l'àmbit hispànic han reeixit en l'articulació d'una ètica de la memòria el professor Reyes Mate², el malaguanyat José María Mardones i, a casa nostra, Joan-Carles Mèlich.³

El record de les víctimes del passat és una exigència ètica.

Cal donar a conèixer a les noves generacions les atrocitats, les crueltats i les manifestacions del mal que s'han esdevingut en el passat, perquè solament el record permanent viu pot salvar-nos d'una nova recaiguda en la barbàrie. És un deure de justícia envers les víctimes, però també una lliçó que la humanitat no pot oblidar en el futur.

Recordar, però, no és un acte neutre. És un acte intel·lectual i emocional a la vegada, perquè s'hi mesclen sentiments d'impotència, de ràbia, fins i tot de desesperació. Recordar, a més a més, és altament perillós, perquè pot ser l'ocasió per despertar vells ressentiments i rancúnies que el temps ha intentat esborrar sense èxit. Amb tot, recordar el mal que s'ha perpetrat en el passat és una exigència, fins i tot assumint el risc que aquest acte desperti

---

1. Cf. A. MARGALIT, *Ètica del recuerdo*, Herder, Barcelona, 2002.

2. Cf. R. MATE, *La memoria de los vencidos*, Anthropos, Barcelona, 2000.

3. Cf. J.-C. MÈLICH, *La lliçó d'Auschwitz*, PAM, Barcelona, 2001.

velles rancúnies i atíï l'enfrontament entre grups històricament oposats. Oblidar el que va ocórrer, el sofriment d'innocents que van ser sistemàticament sacrificats per causes polítiques o religioses és inacceptable èticament.

“Què ha de recordar la humanitat? –es pregunta Margalit- La resposta és breu: ha de recordar les manifestacions extraordinàries d'allò radicalment dolent i els crims contra la humanitat com, per exemple, l'esclavitud, les deportacions de la població civil i els assassinats massius”.⁴

El camí de la reconciliació és llarg i feixuc, però és l'únic que pot garantir una pau estable en el futur⁵. Les dreces poden aconseguir certs parèntesis de no guerra, però la pau és el fruit madur de la reconciliació i això implica la pràctica de la justícia i l'exercici del perdó. En aquest camí vers la pacificació d'una societat, cal respectar una sèrie de moments que no sempre es tenen en compte. Fóra bo tenir-los ben presents en aquest context històric en el qual vivim on la memòria dels fets que van ocórrer en l'anomenada Guerra civil (1936-1939) es posen de nou a la superfície. Caldria poder aprofitar la circumstància per fer net i aconseguir superar vells i absurds ressentiments històrics que mantenen, encara avui, famílies enfrontades.

Hi ha tres esglaons necessaris en el camí cap a la reconciliació. El primer que cal és recordar el més objectivament allò que es va esdevenir, les atrocitats comeses per un i altre bàndol, els dolors perpetrats, les injustícies i crueltats, la vulneració dels Drets elementals. L'esforç d'objectivitat és absolutament necessari en aquesta primera fase, perquè amagar l'horror per facilitar el procés de reconciliació és un greu error que, generalment, té efectes contraproductius. Per mirar de recordar objectivament, cal sumar perspectives d'anàlisi, recollir fonts diverses, limitar-se a descriure fets i evitar valoracions de tot tipus, ser fidels a les dades històriques sense engrandir-les ni empetitir-les, i no ocultar cap misèria per propra que sigui o per vergonyant que sigui per una institució, grup o família.

El camí de la reconciliació és llarg i feixuc, però és l'únic que pot garantir una pau estable en el futur.

El segon moment en el procés de reconciliació és que els responsables de les institucions que van causar

4. *Ibidem*, p. 67.

5. Especialment interessant és el text de J. GALTUNG, *Tras la violencia, 3R: Reconstrucción, reconciliación, resolución: afrontando los efectos visibles e invisibles de la guerra y la violencia*, Bakeaz, Bilbao, 2007.

aquells mals en el passat lamentin públicament allò que van fer i causar a persones innocents. Aquesta lamentació no pot ser privada, ni a porta tancada. Cal que sigui oberta, diàfana, explícita, en un acte de contrició vertader i sincer. Totes les institucions han de lamentar aquella part de dolor i de sofriment que van causar. És molt probable que les persones físiques que van causar aquells mals ja no hi siguin, però sí les institucions que van regir durant aquell temps. És evident que els representants actuals no en són responsables, però, en tant que representants, han de lamentar aquells mals que la institució va causar en el passat. En aquest apartat, totes les institucions tenen alguna cosa a fer, perquè com a entitats humanes que són, no són ni pures, ni alienes a la història. No s'hi val a callar, perquè les altres callen. No s'hi val esperar que les institucions de l'altre bàndol facin el primer pas.

En particular l'església, que té com a valor essencial el perdó incondicional que emana directament de l'Evangelí, ha de donar exemple en aquest cas i, si en el passat va tenir responsabilitats directes o indirectes en la generació de mal, ho ha de lamentar públicament. Joan Pau II en el text preparatori per a la celebració del Jubileu, *Tertio millennio adveniente*, lamenta aquells episodis de la història de l'església en els quals la institució es va allunyar explícitament de l'esperit i la lletra de l'Evangelí.

El tercer moment en el procés de reconciliació es conjuga amb el verb *rescabalar*. Cal rescabalar, en la me-

sura del possible, els mals causats i mirar de refer les conseqüències d'aquells actes ja sigui per als qui immediatament els van sofrir o bé per als descendents que van quedar greument afectats per aquells mals. Rescabalar és refer, reconstruir i intentar recuperar l'ordre perdut. Sempre hi ha un abisme, però, entre el mal moral que es va causar i els mecanismes per refer-ne les conseqüències. No hi ha res que pugui tornar la infantesa, la joventut, la vida d'una persona, però sí que hi ha mecanismes per pal·liar les conseqüències materials del mal. Si hi ha lamentació pública, però no hi ha un compromís explícit per rescabalar el mal causat, la lamentació pot ser interpretada com a pur joc de paraules, fins i tot, com a cosmètica institucional. Per això, rescabalar és essencial, admetent que mai no es pot tornar exactament allò que es va vulnerar en el passat.

*Rescabalar és refer,
reconstruir i intentar
recuperar l'ordre
perdut.*

Finalment, la reconciliació és el fruit madur d'aquest procés. Si la víctima veu que el botxí ha recordat el que va fer, ha lamentat públicament la seva acció, s'ha esforçat per rescabalar les conseqüències de la seva acció, és possible que la víctima sigui capaç de concedir-li perdó, de començar de nou el vincle, de refer els llaços trencats. Si, en canvi, la víctima veu que el botxí

no recorda o que recorda, però no es lamenta del que va fer, ni s'esforça per rescabalar els mals, el ressentiment de la víctima creix de proporcions i el conflicte s'estendrà de generació en generació.

La reconciliació és cosa de dos. El símbol expressiu és l'abraçada, la unitat de cossos i d'ànimes. El temps juga a favor, però seria una falsa reconciliació la que es construeix sobre l'amnèsia. El temps solitàriament no fa possible la reconciliació, però ajuda, la fa viable, encara que la reconciliació és un acte de la voluntat. Cal recordar, fins i tot, allò més dolorós; cal plorar amargament, però estar disposat a escoltar com el botxí es lamenta del que va fer i es compromet en no repetir mai més la seva acció. Aquest procés exigeix audàcia, també humilitat; prudència i valentia, però, sobretot, grandesa de cor. Els dos valors claus en tot procés de reconciliació són el respecte a la veritat dels fets i l'amor a la justícia.

Els cristians estem especialment cridats a fer possible els processos de reconciliació, a unir parts trenca-des, famílies destrossades pel rancor i l'odi; comunitats dividides pel

passat. Aquesta exigència obliga a fer el primer pas i aquest primer pas és l'única font de credibilitat. Esperar que l'altre faci aquest primer pas és peresa i orgull.

Els cristians estem especialment cridats a fer possible els processos de reconciliació.

Es pot llegir en el *Compendi de la doctrina social de l'Església*: “No és fàcil perdonar davant de les conseqüències de la guerra i dels conflictes, perquè la violència, especialment quan condueix ‘fins a l’abisme de la inhumanitat i la desolació’, deixa sempre com a herència un fardell feixuc de dolor, que només pot ser alleujat per una reflexió aprofundida, lleial i valenta, comuna als contendents, capaç d’afrontar les dificultats del present amb un comportament purificat pel penediment. El pes del passat, que no es pot oblidar, es pot acceptar només davant d’un perdó ofert i rebut recíprocament: es tracta d’un recorregut llarg i difícil, però no impossible”⁶.

---

6. Consell Pontifici de la justícia i de la pau, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, & 517.

Sobre la memòria històrica. Perdonar i oblidar

JAUME AYMAR RAGOLTA, prevere, professor de la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull.

Fa setanta anys del final de la guerra civil espanyola (1936-1939). El primer d'abril de 1939 Franco escrivia el darrer part de guerra, la-cònic: "En el día de hoy, cautivo y desarmado el ejército rojo, han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. LA GUERRA HA TERMINADO". Acabava l'enfrontament bèl·lic, però la veritable pau encara era llunyana. Calia –cal– recórrer un llarg camí de reconciliació. A Espanya no s'ha fet encara un acte de perdó recíproc institucional per aquella malaurada guerra que Unamuno qualificà d'"incivil". Hi ha encara moltes ferides obertes, o mal cicatritzades. La llei de la memòria històrica, l'obertura de les fosses, la retirada de símbols, estan remenant unes nafres que no s'han curat del tot. Durant la transició democràtica es va fer un pas endavant, i aquestes qüestions no es van voler, o no es van poder, afrontar. Hom es podria preguntar si un pas endavant així no era en realitat, una fugida endavant? Les generacions que no hem viscut la guerra civil no ens fem càrrec del que aquesta va representar, per més llibres que llegim o reportatges que veiem. Hi va haver un abans i un després. Vides truncades, relacions estroncades, plans esquinçats, tem-

ples fumejant, ponts volats, fam i misèria...Una pel·lícula de la segona meitat del segle XX acabava amb les imatges d'un soldat que anava resseguint atemorit un camp de batalla sembrat de cossos. La veu en off deia: "la guerra és això, uns morts, els altres ferits, i tots els altres plens de por". També és cert que persones que van viure la guerra prefereixen no parlar-ne. Algunes s'han emportat al sepulcre moltes vivències que no van voler compartir amb ningú. Cal respectar els silencis, però potser cal pensar també que aquells supervivents probablement no van trobar el clima oportú per expressar allò que portaven tan endins.

La llei de la memòria històrica, l'obertura de les fosses, la retirada de símbols, estan remenant unes nafres que no s'han curat del tot.

Viure el dol

Tota pèrdua comporta un dol. I és innegable que la guerra civil va provocar moltes pèrdues, de tot tipus, material, moral, espiritual... pèrdues que van comportar dols profunds.

Els experts ens diuen que el dol s'ha de poder elaborar, verbalitzar, vivenciar... Que cal plorar, que cal expressar el sentiments. Que els processos de dol són llargs. Pot ajudar doncs el fet d'explicar què va passar. Alguns programes de televisió propicien aquesta expressió. Cal vetllar però en no especular innecessàriament amb els sentiments de les persones. La declaració de principis de la professió periodística a Catalunya (Codi aprovat pel Col·legi de Periodistes de Catalunya el 1 de novembre de 1992), en el punt novè diu que cal “respectar el dret de les persones a la seva pròpia intimitat i imatge, especialment en casos o esdeveniments que generin situacions d'aflicció o dolor, tot evitant la intrusió gratuïta i les especulacions innecessàries sobre els seus sentiments i circumstàncies...”. Dissortadament aquesta recomanació no sempre es respecta i això crea en molts una desafecció envers aquest tipus de programes.

Avui es fomenta la tradició oral. Convé que els avis puguin explicar als seus nets allò que va passar i sobretot allò que van viure. D'això, despectivament, se'n diuen “batalletes”, però si són batalles realment personals, no hi ha motiu de menyspreu. És important també veure per un moment que la guerra va marcar

moltes trajectòries humanes i que va trastocar molts plans. L'avi hauria de ser capaç de dir-li al seu nét: “i si les coses no haguessin anat com van anar, tu no series aquí”. Sense la guerra hi hauria hagut d'altres trobades, d'altres relacions humanes, d'altres matrimonis... cap dels presents no seríem aquí. Això ajuda a fer veure que la guerra no és un fet llunyà que va passar fa més de setanta anys, sinó quelcom que és en l'arrel de la nostra existència personal. (Vg. *Carta de la Pau adreçada a l'ONU*)

Ara, explicar què va passar, sempre tindrà, inevitablement, una forta càrrega de subjectivitat. Caldrà contrastar els testimonis, caldrà l'ajut dels documents, amb la certesa, però, que mai no assolirem una plena objectivitat dels fets, només una aproximació. Amb tot, potser tan important com saber què va passar, és saber com va influir el que va passar en la vida de les persones. La història sempre l'escriuen els vencedors. En el nostre cas primer la van escriure els vencedors i, després la van escriure els vençuts. Ni l'una ni l'altra són del tot objectives, però poden ser complementàries. I sobretot s'han de poder completar les his-

*Tan important com
saber què va
passar, és saber
com va influir el que
va passar en la vida
de les persones.*

tòries oficials, amb moltes d'altres petites històries quotidianes. Cal recuperar la història de la societat civil.

Quan la guerra, els que no lluitaven al front, havien de maldar per sobreviure, els homes per treballar, les dones per anar a buscar quelcom de menjar, els nens per aprendre... Quan al matí s'acomiadaven ho feien pensant que potser no es tornarien a veure.

La meva besàvia, Joaquina Raspall Juanico (1877-1968) coneguda popularment com “Donya Quimeta”, tenia una acadèmia per a nenes al Poblenou, al carrer Wad-Ras. Doncs bé, l'acadèmia va continuar impartint l'ensenyament durant tota la guerra, des del 1936 fins al 1939, enmig d'una barriada obrera on els ideals estaven a flor de pell. Només quan va esclatar una bomba en un bloc proper, l'acadèmia va tancar, cautelarment les portes quinze dies. Després va reprendre la normalitat. Quan va acabar la guerra, la meua tia Mercè, va transformar hàbilment la senyera en la bandera espanyola i la va penjar al balcó. D'aquestes històries tots n'hem sentit parlar, potser ha arribat l'hora de recollir-les. Fomentar el diàleg intergeneracional és fomentar una altra manera

Fomentar el diàleg intergeneracional és fomentar una altra manera d'entendre la història.

d'entendre la història, més propera. Cal fer-ho ara o ja mai no hi serem a temps, perquè de la generació que va viure la guerra ens en queden pocs.

També pot contribuir a aquest coneixement històric el fet de donar a conèixer fets i figures que no estan en cap dels dos bàndols, com ara Manuel Carrasco i Formiguera, un advocat identificat amb el catalanisme de rel cristiana i compromès amb la seva fe i la seva pàtria. Ell defensava la integritat de l'Estatut català vigent els anys 30, el de Núria i defensava l'església catòlica. Després del cop d'Estat del 18 de juliol de 1936, que inicialment no va triomfar, es mantingué fidel a la República i a la Generalitat de Catalunya. Finalment fou executat després de ser condemnat en un judici sumariíssim, per “adhesió a la rebel·lió”, sense que valgués per res la intercessió del Vaticà. Ell és exponent del que s'anomena la “tercera via”. La recent publicació de la correspondència entre Josep Trueta i Pau Casals, dona a conèixer les relacions entre dos humanistes, testimonis de la guerra civil i la segona guerra mundial, que treballaren per la pau més enllà de les seves idees polítiques (P.CASALS-J.TRUETA, *Estimat doctor/Admirat mestre. L'esperit d'una amistat en 79 cartes*. Edició de Quim Torra. Barcelona, A Contravent, 2009).

Perdonar i oblidar

Encara que costi d'entendre, el perdó cristià no és del tot complet si no inclou, també, l'oblit. Però és

possible oblidar que a un li van matar el pare, que a l'altre el germà, que aquell altre va haver d'exiliar-se o que el de més enllà ho va perdre tot? És impossible oblidar-ho, però cal distingir dos nivells de memòria, el racional i l'emocional. Que recordem a nivell racional és una obvietat, a menys que hom pateixi d'amnèsia. La memòria emocional que és aquella per culpa de la qual ens continua fent mal el que recordem, és la que cal sanar: l'oblit que va unit al perdó, es tradueix en no guardar rancúnia ni ressentiment pels fets que es van esdevenir.

L'oblit que va unit al perdó, es tradueix en no guardar rancúnia ni ressentiment pels fets que es van esdevenir.

Naturalment, com diu P. Ricoeur, és un perdó difícil. Però no ha de ser impossible. Cal perdonar amb el compromís de no guardar rancúnia. Quantes històries hi ha en ciutats i pobles, bellíssimes, de persones que coneixent els botxins dels seus éssers estimats mai no van voler delatar-los! Quantes històries de sincer perdó! (Vg. Per exemple R. FORT i COGUL *Ramon Muntanyola, testimoni de reconciliació*, 1977). Posar-les per escrit ajudaria a escriure una història en clau de pau. I tant de bo que aquestes històries de la Història

arribessin a la pantalla. En tenim un bon exemple a la novel·la de Javier Cercas *Soldados de Salamina* (Barcelona, Tusquets, 2001) adaptada al cinema per David Trueba el 2003, on un soldat salva la vida al del bàndol contrari quan ja el tenia indefens a les seves mans. El relat explica la tossuda voluntat del salvat d'expressar l'agraïment al qui l'havia salvat i que es troba en l'exili.

Per què s'ha de demanar perdó?

La motivació de la demanda de perdó és diversa. Pot ser per raons religioses, humanitàries, filantròpiques o, simplement de salut mental. Pot ser un instrument de pacificació de la societat. Però és evident que mentre no es demani perdó o no s'aculli una petició de perdó, una persona mínimament sensible haurà de suportar una càrrega feixuga. El fet de demanar perdó i el fet de perdonar són profundament alliberadors.

Qui ha de demanar perdó?

És evident que si encara hi ha persones que són conscients d'haver damnat a d'altres durant la guerra o la immediata postguerra, haurien de ser capaces d'atansar-se i de demanar perdó a les seves víctimes o als seus familiars més propers. I els qui reben aquesta petició han de donar proves d'acollir-la. El veritable procés de reconciliació es tanca amb la petició de perdó i l'acolliment i acceptació del mateix. Suposa un procés per ambdues bandes.

El veritable procés de reconciliació es tanca amb la petició de perdó i l'acolliment i acceptació del mateix.

Hi ha un altre tipus de perdó que és l'institucional. És el perdó que demanen els legítims representants d'unes institucions i en nom d'elles, per les malvestats que van cometre o que els seus membres van deixar cometre abans, durant i després de la guerra civil espanyola. L'Estat, la Generalitat, els Ajuntaments, l'Exèrcit, la CNT, la FAI, la Falange, els Sindicats... haurien de demanar perdó institucionalment. Ha de ser la pròpia institució la que ho lamenti públicament tot i que els representants que, en el seu moment, van cometre la malvestat ja no hi siguin. Per demanar perdó amb profit cal un examen de consciència, cal un propòsit d'esmena i cal retribuir, en la mesura del que sigui possible, els damnificats.

De què s'ha de demanar perdó?

Ho hem apuntat ja: del mal que es va fer o del mal que es va permetre fer. Per evitar subjectivismes o pronunciaments tendenciosos es pot apel·lar a un codi comú: els Drets Humans. La pregunta seria, per exemple: la vostra institució abans, durant o després de la guerra civil espanyola, va conculcar o va per-

metre que es conculquessin drets humans fonamentals?

Quan s'ha de demanar perdó?

La petició de perdó no s'improvisa, requereix tota una preparació, una anàlisi al màxim rigorosa dels fets, una formulació respectuosa, una continuïtat. S'ha de demanar perdó quan tant els destinataris com els qui postulen el perdó estiguin prou madurs per fer-ho. En molts casos la petició de perdó haurà de ser recíproca. La petició es pot concretar amb un gran acte públic de reconciliació, sobri però solemne, amb la presència dels mitjans de comunicació. La petició de perdó per ser efectiva s'ha de traduir en algun gest significatiu de rescabament, que prèviament s'hauria de pactar entre les parts. En aquest sentit, la figura dels mediadors pot ser de gran ajut. Al País Basc n'hi ha algunes experiències concretes.

Joan Pau II va donar mostres d'aquest perdó institucional i va demanar més de cent vegades perdó públicament pels abusos que al llarg de la història l'Església va cometre tot allunyant-se de l'evangeli (L.ACCATTOLI, *Quan l'Església demana perdó*, 1997).

Mentre hi hagin restes d'odi, d'enfrontament, de rivalitat, mentre no siguem capaços de reconciliar-nos de cor, haurà acabat l'enfrontament bèl·lic, però no la guerra. Ha arribat l'hora de la veritable reconciliació.

Fonaments per a una pau veritable

EDUARD IBÁÑEZ, director de Justícia i Pau de Barcelona.

Crec que es pot afirmar que les ferides de la Guerra Civil i de la repressió posterior del règim franquista encara no han cicatritzat plenament. I no solament perduren en el record les persones que immediatament ho van patir. Els efectes de tota aquella violència, si bé són poc visibles, encara mantenen la seva empremta en la convivència a Espanya. Les actuals polèmiques al voltant de la denominada memòria històrica en són una prova.

S'ha dit, crec que amb raó, que els pactes polític que permeteren l'anomenada *Transició* a Espanya no van afrontar ni resoldre (perquè potser no era factible) els profunds i antics conflictes que van propiciar tota aquella violència, alguns dels quals encara són latents, ni van partir de la reconciliació entre els grups, sectors i pobles enfrontats. D'alguna manera es va pagar el peatge de l'amnèsia col·lectiva a canvi d'avançar cap un règim polític democràtic internacionalment homologable. I malgrat l'indubtable pas endavant col·lectiu que això significà, la reconciliació entre pobles i sectors socials a Espanya va quedar en bona mesura pendent, impeding que s'edifiquessin les bases per a una pau autèntica.

Això és així perquè, com afirmà el Concili Vaticà II, "la pau no és simplement l'absència de guerra ni

tampoc un equilibri estable de forces adverses, sinó que amb tota exactitud i propietat es diu obra de la justícia (Is. 32,7)", afegint que aquesta pau "no es pot aconseguir sinó s'assegura el bé de les persones i la comunicació espontània de les seves riqueses d'ordre intel·lectual i espiritual", essent "absolutament necessari el ferm propòsit de respectar a la resta d'homes i pobles, així com la seva dignitat, i l'apassionat exercici de la fraternitat." (*Gaudium et spes*, 78)

En realitat, com digué Joan Pau II, "una veritable pau només la fan possible el perdó i la reconciliació" (Missatge per la Jornada Mundial de la Pau 2000), però tenint en compte que "el perdó recíproc no ha d'anular les exigències de la justícia, ni menys encara, impedir el camí que porta a la veritat: justícia i veritat representen en canvi els requisits concrets de la reconciliació. (Compendi de doctrina social de l'Església, 518).

Cal subratllar que, efectivament, la pau necessita la justícia, però també veritat. Així, a l'inici de la seva recent encíclica, "Caritas in Veritate", Benet XVI afirma: "La caritat en la veritat, de la que Jesucrist s'ha fet testimoni amb la seva vida terrenal i, sobretot, amb la seva mort i resurrecció, és la principal força impulsora de l'autèntic desenvolupament humà de cada persona i de tota

la humanitat”. I més endavant, subratlla: “...sense veritat, sense confiança i amor per allò vertader, no hi ha consciència i responsabilitat social, i l’actuació social es deixa a mercè dels interessos privats i les lògiques de poder, amb efectes disgregadors de la societat.

La pau necessita la justícia, però també veritat.

Totes aquestes idees del pensament social de l’Església ens porten inequívocament a entendre que la pau només és possible quan s’edifica sobre quatre bases sòlidament interrelacionades: la veritat, la justícia, el perdó i la reconciliació.

Una pau (o diríem una simple absència de violència) basada en la mentida, l’ocultació o oblit del passat, la imposició, la victòria dels més forts militarment sobre els febles, la impunitat dels crims, la manca de respecte a la dignitat de les persones o dels pobles, està abocada al fracàs, a degenerar en ressentiments, nous odis i injustícies i impedeix el desenvolupament autèntic de les persones i de la societat afectada.

I és evident que aquests elementals principis són els que cal tenir ben presents a l’hora d’afrontar el passat històric del nostre país, particularment la Guerra civil i totes les violències relacionades amb ella (d’abans, durant i després), per tal d’edificar i mantenir una pau autèntica i duradora.

Veritat

La pau només es podrà edificar des del coneixement, el respecte i la memòria de la veritat històrica de tot el que va succeir i el seu context.

La pau només es podrà edificar des del coneixement, el respecte i la memòria de la veritat històrica de tot el que va succeir i el seu context.

És necessari, doncs, que s’obrin tots els arxius i que els historiadors continuïn analitzant a fons, amb la màxima honestetat, objectivitat i imparcialitat, la realitat històrica de les causes o factors que van dur a la violència, la recerca sobre totes les dimensions, les arrels, els desencadenants, les implicacions i els diferents episodis bèl·lics i polítics d’aquella guerra, com també sobre els esdeveniments posteriors de repressió governamental. No hi ha cap episodi que s’hagi de menystenir a priori, des dels esdeveniments més mortífers fins a les realitats quotidianes locals i personals, sempre en recerca de punts vista i fets menys coneguts.

És evident que un capítol important en aquesta recerca de la veritat és tractar de conèixer la sort dels desapareguts, les circumstàncies i

responsabilitats de la seva mort i, en molts casos, trobar el seus cossos i donar-los sepultura conforme els desitjos de la seves famílies. Això ha d'incloure també la recerca de cossos que varen quedar abandonats en camps de batalla. Aquí la responsabilitat dels poders públics és important. I si bé és cert que s'ha avançat en algun aspecte (amb l'aprovació de diferents normes legals), encara hi ha molta tasca per fer.

En la mesura que vagi aflorant, la veritat històrica ha de ser respectada i seriosament considerada per tothom, especialment per aquelles institucions que en el seu moment es varen veure implicades (o les seves continuadores), començant pels poders públics i seguint per partits polítics, sindicats i qualsevol altre institució social, incloent evidentment l'Església i les diferents institucions eclesials.

Aquesta anàlisi ha d'intentar eliminar al màxim tot prejudici dogmàtic o interessat i qualsevol maniqueïsmes polític, que frenen la recerca de la veritat. I no es pot dir, ans al contrari, que actualment aquests prejudicis hagin desaparegut en moltes de les aproximacions a aquesta època de la nostra història.

En tot cas, la recerca del passat s'ha de fer sense por, sabent que la veritat sovint pot ser dolorosa, però reconèixer-la mai és humiliant per ningú i a la llarga és sempre alliberador. Ocultar, minimitzar, manipular o esquivar la veritat històrica, en totes les seves dimensions, és sempre un greu error de conseqüències imprevisibles.

Establir una veritat històrica no ha de ser simplement una anàlisi freda i objectiva dels fets, sinó que ha d'incorporar també una valoració moral, especialment de condemna i rebuig dels actes èticament intolerables i dels crims que es varen cometre. Ara bé, cal un judici ponderat. Ni la bondat ni la maldat solen presentar-se en formes pures en les persones. Alhora, la distància històrica obliga a ser cautelosos en tots els judicis.

Avui dia, no es poden ja negar certs fets del que va passar: un aixecament militar il·legal contra un sistema polític democràtic legítim (però culpable d'errors, injustícies i desordres), aixecament que generarà una guerra cruel, en la qual quasi tothom es veié abocat a prendre partit, i que finalment desembocà en la implantació d'un govern autoritari. Hi hagué errors, irracionalitat, violència absurda i crims, en diversos graus, per part de tots els bàndols enfrontats en la guerra i dins d'ells. I segurament, sense que això justificqués cap violència ni il·legalitat, hi havia part de raó en la visió de molts dels protagonistes d'aquells fets. Això sí, unes accions poden jutjar-se moralment de forma més severa que altres i alguns errors van ser més greus que altres. La responsabilitat moral de la tragèdia fou molt repartida i recaigué en nivells molt diversos.

És evident que en la reconstrucció de la veritat hi haurà sempre fets dubtosos, aspectes controvertits i judicis morals discutits sobre moltes qüestions. Mai hi haurà un relat ni un judici definitiu sobre cap qüestió. Tampoc no seria convenient es-

tablar una versió oficial del que va succeir (com ja van fer en el seu moment els vencedors). Però caldria edificar sobre aquells elements prou contrastats sobre els que hi pugui haver una acceptació general. Aquest terreny de consens serà més ample quan més sincera i honesta siguin la recerca i l'ànim de determinar la veritat i afavorir la justícia i la reconciliació.

Finalment, aquesta veritat històrica, amb el seu judici moral, ha de ser divulgada i rememorada adequadament, introduint-la en l'educació de la població i especialment de la joventut. Les noves generacions no poden ignorar aquest passat, com malauradament succeeix sovint, o conèixer-lo de forma esbiaixada. La millor forma de prevenció dels errors exigeix l'aprenentatge col·lectiu a partir de l'experiència històrica. Alhora, la memòria de les víctimes contribueix decisivament a dignificar-les i prendre veritable consciència dels fets de violència del passat. Val a dir que, en aquest terreny representa un instrument interessant la llei 13/2007 del Memorial Democràtic aprovada pel parlament de Catalunya, però no suficient, ja que no assolí el necessari consens polític.

Justícia

La veritat històrica ha d'obrir pas a la justícia. La pau no és estable ni duradora si no s'afronten seriosament els conflictes que generen odis i violències en una determinada col·lectivitat, si no s'escolten les raons dels que qui se senten maltractats, si no es castiguen adequadament

els crims comesos (sempre que sigui possible i raonable), si no es reparen en la mesura del possible els danys i les ofenses causades per la violència, si no es funda sobre la dignitat i unes relacions justes entre persones i els pobles.

La pau no és estable ni duradora si no s'afronten seriosament els conflictes que generen odis i violències en una determinada col·lectivitat.

És obvi que cal tenir en compte els conflictes que propiciaren aquella guerra, per tal de determinar en quina mesura encara són latents. Afortunadament, pel llarg temps transcorregut, el context social i polític i bona part de les mentalitats i cosmovisions oposades que van donar peu a l'enfrontament civil en dos grans bàndols, han estat superats i són cosa del passat. Avui hi ha un consens força ampli sobre les característiques bàsiques de l'únic règim polític que és acceptable per la immensa majoria de la població, basat en la democràcia i l'estat de dret.

Amb tot, és innegable que hi ha, com a mínim, un conflicte polític ben viu d'entre els que van jugar un pa-

per important en els fets històrics als quals ens referim. Aquest conflicte encara avui és generador de violència i profund malestar, i és veritablement el taló d'Aquil·les de l'estat espanyol: el sistema de relacions entre els pobles i nacions que configuren la realitat peninsular.

Actualment aquestes relacions, malgrat els avenços de la Constitució de 1978, pateixen encara la negativa al veritable reconeixement, amb totes les conseqüències, de la personalitat històrica i política d'aquests pobles, i es manté encara el predomini hegemònic de la població de matriu cultural castellana sobre la resta, el qual genera una enorme conflictivitat política i social. Perdura encara la insatisfacció secular de les nacionalitats catalana i basca (i en menor mesura gallega) en relació al seu encaix en el sistema polític-institucional espanyol, amb la consegüent dosi de frustració en amplis sectors d'aquests territoris (una petita part dels quals s'expressen irracionalment amb violència terrorista, cosa que encara agreuja i allunya més la solució al conflicte).

Aquesta continua essent una gran qüestió de justícia que cal afrontar decididament d'una vegada, la solució de la qual ha de superar un permanent diàleg de sords que genera malestar per a tots i que no pot resoldre's per la simple primacia política d'unes poblacions sobre les altres sobre la base de la seva superioritat demogràfica i, per tant, institucional.

D'altra banda, restablir la justícia exigeix també sovint sancionar adequadament tots els crims co-

mesos, tant per una funció preventiva cara el futur, com per assenyalar simbòlicament quines línies de comportament no han de traspassar-se i mostrar la repugnància de la societat respecte d'aquests actes. Ara bé, la imposició de penes ha de sotmetre a límits racionals molt ben determinats pel dret penal, que no poden superar-se, sota el risc de generar encara més injustícia. Per això, sincerament penso que el principi de legalitat, la promulgació durant la transició de lleis d'amnistia política i, sobretot, el llarg temps transcorregut (que ha de generar la prescripció de la responsabilitat penal ordinària), sumats al fet de la mort o l'ancianitat dels possibles responsables, són ja avui dia una barreira infranquejable a la repressió penal, almenys pel que fa als fets de la guerra civil i als immediatament posteriors.

Per un altra banda, hi ha la qüestió clau de la reparació. És evident que bona part de la reparació material, simbòlica i moral dels danys injustos que generà la guerra civil i la repressió governamental posterior, resta pendent.

Per a la reparació és necessari prèviament un reconeixement (i això ja és reparació) per part dels responsables (persones o institucions) del mal injustament causat. Aquí, els poders públics, començant pel mateix Estat (hereu doblement tant de la República com del Règim franquista), estan obligats a liderar i donar exemple, per tal que s'hi puguin sumar també aquelles institucions que varen tenir alguna responsabilitat directe o

bé aquelles que en són jurídicament successores.

En segon lloc, reparar implica intentar anular o pal·liar els efectes negatius causats per les accions injustes. Per tant, d'aquí que és necessària la indemnització i els ajuts materials a totes les víctimes directes supervivents de la violència, dels abusos i de les arbitriarietats comeses tant per les autoritats republicanes com pel règim franquista. Això inclou, entre d'altres, l'anul·lació de sentències judicials il·legítimes (encara que ja haguessin estat executades total o parcialment), la devolució plena als seus propietaris d'edificis, documents i béns confiscats o una compensació quan aquesta no és possible, revocació o anul·lació d'honors, dignitats o records apologetics (títols, medalles, noms de carrers o edificis, estàtues...) concedits o fetes en honor dels responsables de violències o crims, eliminació de monuments, símbols o records justificatius de victòries militars o de qualsevol violència il·legítima d'uns sobre altres... i un llarg etcètera. No cal dir, però, que la determinació jurídica de l'abast d'aquestes reparacions és un tema enormement complex.

Certament, pel que fa a la responsabilitat de l'Estat, una part d'aquestes reparacions ja s'han establert en diverses lleis, aplicades ja total o parcialment. En aquest sentit, destaca especialment, com un important pas endavant el que va establir la recent Llei estatal 52/2007, anomenada de la Memòria Històrica. Malauradament, aquesta norma no va assolir el consens polític necessari

i, a més, va quedar curta en alguns elements importants, a banda de les dificultats existents en la seva aplicació.

Caldria doncs continuar fent l'esforç d'assolir el consens en aquesta matèria i desenvolupar, ampliar i corregir aquesta normativa en allò necessari, per tal d'avançar més ràpidament cap a reparacions morals i materials més completes i efectives.

Perdó

El tercer pilar d'un pau autèntica és la petició sincera de perdó per part de tots aquells que foren responsables morals d'actes de violència il·legítims. Aquesta petició de perdó, per tal de ser real i efectiva, ha de ser pública, sincera, explícita, en relació a fets concrets i específicament a adreçada a les víctimes, persones o col·lectius.

El tercer pilar d'un pau autèntica és la petició sincera de perdó per part de tots aquells que foren responsables morals d'actes de violència il·legítims.

Aquí parlem tant de persones com, especialment, d'institucions, que tingueren una especial respon-

sabilitat moral, per acció o omissió, en les causes de l'enfrontament i en els diversos fets de violència que s'esdevingueren.

Quan parlem d'institucions (poders públics, partits polítics, sindicats i institucions civils i religioses de tota mena...), caldrà tenir present que si bé moltes han continuat en vida, àdhuc amb el mateix nom, moltes altres van desaparèixer. Respecte de les que van desaparèixer, estan cridades a demanar aquest perdó aquelles institucions que en siguin d'alguna manera continuadores.

Pel que fa al cas dels poders públics, l'Estat espanyol, com a successor tant de la república com de règim franquista, ha de demanar perdó, a través del seus més alts representats (Corona i/o Govern Central) pels danys injustos que les seves autoritats vigents i en cada moment i el personal al seu servei van cometre sota ambdós règims polítics. Però les responsabilitats van més enllà i, per tant, tots els organismes públics haurien de revisar el seu passat i demanar perdó en relació a les seves responsabilitats, des de la Generalitat de Catalunya fins a l'últim ajuntament espanyol.

Igualment, tota institució existent durant aquells fets (o que en sigui continuadora d'aquelles) hauria de revisar el seu passat històric i determinar amb valentia quins errors i quines responsabilitats li poden ser atribuïdes i demanar-ne perdó, sense que això hagi de desmerèixer en absolut la dignitat de les persones físiques que en formen part actualment.

Sobre el cas de l'Església caldria fer algunes consideracions particulars. Avui no es pot negar, ni obviar o minimitzar que (com ja ha quedat prou documentat i demostrat) l'Església Catòlica en el seu conjunt fou cruelment perseguida durant aquell nefast període en els territoris que es mantingueren sota el control del govern de la República, especialment en els mesos que seguiren l'alçament del 18 de juliol, sense que les autoritats republicanes, tret d'algunes excepcions, actuaren adequadament per protegir-la (quan no actuaren en connivència amb els perseguidors). Això sense comptar que, anteriorment, la República havia pres decisions poc compatibles amb la llibertat religiosa. En qualsevol cas, a partir de l'inici de les hostilitats, es va produir una persecució que no va ser esporàdica, ni puntual, ni espontània, sinó com a fruit d'accions perfectament programades i planificades per diversos moviments o sectors sindicals i polítics, que actuaren de forma sistemàtica, causant una terrible mortaldat i destrucció d'edificis, temples, arxius i patrimoni artístic. Avui això ja no es pot negar ni obviar. No és aquest el lloc de descriure ni examinar les complexes motivacions i objectius que portaren a aquesta persecució, però és innegable el paper que jugaren aquí determinats factors ideològics que venien de lluny (alguns dels quals encara perduren).

Sigui com sigui, és evident que l'Església com a institució i tots els seus membres agredits, formen part de la llista de víctimes a les quals moltes institucions han d'oferir reparació i demanar perdó. Així ma-

teix cal afegir que també el mateix Règim franquista fou responsable de la persecució, l'agressió o l'exili de moltes entitats i servidors de l'Església considerats enemics o no afins ideològicament. Unes i altres víctimes mereixen reconeixement, memòria, reparació i petició de perdó per part dels seus perseguidors i, evidentment (però cal dir-ho) han de ser també honorades i recordades totes per igual per la mateixa Església a la que servien.

Dit això, és evident que l'Església espanyola amb el conjunt de l'episcopat espanyol al davant (amb escasses i conegudes excepcions), tingué importants responsabilitats morals en aquells esdeveniments, pel seu suport explícit i total al bàndol revoltat contra el govern legalment legítim, així com per la col·laboració posterior amb el règim polític autoritari que aquest bàndol va implantar un cop va aconseguir la victòria militar. Un suport i profunda col·laboració que no podien justificar-se per la persecució soferta (que va esclatar justament després de l'alçament), ni pel benefici de la llibertat religiosa (per cert, solament catòlica), ja que es van mantenir malgrat la posterior i cruel repressió, malgrat la proximitat amb el nazisme genocida i malgrat la implantació i prolongació d'un règim polític incompatible amb drets humans fonamentals.

Per tant, és necessari i és un deure moral que l'Església espanyola, a través de la seva jerarquia, demani avui perdó explícitament, cosa que penso que no ha fet o no ha fet bé. No una simple disculpa genèrica, envoltada d'explicacions contex-

tualitzadores comprensives, o feta incidentalment, sinó una expressió de constricció específica, sincera i concreta. I això ho ha de fer com a servei a la pau i a la reconciliació, però, sobretot, per coherència amb els principis morals i doctrinals que ella defensa, per coherència amb la seva identitat i, en fi, per coherència amb el mateix missatge de Jesucrist que ella anuncia.

Reconciliació

En la mesura que es vagi determinant, divulgant i commemorant adequadament la veritat històrica, a mesura que s'afrontin obertament, a través del diàleg seriós, els conflictes encara latents, a mesura que es produeixen les reparacions necessàries i les peticions oportunes de perdó per part de tots aquells a qui correspongui, tot això anirà produint, sens dubte, un efecte progressiu de reconciliació i, en definitiva, una pau veritable.

Certament, la reconciliació difícilment serà mai universal, definitiva i de tots, atès que varen ser múltiples i ben diferents, els fets, les violències, els implicats, les víctimes, les responsabilitats i els conflictes entrecreuats que varen esclatar. De tal manera que seria apropiat parlar millor de les múltiples reconciliacions que són necessàries entre diversos sectors socials, entre diversos pobles, entre diverses institucions, àdhuc entre diverses famílies o persones.

La gran quantitat d'iniciatives, com les aquí indicades, que serien

necessàries en tan diversos àmbits (iniciatives de recerca històrica i memòria, de diàleg polític, de reparació, de petició de perdó...) no pot dur a ningú a esperar que totes estiguin en marxa per tal que cada persona i institució assumeixi la part que li pertoca.

Fora bo assolir un o diversos pactes polítics de gran amplitud i transversalitat, que incloguin almenys a totes les forces polítiques parlamentàries, que permetin avançar globalment en aquesta direcció. Ara bé, això no és possible si alguns pretenen continuar traient rèdit polític del passat i tampoc si no hi ha una veritable voluntat de veritat, justícia i reconciliació en tothom. En tot cas, vistes les dificultats d'això, cal que es prenguin decisions individuals

conseqüents, que sempre tindran efectes conciliadors i pacificadors en el seu àmbit, i alhora podran afavorir un efecte multiplicador en altres institucions.

La suma d'iniciatives a diferents escales produirà necessàriament un efecte de reconciliació, el qual hauria d'expressar-se adequadament, amb els actes, trobades i símbols que en cada cas siguin oportuns, sempre amb una participació destacada de les víctimes de les diverses violències.

Finalment, l'expressió i materialització simbòlica d'aquesta reconciliació o reconciliacions permetrien deixar una constància duradora en el temps, per tal que es pugui transmetre a les successives generacions com a llegat de pau.

El debat sobre la memòria històrica: una oportunitat per a l'Església?

XAVIER BADIA CARDÚS, director de l'Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans.

---

1. És necessari impulsar una política de memòria històrica?

Certament, l'assoliment de la democràcia a Espanya, i la seva posterior consolidació, no ha suposat el tancament de les ferides del passat ni ha facilitat l'assoliment d'un veritable esperit de reconciliació, malgrat que, com és ben sabut de tothom, estem vivint el període més llarg ininterromput de democràcia de tota la història de l'estat espanyol.

No vull entrar en el debat de si la transició política del franquisme a la democràcia va ser modèlica o no, com s'ha dit tantes vegades, o si s'hauria arribat a la consolidació del sistema democràtic avui plenament consolidat a Catalunya i a Espanya si no hi hagués hagut la llei d'amnistia de 1977.

Però sí és cert que avui, després de molts anys d'exercici de democràcia, el debat que encara ara es suscita al nostre país entorn a la nostra història recent, sobre el procés que va portar a la guerra civil, el paper de les víctimes d'un bàndol i de l'altre, el tracte desigual que van tenir aquestes víctimes durant la llarga dictadura franquista, alguns posicionaments extemporanis davant de l'aprovació, pel Parlament de Catalunya primer, i per les Corts es-

panyoles després, de lleis de recuperació de la memòria històrica, tot això fa pensar que el passat no ha estat encara assumit, i que, efectivament, aquestes ferides no han estat encara cicatritzades.

Precisament aquesta és una de les ombres de la transició a la democràcia, o una de les seves deficiències: la institucionalització de la desmemòria. Es va preferir oblidar la tradició democràtica, els intents de construcció d'un sistema democràtic abans de la guerra civil, bàsicament la segona república, i ignorar a aquells que la van protagonitzar, en benefici d'un pacte que permetés la recuperació de la llibertat i de la democràcia. Una posició que encara continua avui massa instal·lada, no només en una part de la societat, sinó també en una bona part de les nostres institucions. Altrament no seria explicable que el Tribunal Suprem mantingui la seva negativa de declarar nuls els judicis del franquisme.

Aquest oblit de la memòria ha fet que el reconeixement de les víctimes de la guerra civil a Espanya hagi estat clarament asimètric: d'una banda hi ha hagut el reconeixement públic de les víctimes de la violència en el bàndol republicà, dels morts en la contesa que lluitaren al bàndol dels "aixecats" (tenim *el Valle de los*

Caidos), mentre que centenars de cossos de republicans afusellats descansen en fosses comunes que encara esperen ser localitzades i exhumades.

Val la pena mirar què ha passat en d'altres països, i sense anar més lluny, és allixonador analitzar com van actuar els països que van viure el nazisme i la Segona Guerra Mundial (un capítol apart es refereix a les dificultats de l'actual Rússia post-comunista per assumir els crims perpetrats durant l'estalinisme). I veiem que a diferència de la resta de països europeus, almenys de l'Europa occidental, a Espanya no existeix un relat compartit sobre la nostra història recent per part del conjunt de la societat. A Gran Bretanya, a França, a Alemanya, entre d'altres..., la dreta i l'esquerra comparteixen una mateixa visió i valoració del seu passat i basen el seu sistema democràtic en els valors de la lluita contra el nazisme i la preservació de les llibertats. En canvi, determinats sectors conservadors d'Espanya no tenen aquesta tradició democràtica, ni han participat en la construcció d'aquest patrimoni que hauria de ser de tots i que faria molt més sòlida la convivència al si del

a Espanya no existeix un relat compartit sobre la nostra història recent per part del conjunt de la societat.

vigent sistema democràtic. En aquest sentit, doncs, no deixa de ser significatiu que aquells mateixos que mai no han condemnat la dictadura, ara s'oposin a aquesta política de reconciliació i de justícia, amb l'afirmació que es tracta de furgar en les ferides del passat.

2. Principis en què es basa la política de recuperació de la memòria històrica

L'assoliment de la democràcia, a més d'establir un règim de llibertats formals, d'assentar un sistema polític basat en l'alternança, en la participació de la ciutadania a través dels partits polítics i en la separació de poders, havia de permetre construir un espai i un discurs comú compartit per tothom, molt especialment en referència a la no –democràcia, és a dir a la dictadura superada. Aquest espai i discurs comú s'havia de fonamentar en els valors de la democràcia i en els drets humans. I la reconciliació havia de ser el camí per a la incorporació de tots els sectors de la societat a aquest espai i discurs comú.

Aquest camí, entès des d'aquesta perspectiva, no ha de ser mai considerat com un perill, no ha de ser mai vist com un risc d'obrir ferides, de tornar a reviuire l'esperit de venjança, de provocar un nou enfrontament social..., sinó ben al contrari, com un mitjà, necessari, imprescindible, per a la consolidació del sistema democràtic en el sentit més ple de la paraula. Sistema que per definició, es basa en el respecte a la diversitat, els drets de les majories i de les mi-

nories, i que té com a carta bàsica el respecte íntegre i radical dels drets humans en tota la seva extensió. Jo sempre afirmo que com més extensiu i intensiu és el respecte dels drets humans, i en tota la seva amplitud, millor qualitat té el sistema democràtic d'un país.

En el context de la transició política de la dictadura franquista a la democràcia, la construcció d'aquest espai i discurs comú, que havia d'haver estat l'instrument de reconciliació, s'havia de basar en la veritat, la justícia i la reparació.

L'acció de fer memòria és inevitable tot i els esforços dels victimaris de reprimir-la, ja que respon a la dinàmica mateixa que desencadenen, de forma inevitable i necessària, les persones i els col·lectius quan volen i necessiten dotar de sentit els esdeveniments del passat.

Certament en els darrers anys s'ha vist al nostre país una major sensibilitat i una demanda creixent en aquest àmbit. I és per això, i no és casualitat, que hi ha hagut un increment molt notable de les activitats relacionades amb el tema de la memòria històrica, llançades tant des d'institucions, com des d'entitats, com des de mitjans de comunicació.

Val la pena posar sobre la taula les reflexions teòriques i jurídiques relacionades amb els processos de transició política des d'una dictadura (o bé des d'un conflicte armat, sobretot si és intern) cap a la construcció d'un sistema democràtic. Totes, avui, coincideixen en subratllar la interdependència i la comple-

mentarietat entre el dret a la veritat, el dret a la justícia i el dret a la reparació.

El dret a la veritat: El coneixement que proporciona la veritat ha d'anar acompanyat del reconeixement a les víctimes. La veritat no s'ha de quedar en el cercle més íntim, en l'àmbit privat, sinó que ha de ser reconeguda oficialment i públicament, elevant així la seva validesa al conjunt de la societat. El dret a la veritat, doncs, comporta, al seu torn, un deure de memòria per part de les institucions, ja que el coneixement, per a un poble, de la història de la seva opressió forma part del seu propi patrimoni i com a tal ha de ser preservat.

D'altra banda és cert que, quan parlem de veritat en el marc de la construcció d'un sistema democràtic, és a dir, de i per a la convivència, cal destacar els valors en què es fonamenta el sistema democràtic. En aquest sentit, no podem ser èticament equidistants. Més enllà del coneixement científic dels fets, cal construir una fonamentació ètica i socialment compartida que ajudi a formalitzar uns valors que han d'ajudar a configurar el nou marc de convivència basat en els drets humans, en el respecte i el diàleg, que és la democràcia. Davant la tortura, la violència, la persecució, l'aniquilació, clarament presents a la guerra,.. cal fer un procés d'afirmació d'aquests valors i cal defugir la neutralitat o la indefinició: aquesta podríem dir parcialitat és conseqüència d'una opció ètica i d'uns valors (els drets humans, la llibertat, la democràcia...) que són els que han d'impulsar el manteniment viu del record.

Més enllà del coneixement científic dels fets, cal construir una fonamentació ètica i socialment compartida que ajudi a formalitzar uns valors.

El dret a la justícia: Quan es parla de “deure de memòria” com a imperatiu és perquè es relaciona amb el “deure de justícia”: recordar és considerat com a moment i com a mitjà de realització de la justícia envers aquells a qui es recorda i amb qui es tenen determinats lligams. En el cas de les víctimes, està clar que hi ha un deure de memòria envers elles perquè només a través de la memòria podrà fer-se justícia penal, podran establir-se les bases per a la reparació que se’ls deu i podrem oferir-los el reconeixement al que tenen dret.

L’aspecte més polèmic i delicat a l’hora d’identificar les víctimes, i a la vegada un requisit indispensable, és que aquesta identificació es porti a terme sense cap ombra de discriminació, atenent fonamentalment al patiment de les persones i no al seu color polític, a la seva creença religiosa, a la pertinença ètnica o al gènere.

En aquesta línia, les lleis que, encara que amb retard, tant a Catalunya com a Espanya s’han aprovat en

matèria de memòria històrica, no només assumeixen les víctimes de la repressió franquista, sinó també les de la violència política a la rera-guarda republicana. Aquest tracte com a iguals, independentment de qualsevol consideració més enllà de la seva condició de víctimes, posa en qüestió entre amplis sectors de la societat, inclús entre amplis sectors de creients catòlics, que les beatificacions d’aquells que van morir a mans dels incontrolats en el bàndol republicà, sigui un camí clar cap a la reconciliació, oblidant-se de la seva pròpia responsabilitat abans, durant i després de la Guerra Civil.

El dret a la reparació: Es necessari enfocar les reparacions com un procés i no com un moment concret. És per això que les mesures simbòliques de reparació, moltes d’elles relacionades amb les polítiques de memòria, són tan importants tant per a les víctimes individuals com per al conjunt de la societat. La reparació no és un fenomen exclusivament econòmic o material, sinó que necessita tot un conjunt de mesures que tendeixin a modificar l’imaginari polític i social en el que s’han d’inserir les víctimes. En aquest sentit, la reparació passa a formar part del procés de justícia reparadora i transformadora, una justícia que el que pretén, en definitiva, és la plena reparació de les víctimes i la transformació de la societat cap a una altra més justa en què les víctimes ocupin el seu lloc. Perquè en els casos greus de violació de drets humans és tota la societat la que ha estat danyada. El més important de la reparació no és la dimensió econòmica, sinó el reconeixement i la ma-

nera com el conjunt de la societat tracta a les víctimes (d'un conflicte, d'una dictadura) i com en fa seva la (les) seva (es) causa (es).

Es necessari enfocar les reparacions com un procés i no com un moment concret.

3. Mirem al nostre voltant. L'evolució del dret internacional i les experiències recents al món

Crec que pot ser útil mirar al nostre voltant: el context d'altres països ens pot ajudar a veure amb una certa objectivitat elements que poden ser útils per a la dinàmica del nostre país, i analitzar-ne els èxits i també les ombres. De fet, no som els únics que hem viscut processos de transició ni de bon tros.

Malgrat que no es poden copiar ni traslladar les experiències de cada país, perquè cada procés és únic i intransferible, sí que mirar més enllà ens pot ajudar a marcar el propi camí, per no repetir errors, i per sobre de tot, per revisar el nostre propi procés, i més ara que aquest és qüestionat per alguns sectors i per entitats representants de les víctimes de la repressió franquista. També ens pot ser molt útil fer referència a l'evolució del dret internacional en relació als processos de transició d'una dictadura a un sistema democràtic.

Al segle XX hi ha hagut molts països en què, partint d'una situació de violacions greus dels drets humans (dictadura militar, guerra civil, ocupació estrangera o règim racista) s'ha realitzat un procés cap a una democràcia. La justícia transicional, d'acord amb la definició proposada per l'informe del Secretari General de l'ONU sobre l'Estat de dret i la justícia de transició en les societats que pateixen o han patit conflictes, inclou tota la varietat de processos i mecanismes associats amb els intents d'una societat de resoldre els problemes derivats d'un passat d'abusos a gran escala, a fi que els responsables donin comptes dels seus actes, servir a la justícia i obtenir la reconciliació. Aquests mecanismes poden tenir molts nivells diferents, poden incloure el judici de persones (mitjançant tribunals nacionals, internacionals o mixtes), o bé la reparació, la cerca de la veritat (creació de comissions de la veritat), la reforma de les institucions i de la llei (redacció d'una constitució), la investigació d'antecedents, la destitució de càrrecs o combinacions de tots aquests elements

En tots els casos, s'han buscat fórmules, per cert molt diverses, per combinar veritat, memòria, càstig, depuració, reparació, reconciliació, perdó i oblit, en un esforç per passar comptes amb el propi passat de barbàrie e impunitat, honrar les víctimes de la injustícia política i establir o restablir un constitucionalisme més o menys funcional. I la combinació entre veritat, càstig i reparació, tant en qualitat com en quantitat, depèn de les circumstàncies específiques de cada país, de cada socie-

tat i de cada context en què es dona el procés.

En molts d'aquests processos, l'objectiu polític de la recuperació d'un model institucional democràtic ha estat tant prioritari, que de vegades s'ha deixat de banda altres aspiracions i en especial els drets de les víctimes, de tal manera que ha semblat que pau (o democràcia) i justícia envers les víctimes fossin objectius incompatibles en el marc d'aquests processos de transició.

Amb tot, la Resolució 60/147, de 16 de desembre de 2005, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides, ha reafirmat els principis i directrius bàsiques sobre el dret de les víctimes de violacions manifestes de les normes internacionals de drets humans a interposar recursos i obtenir reparacions. Avui la normativa jurídica internacional recull i desenvolupa un conjunt de normes, entre les quals hi ha els tres drets fonamentals de les víctimes: accés igual i efectiu a la justícia; reparació adequada, efectiva i ràpida del dany sofert, i accés a la informació pertinent sobre les violacions i els mecanismes de reparació.

D'aquesta manera, encara que s'hagin aprovat amnisties pels delictes comesos en el període que es vol superar, cosa que ha estat un factor comú en molts dels processos, especialment els més antics, l'evolució del dret internacional dels drets humans i del dret internacional penal ha anat oposant una nova concepció segons la qual la pau o la reconciliació no es poden construir en detriment de la justícia, o almenys no es

pot fer així quan es tracta de les més greus violacions de drets humans. En aquest sentit, és important destacar que, tot i que els tribunals dels Estats que han dictat amnisties les han aplicat normalment i han defensat la seva legitimitat, la jurisprudència internacional avui és clara en el sentit que les lleis que suposin l'oblit dels crims més greus són incompatibles amb el dret internacional dels drets humans.

El procés de la transició espanyola, a la llum del que acabo d'assenyalar, té un interès especial, no solament perquè es tracta del nostre país, sinó perquè és un procés en què la transició a la democràcia es va fer basant-se en una "reconciliació nacional" que va comportar l'oblit i menysteniment dels tres principis generals de la justícia transicional: justícia, veritat i reparació. La transició a la democràcia com a sortida de la dictadura franquista va comportar que l'amnistia de l'any 1977, paradoxalment reclamada per l'oposició democràtica a la legalitat aleshores vigent, va acabar beneficiant els artífexs de la guerra civil i la posterior dictadura.

Amb els anys, s'ha vist clar que l'amnistia, si bé en el seu moment va facilitar l'assoliment de la democràcia, no va afavorir la reconciliació necessària, basada en els valors reiterats de veritat, justícia i reparació. La insatisfacció de les víctimes i dels seus familiars ha anat posant-se de manifest de forma cada vegada més clara a mesura que ha avançat en temps, i en aquests moments cal revisar, a la llum dels nous plantejaments de la legislació inter-

nacional de drets humans i del dret internacional penal, així com també de les experiències d'altres països, les bases cap a una reconciliació definitiva. D'aquesta manera tancaríem un capítol trist de la nostra història, faríem justícia envers totes les víctimes del passat, i per sobre de tot, donaríem un gran impuls al sistema democràtic i als valors en els que aquest es basa.

4. Les oportunitats d'una nova mirada cap al passat

És per això que estic convençut que la situació actual, a rel de l'aprovació de la llei de memòria històrica, primer a Catalunya i després a l'estat espanyol, i més recentment la llei de fosses, així com l'impacte d'algunes decisions judicials que han focalitzat bona part del debat ciutadà i mediàtic, les mateixes tensions que tot allò relacionat amb la política de recuperació de la memòria històrica ha generat a nivell polític, tot aquest context, dic, lluny de provocar una situació crítica, que posi en perill la convivència guanyada amb el restabliment de la democràcia, lluny de reobrir ferides i de provocar un nou enfrontament social, és abans que res una oportunitat per a tothom, per a les institucions, per als partits polítics, per a les entitats memorialistes, i molt especialment per a l'església del nostre país.

I dic que és una oportunitat per tornar a enfrontar un tema que ha estat mal plantejat i mal resolt. Tenim la possibilitat de donar una nova mirada al passat, no per reescriure la història —aquesta és la tasca dels

historiadors— sinó per tornar a situar l'enfocament de la visió d'aquest passat i per assentar les bases d'una vertadera reconciliació. Crec que és necessari revisar les actituds de conivència i de suport a l'aixecament feixista d'una part de l'exèrcit espanyol en contra del regim democràtic legítim, en contra la segona república. Aquesta nova mirada és també una oportunitat també per qüestionar el maridatge amb la dictadura, i per posar d'una vegada en pla d'igualtat totes les víctimes d'aquest passat: les de la guerra civil, dels dos bàndols de la guerra, i les de la repressió franquista. Tan sols en aquesta perspectiva tancarem per la via de la reparació, la reconciliació i del perdó unes ferides que encara són obertes. Alhora, consolidarem en el conjunt de la societat els valors més profunds en els que es basa la convivència i el sistema democràtic. I proclamarem al conjunt de la societat un missatge evangèlic que permetrà a l'Església acostar-se a sectors que avui es senten molt allunyats de la comunitat de creients.

Fent l'exercici, per segona vegada, de mirar altres experiències i altres processos, amb interès de la buscar llum i d'ampliar l'angle de visió, vull evocar dos exemples que em semblen molt interessants.

El primer fa referència a Guatemala. L'Església de Guatemala va tenir un paper molt important en la firma dels acords de pau, al desembre de 1996, que van acabar amb un conflicte intern que havia provocat moltes morts i molt de sofriment a la població d'aquell país, i molt es-

pecialment a les col·lectivitats indígenes, majoritàries a Guatemala.

El bisbe primat de Guatemala, Monsenyor Juan Girardi va presidir una comissió de la veritat prevista als acords de pau (un dels mecanismes propis del processos de transició, tal com he dit més amunt), anomenada Comisión de Esclarecimiento Histórico. Aquesta comissió va redactar un informe (Guatemala, nunca más) en el que es posava en evidència que el 90 % dels fets violents (assassinats individuals, tortures, desaparicions o exterminis col·lectius) ocorreguts durant el conflicte havien estat perpetrats per la policia i per l'exèrcit. Dos dies més tard de la publicació de l'informe, Monsenyor Girardi va ser assassinat, el dia 26 d'abril de 1998. Ell havia estat el promotor del projecte de Recuperació de la Memòria Històrica (REMHI).

El segon es refereix a Sud-àfrica. I concretament, al sacerdot anglicà Desmond Tutu. Va ser el primer bisbe anglicà negre, nomenat l'any 1975. Sent ja bisbe, va destacar per la denúncia radical del sistema d'*apartheid* i de l'ús de la violència d'alguns grups negres anti *apartheid*. Quan Nelson Mandela fou elegit president, va ser nomenat president de la Comissió de la Veritat i de la Reconciliació. El procés

de reconciliació seguit a Sudàfrica després de la supressió del sistema racista, amb els seus punts foscos, que segur que en té, ha estat considerat com un procés a tenir en compte en molts altres processos de transició d'un sistema de conflicte, basat en la sistemàtica violació dels drets humans, a un sistema democràtic. La seva tesi fonamental és que perquè hi hagi perdó hi ha d'haver el coneixement del que va passar i el reconeixement de les responsabilitats. Com és prou conegut, tota la seva trajectòria li va suposar rebre el premi Nobel de la Pau l'any 1984.

Perquè hi hagi perdó hi ha d'haver el coneixement del que va passar i el reconeixement de les responsabilitats.

El missatge d'aquestes dues persones d'església, que van intervenir en dos processos de transició molt diferents entre sí, és clar: no es pot anar cap a una vertadera reconciliació sobre l'oblit dels fets comesos durant la guerra (o la vigència del sistema racial).

Recordar, reconciliar sense oblidar

JORDI LÓPEZ CAMPS, president de la Comissió Executiva del Patronat de la Muntanya de Montserrat.

Reconciliació i memòria són dos temes que es reforcen mútuament. La mirada al passat a través del record permet aprendre del temps fet història. Gràcies als records, la memòria dels individus permet descobrir el que cal saber per evitar tornar a repetir aquelles obres que no han contribuït a ser més justos o pacificar les divisions de la societat. Es en aquests moments quan la memòria obre les portes al perdó. Saber perdonar o saber demanar perdó formen part del gran misteri de cor de les persones.

*Saber perdonar o
saber demanar
perdó formen part
del gran misteri de
cor de les persones.*

Massa sovint no hi perdó. La força del perdó mou les consciències. Però molts cops les persones no sabem gestionar el perdó. Alguns cops són massa desmemoriats per recordar que cal perdonar o demanar perdó. Això no ens permet avançar amb confiança cap el futur. Aquest no és un simple repetició, en segona o tercera edició del passat. El futur no és una clonació

del temps perdut, però sí que pot ser una reedició dels errors dels que volen escapar-nos. Les dolenteries i els odis estan a l'aguait de que algú les enyori. Descobrir-nos temptats a la desmemòria ens hauria de fer estar atents de no caure en el parany de que els odis del passat s'enterren sols. No. Cal recordar el passat per evitar repetir en el futur allò que provoca dolor i mal a la humanitat.

Evocar el passat és memòria de la passió que no volem ni desitgem per ningú. La *memoria passionis* de Benjamin ens ha de permetre unir el passat amb el futur amb esperança de que l'oblit no ens farà traïdors al sofriment que ens ha precedit. Descobrir que hem ofès, o que hem estat ofesos, ens hauria de permetre establir ponts en el record per no oblidar-nos del sofriment de la història. Caminar cap el futur exigeix administrar el record i la reconciliació. Els individus no podem seguir sentint-nos presoners dels odis que enfrontaren els nostres pares i avis en un guerra civil. La gent ha de saber el que passà quan a l'Espanya del començament del segle passat les malvolences i aversions empenyeren a una guerra fratricida. Tinc dret d'explicar el drama de la guerra dels meus pares als meus fills, perquè això també forma part del seu patrimoni emocional.

*Caminar cap el futur
exigeix administrar
el record i la
reconciliació.*

Avui és temps pels records. Sempre és bo que la memòria evoqui aquelles situacions que no volem veure repetides en el futur. Si mirem el passat no és per cap sentiment estrany, sinó per comprendre'l i superar-lo. Però per fer possible això cal apropar-nos a la veritat de la història. És un procés que pot ser dolorós, però és necessari. Només coneixent aquests fets es podrà superar el dolor que provocaren. Recordar el passat és una oportunitat per construir tots plegats la història comuna. Sense lectures parcials o interessades. A Espanya hi ha una part de la societat que encara té viu els records de la guerra civil. Això exigeix saber comprendre el dolor que han patit aquestes persones i poder donar-los garanties de que no aquells fets no tornaran a passar.

Voldria comentar uns fets que permeten descobrir la dimensió reparadora que té el record.

El primer és l'evocació d'un esdeveniment que aquest any es commemora el seu centenari: la Setmana Tràgica. El mateix terme està ple de connotacions que evidencien que, encara avui, cent anys després, els mots desvirtuen una realitat i ens obliguen a revisar si hem sabut reconciliar-nos amb el passat. J.B. Culla ha puntualitzat que l'adjectiu

“tràgic” està ple de connotacions ideològiques. Fou tràgica pels partidaris de l'ordre establert (política i clerical); mentre que pels sectors populars fou la setmana roja, setmana revolucionària, setmana gloriosa o revolució de juliol. Al final quedà en l'imaginari la paraula tràgica.

Recordar el comportament de l'església catalana en aquells moments és un bon exercici per les mentalitats d'avui. Es oportú recordar aquest passat per tal de poder-lo tornar a explicar a aquells que tenen memòria històrica i així el puguin evocar, i aquells que, per edat, encara no tinguin suficient memòria, coneguin els fets i puguin aprendre. L'església catalana d'aquella època no va saber interpretar els signes del seu temps. Hi havia una guerra que cruixia la societat. Ningú volia enviar els seus fills a la mort de la guerra africana. Els rics ho podien evitar, els sectors populars no. La dita Setmana Tràgica fou, bàsicament, una revolta contra el tribut de sang i l'església no va saber estar al costat del sofriment del poble. La revolta popular davant la lleva no fou una revolució, sinó una clam de justícia davant del desastre de la guerra. Però el que havia començat com una protesta contra la guerra considerada incomprendible, es convertí en una manifestació d'anticlericalisme. I ho fou perquè l'església havia anat combatent, dia darrera dia, el pensament d'aquells sectors populars que s'oposaven a les greus condicions socials del començament del segle XX.

L'estreta complicitat de bona part de l'Església catòlica amb els nuclis

dirigents de la societat impedí que aquesta pogués interpretar la revolta popular com una manifestació contra la guerra. Dominada per la por l'Església catòlica catalana cregué que l'esclat popular era una revolució contra ella. Des de la defensiva els bisbes catalans, començant per Torres i Bages, denunciaren que la revolta del juliol era una conspiració contra el Crist i que havia estat preparada des de les escoles sota el guiatge del pensament laic. Deien que els llibres d'aquestes escoles fomentaven l'anarquia i l'odi. Per això, calia perseguir, tancar l'escoles i els diaris lliberals, reprimir i condemnar tot el moviment que propiciava l'escola laica d'aquella època, res de misericòrdia i pietat. Aquestes eren les paraules de molts eclesiàstics d'aquella època. Església catòlica catalana de 1909 creà les condicions per la ferotge repressió endegada posteriorment pel govern d'Antonio Maura. Un dels damnificats fou Francesc Ferrer i Guardia que fou condemnat a mort, junt amb quatre persones més, per una revolució que li hauria agradat encapçalar, però que només va poder seguir-la a distància des del Masnou. La principal prova contra Francesc Ferrer i Guardia fou l'acusació dels bisbes catalans. A partir d'aquells moments bona part de l'Església catòlica catalana es refugià en plantejaments profundament conservadors, moguts per sentiments de venjança que buscava l'eliminació física dels seus adversaris, i reclamaven cada cop més privilegis i el monopoli de l'adoctrinament moral en les escoles.

En cap moment la jerarquia eclesiàstica catòlica s'interrogà si ella no

havia estat també culpable parcial dels fets de la setmana tràgica. Piques veus catòliques assumiren aquesta visió autocrítica dels fets. De totes elles destaca la glossa de Joan Maragall en el seu article memorable article "*L'església cremada*". El gran poeta escriví "*destruint l'església heu restaurat l'Església, perquè aquesta és la veritable, aquesta és la viva, aquesta és la que es fundà per vosaltres, els pobres, els oprimits, els desesperats, els odiadors. I com que ara la veieu tancada, enriquida per dintre, emprada pels rics i els poderosos i els que hi venien a dormir el seu cor en la pau de les tenebres, vosaltres en la vostra pobresa i la vostra rebel·lió i la vostra desesperació i el vostre odi ... vos la heu reconquistada*". Les paraules de Joan Maragall no tingueren cap ressò en la jerarquia de l'Església catalana. Però el record d'aquells fets esdevinguts en el llunyà 1909 són per nosaltres memòria viva. Recordar és aprendre.

El segon fet ha passat aquest any 2009. Els bisbes bascos han donat un pas important a favor d'iniciar el tancament del dol obert per les morts de la guerra civil: demanar perdó per l'afusellament de 14 capellans per les tropes del general Franco durant els anys 1936 i 1937. L'assassinat d'aquest capellans fou silenciats pels vencedors de la guerra civil amb la complicitat d'una part de la jerarquia eclesial espanyola. Els noms dels morts foren esborrats dels directoris diocesans, com si amb aquest gest es pogués amagar les responsabilitats morals adquirides per una part de l'Església en aquestes morts. Els botxins comptaren amb la com-

plicitat dels qui volgueren oblidar l'existència d'aquests 14 capellans negant el reconeixement de la seva mort. Amb el seu gest, els bisbes bascos, després de tants anys de recordar només als vencedors, han restituit l'honor dels vençuts. L'Església catòlica basca ha reconegut que avui encara és temps de restitució i demanar perdó. El títol de la pastoral és prou eloqüent "*Purificar la memòria, servir la veritat, demanar perdó*". És temps de perdó, però no d'oblits. Perquè la memòria d'aquestes morts, com tots els morts haguts durant la guerra civil, ha de permetre que aquests fets no es tornin a reproduir.

Cal felicitar al bisbes bascos pel seu gest. Era necessari i esperat. Ara l'Església catòlica espanyola ha de saber donar un pas més. Cal demanar perdó pel comportament de bona part de la jerarquia de l'Església catòlica que beneí com a croada de fe el que era una aixecament feixista i la repressió exercida en nom també de la fe catòlica. Mai és tard per demanar perdó. A Espanya l'Església no ha sabut encara trobar el seu camí del perdó. L'únic moment on s'intentà abordar el tema del perdó pel comportament de l'Església catòlica durant la guerra civil fou en l'assemblea conjunta de bisbes i capellans de l'any 1971, però tot quedà en un intent. Després, des d'un context amb més llibertat, quan semblava que era possible avançar cap una revisió històrica del paper de l'Església catòlica durant la foscor del franquisme, el criteri dominant dels eclesiàstics influents fou silenciar aquesta qüestió. La recuperació de la memòria històrica tornà a obrir

la possibilitat d'evocar el penediment i el perdó. Però novament, no s'aprofità l'ocasió. Només hi hagut un exercici parcial de memòria. L'Església catòlica ha evocat el perdó al parlar de la beatificació dels anomenats màrtirs de la guerra civil; però ha estat incapaç d'aprofitar l'esdeveniment per afrontar la seva responsabilitat en aquest enfrontament fratricida. Per sort de la dignitat eclesial, els bisbes bascos han donat un pas endavant. Ara toca seguir caminant com saberen fer en el seu moment els bisbes francesos.

*A Espanya
l'Església no ha
sabut encara trobar
el seu camí del
perdó.*

La reconciliació és encara un tema sense estar ben tancat a Espanya. Encara hi ha persones que no han pogut enterrar els seus familiars morts en la guerra civil o que foren condemnats a mort per uns tribunals sense garanties jurídiques. La llei de Memòria Històrica volia compensar aquesta situació. Després de tants anys transcorreguts des de la guerra civil encara hi ha 114.266 persones desaparegudes. El seus familiars i la societat espanyola tenen el dret de saber que passà. Però un sector de la societat espanyola, entre la qual hi ha forces eclesiàstics, no han comprés el sentit d'aquesta reparació i ho han interpretat en clau d'una nova confrontació. Aquest sector de la societat ha obstaculitzat tot el

que ha pogut l'acompliment d'aquesta llei. Sota aquesta oposició hi ha una incapacitat per la reconciliació. Hi ha una part de la societat espanyola ressentida per la pèrdua de la seva prevalença social guanyada contra l'altre part de la societat.

La llei de la Memòria Històrica es fa i només és comprensible des de la reconciliació. Només una societat que perdona, que es reconcilia amb els errors del passat pot construir el futur. Aquest perdó no comporta la ignorància o l'oblit. Cal saber el que succeí. Cal conèixer la veritat històrica d'aquesta vulneració dels drets elementals de les persones. És el moment de reparar la seva memòria i restituir la seva dignitat. Desenterrar els morts, és desenterrar els records i afrontar un passat terrible. Però és l'únic camí per recobrir la dignitat dels vençuts. Negar aquesta possibilitat en nom de l'oblit és ignorar que a Espanya encara hi ha persones que pateixen la guerra civil perquè no han pogut fer el dol pels seus. Per fer-ho, no cal furgar en la recerca de culpabilitats molt diluïdes i perdudes en el temps. En aquest tema, a Espanya es donen unes condicions molt diferents a Argentina. La recuperació d'aquesta dignitat no està guiada per la voluntat de venjar les morts, sinó per restituir la seva memòria i respondre a les preguntes que encara estan obertes en relació a aquests fets. La iniciativa del jutge Garzón d'investigar, jutjar i reparar els fets ha estat durament qüestionada per un sector de la societat espanyola. Per més que es pretengui, no es pot passar tant fàcilment la pàgina d'aquests fets.

Una part de l'església catòlica, que hauria de ser memorial de la reconciliació, s'ha incomodat amb la Llei de Memòria Històrica. Resulta incomprendible l'oposició mostrada per un sector del catolicisme espanyol a l'hora d'acceptar i aplicar aquesta llei. Els cristians celebrem en el nucli de la nostre fe el memorial de la reconciliació. Una part de l'església sembla haver oblidat que des de la creu Jesús perdonà. El cardenal Rouco, en el seu primer discurs com a nou president de la Conferència Episcopal Espanyola, digué a tots els bisbes *"No són pocs els que manifesten una justificada inquietud davant el perill d'una deterioració de la convivència serena i reconciliada, que hem aconseguit ja en la nostra societat. La història d'Espanya dels dos últims segles ha estat, per desgràcia, jalonada per tensions que més d'una vegada han desembocat en enfrontaments fratricides. L'últim i el més terrible de tots va tenir lloc en els anys trenta del segle passat en el context d'una situació internacional de confrontació entre ideologies totalitàries de divers signe. Gràcies a Déu, l'actual situació internacional i nacional no és la mateixa. Però sempre és necessari vigilar per evitar d'arrel actituds, paraules, estratègies i tot el que pogués donar pàbul a les confrontacions que puguin acabar sent violentes. És necessari conrear l'esperit de reconciliació, sacrificat i generós, que va presidir la vida social i política en els anys anomenats de la transició a la democràcia. De vegades és necessari saber oblidar. No per ignorància o covardia, sinó en virtut d'una voluntat de reconciliació i de perdó veritablement responsable i fort; una voluntat ba-*

sada en els alts ideals de la pau que s'alimenta de la justícia, de la llibertat i per què no dir-ho? del perdó i de l'amor fratern. És el que pot denominar com una autèntica i sana purificació de la memòria".¹

La llei de la Memòria Històrica es fa i només és comprensible des de la reconciliació.

Les paraules del cardenal Rouco varen provocar estupefacció en una part de la societat espanyola. Especialment quan per aquella època s'estava en ple procés de beatificació dels catòlics assassinats durant la guerra civil. Dels quals, 977 ja estaven beatificats, n'hi havia 500 més en espera i la xifra pot arribar fins a 10.000. Com el cardenal Rouco pot demanar als familiars dels represaliats franquistes “*saber oblidar*” si ell no ha oblidat, i no ho havia de fer, els catòlics morts durant la guerra. No. El pensament d'aquesta part de l'episcopat és un engany. No es pot dir, com a cristià, que cal oblidar en nom de la voluntat de reconciliació i de perdó. No. Ni el perdó ni la reconciliació fonamenten l'oblit. Oblidar els crims del franquisme és una immoralitat. La mateixa immoralitat

que té encara l'església espanyola que en cap moment va saber demanar perdó del seu compromís quasi total amb els militars revoltats contra el govern legítim de la República com s'ha comentat anteriorment. Sense assumir les culpes, és a dir, sense demanar perdó no es possible avançar en el camí de la reconciliació. Això és el que cal explicar als joves que no tenen memòria sobre aquests fets. Per això cal fer, al contrari del que diu el cardenal Rouco: “*als joves cal alliberar-los, quan sigui possible, dels llastos del passat, no carregant-los amb velles picabaralles i rancors, sinó ajudant-los a enfortir la voluntat de plena concòrdia i d'amistat, capaç d'unir pacíficament les persones, les famílies i les comunitats que integren i conformen l'Espanya actual*”². No. Als joves cal incorporar-los a la memòria històrica perquè el futur comú també és d'ells.

L'església espanyola ha d'aprendre molt del camí seguit per l'església francesa que sabé demanar perdó per la seva complicitat amb la Shoa. L'Església catòlica francesa va saber fer un gest similar. Els bisbes francesos, conscients del silenci de bona part de la societat i de l'Església catòlica davant la repressió dels jueus a França duta a terme durant la segona mundial, expressaren públicament el seu penediment al poble jueu. El 24 setembre 1997 tots els bisbes francesos, durant una visita de Joan Pau II, feren públic un document demanant perdó

1. Cardenal Antonio Mª Rouco Varela, discurs Inaugural de la XCII Assemblea Plenària de la CEE 24 de novembre de 2008
2. Cardenal Antonio Mª Rouco Varela, discurs Inaugural de la XCII Assemblea Plenària de la CEE 24 de novembre de 2008

pel silenci de l'Església catòlica davant la Shoah consentida pel règim de Vichy. La declaració de penediment fou llegida per Olivier de Berranger, arquebisbe de Sant-Denis, el 30 de setembre de 1997. Aquesta declaració es coneix també com a declaració de Drancy, perquè fou llegida en aquest municipi tot recordant que en el seu terme municipal hi hagué el camp d'internament dels jueus francesos des del qual sortien cap als centres d'extermini nazis.

El gest dels bisbes francesos transcendeix el marc temporal de la Shoa i situa la petició en l'horitzó del record d'uns fets que han de ser memòria viva en les generacions d'avui. La Shoah fou genocidi contra el poble jueu. Genocidi i judeocidi són termes que expressen amb més plenitud la perversió nazi. La Shoah és una catàstrofe insuportable per la consciència de la humanitat perquè comportava la voluntat explícita d'aniquilar totalment el poble jueu prèvia negació de la seva condició humana. Això no es pot oblidar. Qualsevol gest de perdó no pot negar aquesta realitat. El perdó no és oblit. Perquè si s'obliden aquestes coses una part de la humanitat podria caure novament en la temptació de sentir-se amb el dret d'exterminar a aquelles persones que, per una raó o altre, els fan nosa.

Per això convé recordar que amb la Shoah la maldat, com a concepte que expressa deshumanització, estableix un patró de comportament identificable en altres moments històrics. Gràcies al record, la memòria

actualitza en l'imaginari social l'existència de perills que poden fer de nou realitat la Shoa. Efectivament, en determinats episodis de la història de la humanitat s'han donat situacions similars o que han participat en alguna de les condicions extremes d'aquesta maldat. La Shoah no és un accident atribuïble a la barbàrie, sinó a tota una llarga teorització de la supremacia d'una raça sobre les altres. Des d'una base teòrica curosament elaborada sorgeix la lògica de l'aniquilació de la raça jueva que es projecta també contra els gitanos, els Testimonis de Jehovà, dels homosexuals o de les persones amb discapacitat. La Shoah fou possible en part pel silenci i la indiferència d'una part de la població europea al veure desaparèixer una part dels seus conciutadans jueus. Només algunes persones justes compregueren que havien de solidaritzar-se amb la sort dels jueus. Gràcies al record dels supervivents d'aquesta catàstrofe de la humanitat s'ha pogut conèixer aquest drama. La memòria ha esdevingut un recurs poderós perquè esdeveniments d'aquesta tipus no caiguessin en l'oblit.

Per acabar reproduïxo un fragment d'un article del filòsof iranià Ramin Jahanbegloo que resumeix perfectament tot aquest qüestió *"quan una nació té el valor de fer-se preguntes sobre el seu passat, no només tracta de recordar la seva història, sinó de trencar el silenci i de reivindicar la dignitat de les víctimes. En conseqüència, també hem de que preguntar-nos si recordar es un fi en si mateix o és el principi d'un autèntic procés de reconciliació i construcció de la pau"*.³

---

3. Jahanbegloo, R. *¿Debe España recordar al franquismo? El País* 15 febrer 2009